

Maridalens Venner

Lars Nilssen

NORDMARKA – en fiskehistorie



ÅRSSKRIFT 2019

Maridalens Venner

NORDMARKA
– en fiskehistorie

Lars Nilssen





Innhold

Prolog	5
Verken fugl eller fisk	8
Ørret og abbor	11
Gamle dager	17
Hvordan var det egentlig	25
Slik ble siken nordmarking	31
Røye	40
Vassdragsendringer	47
Sportsfiskerne kommer	52
Ørretforskeren fra Hakadal	56
Visjoner	60
Gud i eget rike	67
Storørreter	70
Regnbueørret	78
Skogsdriften og ørreten	83
Maridalsvannet	90
Nye utfordringer	101
Epilog	106
Årsmøteinnkalling og årsmelding	111

Prolog

16. november 2018. Den usedvanlige varme og tørre sommeren begynner å bli historie. Det samme gjør høsten. Også den annerledes enn vanlig. Det hadde knapt regnet siden slutten august, men for tre dager siden kom regnet. Værgudenes oppmagasinerte høstvann ble som dumpet i ett lass. I løpet av to døgn flommet det i bekker og elver. Nyhetene ble preget av fylte kjellere, store forsikringsutbetalinger og negative konsekvenser av et nytt klima.

Selv hilste jeg regnet mer enn velkommen. Senhøsten er tiden da de største av Nordmarkas ørreter oppsøker strømmende vann for å gyte. Det er et av årets vakreste eventyr for oss som er litt mer enn middels opptatt av denne fisken, som med rette kan kalles Norges nasjonalfisk.

Jeg trækker oppover bakkene mot Skjersjøen fra parkeringsplassen på Hammeren. De er alltid lengre enn man husker. Halvveis oppover i de slake bakkene hører jeg damestemmene bak meg tydeligere og tydeligere. Snart trækker de lett forbi meg. Trækker lekent i det de forsvinner rundt neste sving mens praten går. Selv peser jeg anstrengt. Tenker at pusten min holder takten til suset og brusert fra Nordmarksvassdragets siste etappe ned mot Maridalsvannet, at jeg er mer i pakt med naturen enn de el-syklende damene. Hvor lenge kommer jeg til å holde fast på idéen om at el-sykkel er juks? At ene og alene kraften fra beinet mot en pedal er en mer verdig måte å ta seg fram på enn tillegghjelp fra elektrisk kraft?

Varm i mer enn trøya. Pusten tilbake i normalen. Sikksakksykling mellom vanddammene i veien på flatstrekket før brattene opp mot Bjørnholt får meg på andre tanker. Fristes til å gjøre noen kast der Bjørnsjøelva skummer inn i Skjersjøens nordende. Men jeg har ikke mer enn tiden og veien. Har andre og større planer enn å jakte småfisk i Skjersjøosen. Må komme fram før det blir mørkt. Det er fortsatt et stykke igjen.

Smalstrømmen og Hakkloløkene. Fra jeg begynte å fiske i Nordmarka og lese bøker og artikler om sluker, fluer, store fisker og karer på skauen, dukket denne elvestrekningen mellom Hakkloa og Bjørnsjøen opp. Det er utvilsomt det mest legendariske stedet i Nordmarkas moderne fiskehistorie. Det var her Frank Nyland tok rekordfisken på flue, en ørret på hele 6,8 kilo. Det er herfra de mest panegyriske skildringene er skrevet av blinkende ørreter og snører som rykes av

grove fisker man aldri fikk se. Og det var hit en liten gjeng unggutter fra Sagene reiste så ofte de kunne fra midten av 1950-årene.

Jeg sitter i sofaen hjemme hos Helge Finholth på Lindeberg. Han forteller om da han som 13 åring var her inne første gang. Sammen med broren og et par kompisser fikk de bygd seg ei koe av tømmerrestene etter fløtinga, og i årene som kom valfartet de hit hver eneste helg: Maridalsbussen fra Sagene lørdag ettermiddag, hoppe av på Hammern og til fots inn til fiskemekkaet.

«Ikke gå langs elva oppover Lars, velg heller stien inne i skauen. Da skremmer du ikke hvis det er fisk på vei opp. Når du kommer fram, vil du se gromplassen med det samme. Trenger ikke forklare deg hvor det er ... En erfaren fisker som deg skjønner hvor. Men én ting kan jeg ikke få sagt deg mange nok ganger. Ikke finn på å bevege deg ned mot bredden eller legge et eneste kast før det er stummende mørkt!»

Helge messer som en Messias, forteller om storsteiner i mellomstrømmen, øya i øvreløken, skumstrekket like under tømmerrenna, innos og utos.

Hvorfor har jeg ikke vært her før? Trolig fordi alle nordmarksfiskere jeg kjenner har lest de samme historiene som meg, eller har hørt om kompisen til en kompis som fikk to fisker over tre kilo kvelden før fredningen for fire år siden ... Men omsider er jeg her. Gamle bålplasser vitner om stor aktivitet, men verken stien opp eller tråkkene på de mest opplagte fiskeplassene er nedtråkket av nymotens vadesko. Så er jeg ikke alene om å sky velkjente fiskeplasser! Den nederste løken er større enn jeg hadde sett for meg, men utoset er bare et bekkesilder i forhold til det jeg hadde håpet. Vannverket kjører fortsatt minstevannføring ut av demningen på Hakkloa. Det gir et visst drag, men ikke i nærheten av det Helge fortalte som forutsetning for at de store skal stille seg opp i osen i ly av mørket.

Et og annet vak på tross av midten av november. Jeg smyger meg fram langs østsiden av Storløken. Gjør et kast i ny og ne. Stripper inn den overdimensjonerte flua i små rykk. Påfallende ofte er det fisk oppe etter den. De fleste er små og forsvinner like fort som de kom, men da skumringen drar seg over i mørket, har jeg fire fine ørreter i sekken. Den største er nesten 600 gram.

Jeg gjør som Helge har instruert meg. Venter til det er så mørkt at jeg knapt kan skimte konturene av åskammene. Det første kastet legger jeg kort. Det andre et par meter lenger. Det tredje bør være blink. Men nei, ikke en lyd å høre annet enn riflene i strømmen nedstrøms. Bare et kast til – uten resultat. I et siste kast strekker jeg fortommen litt lenger. Jeg hører den svære flua daske i vannet. Det går et sekund eller to før jeg kjenner på snøret at flua har stoppet. Hever stanga på impuls, og kjenner noe sitter fast ute i mørket. De virkelig store kan ta lydløst

for deretter å gå ned å stå bom stille ... Jeg velger å tro at jeg ikke sto med stanga i bue og pulsen i 150 mer enn 10 sekunder før hodelykta avslørte sannheten.

Lett slukøret ruslet jeg ned stien tilbake til veien. Jeg var sikkert ikke den første som hadde kastet for langt der nede i mørket og satt meg fast i bredden på motsatt side. Godt jeg bare var en flue fattigere og ikke hadde røket en storfisk. Minnet meg selv på at vannstanden uansett var for liten og at det var i seineste laget for å få nærkontakt med gytevandrende bjørnsjøorreter.

På vei tilbake stopper jeg på broa over Smalstrømmen, der Hakkloelva renner inn i Bjørnsjøen. Alltid like spennende å sende en skarp lysstråle ned i strømmende vann i mørket. Men det som kom til syne der nede i den brede strømmen, overgikk alt jeg hadde sett av fiskemengder i Nordmarka noen sinne. Det var fisk bokstavelig talt over alt. Stedvis i slike mengder at jeg ikke kunne se bunnen. Sølvblanke fiskesider blinket mot meg som om jeg var på sildefiske på Mørkekysten på slutten av 1950-tallet.

Men jeg var verken på Vestlandet eller i sildefiskets glansår 60 år tilbake i tid. Jeg var i det sentrale Nordmarka i midten av november 2018. Og stimene var sik, som hadde trukket opp i elveoset for å gyte. Innimellom skimtet jeg noen mindre fisker med hvite finner. Røyene er notoriske rognspisere og følger ofte sikstimene i gytetiden. En og annen abbor benyttet også sjansen til å få et enkelt kveldsmåltid. Det samme gjorde morten – en annen «sølvfisk», lett å skille fra siken med sitt rødskjær i øynene og butte kropp. Det var tilsynelatende en viss harmoni der nede i kaoset. Det skulle imidlertid snart endre seg. I randsonene av lyktelyset siger det plutselig en svart skygge inn mot «feltet.» Hadde jeg ikke visst bedre ville jeg trodd det var en gjedde. Men det finnes ikke gjedde i Bjørnsjøen, bare orreter som kan bli like store.

Før broa over Smalstrømmen ble bygget i 1880 kunne man aldri se noe som liknet det jeg var vitne til. Ikke i årene like i etter krigen heller. Det var først i begynnelsen av 1950-tallet fenomenet dukket opp. Før den tid fantes verken sik eller røye i Bjørnsjøen.

Verken fugl eller fisk

I titusener av år var Nordmarka dekket av et to km tykt islag, en liten del av en stor isbre som lå som en kalott over hele Nord-Europa. For ca 12.000 år siden endret klimaet seg dramatisk. Det ble varmere og isen begynte å trekke seg tilbake. Tilbaketrekningen skjedde gradvis og kunne stoppe opp i et par hundre år før varmen igjen slo inn og prosessen fortsatte.

I forkant av Akertrinnen for 11.700–11.200 år siden lå iskanten i åsene ovenfor Oslo. Den siste krampetrekningen fra istiden var kald nok til å stoppe isens tilbaketrekning. Det dannet store morenerygger som skulle bli avgjørende for etableringen av Bogstadvannet, Sognsvann og Maridalsvannet. Da varmen igjen slo til og isbreene trakk seg opp og vekk, dannet ryggene demninger. Disse var

Omtrent slik lå brekanten i Oslo-området mot slutten av Akertrinnen for 11.200 år siden.





Sørkedalsfjorden, Maridalsfjorden og Nittedalsfjorden. I en kort periode var de sørligste delene av Nordmarka omringet av havet.

store og kompakte nok til å fungere som en fysisk barriere, som stengte inne deler av smeltevannet.

Den gigantiske breen som lå over Nord-Europa i titusener av år, bandt store mengder ferskvann. Den presset også ned landmassene med sin enorme tyngde. Da isen smeltet, steg først havnivået. Deretter hevet landskapet seg. Havet steg mye raskere enn landskapet. Det skvulpet inn langt oppe i Holmenkollåsen på sitt høyeste. Funn av blåskjell i Skådalen forteller om et maritimt toppnivå på ca. 220 meter. Maridalsfjorden strakk seg opp til Skar og Sørkedalsfjorden snodde seg inn til området rundt Skansebakken.

I den første perioden etter at isen forsvant, var landhevingen opp mot 17 meter på 100 år. Dette gjorde tilstedeværelsen av de to fjordarmene til et kort blaff i et historisk perspektiv. Rent fiskemessig eksisterte de imidlertid lenge nok til at det en kort periode kanskje svømte torsk og flyndre rundt Geitøya i Maridalsvannet. Hvis så var tilfelle forsvant de fort. Ismassene i nord avga fortsatt store mengder ferskvann, og da landhevingen var kommet langt nok til å definere sjøene i landskapet, tok det ikke mange år før Bogstadvannet og Maridalsvannet var rene ferskvann.

Under isen fantes verken fugl eller fisk. Landet som dukket opp og fram etter istiden var goldt og øde, nakent og blankskurt. Norge var som et åpent skjærgårdslandskap. Vann og elver var fisketomme.

Da isen trakk seg tilbake, fulgte enkelte saltvannssfisker iskanten, men det var bare de anadrome laksefiskene som la på svøm oppover smeltevannselvene. Den kaldtvannselkende røya var først ute, tett etterfulgt av ørret og laks. Sammen med trepigget stingsild dannet disse de første norske ferskvannsbestandene som på et tidlig tidspunkt i Norges ferskvannshistorie også levde i Bogstadvannet, Maridalsvannet og Sognsvann.

Om lag tusen år etter at røya, ørreten og stingsilda hadde dannet stasjonære ferskvannsbestander, dukket det opp andre arter. Issmeltingen mot slutten av istiden gjorde dagens Østersjø til et ferskvannshav (Ancylussjøen) så stort at det i perioder dannet vannveier inn i Norge. I den første fasen av innvandring fra øst kom det sik, abbor, gjedde, harr og ørekyte. I neste fase var det mort, brasme og laue. Alle disse etablerte seg i Maridalen og Sørkedalen, men da den tredje og siste innvandringsbølgen østfra kom svømmende, hadde landet hevet seg så mye at verken gjørs, asp, flire, stam eller sørv klarte å ta seg opp.

Døgnfluer og andre insekter etablerte seg i de nye vassdragene før de første fiskene kom. I enkelte vann i Nordmarka er det enorme forekomster av døgnfluer. Den lille myrdøgnflua klekker i tusentall på Rottungen de fleste formiddager i første halvdel av juni.



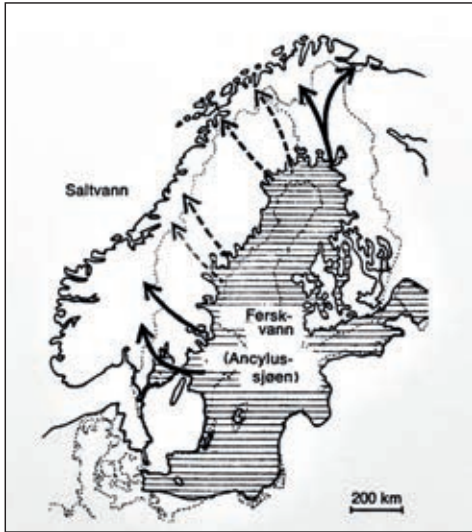
Ørret og abbor

For 6000 år siden ble vannveien over grensa til Sverige stengt. Ancylussjøens storhetstid var over og Norges naturlige ferskvannsarter var på plass. Av de 21 artene, var det én som hadde muskler, spenst og vilje til å svømme i stri motstrøm og ta seg oppover i vassdragene. Hvor langt inn i Nordmarka ørreten klarte å ta seg ved egen hjelp, vet vi ikke. Dens evne til å forsere fosser og stryk er formidabel. Selv i dag forundres forskere over hvordan den tar seg fram og opp på steder en ikke skulle tro det var mulig. Men hvis Kvernhusfossen i Katnoselva var den samme for 6000 år siden som i dag, er det naturlig å tro at denne var et vandringshinder.

I 1918 kom boka «Ferskvandsfiskenes utbredelse og innvandring i Norge», ført i pennen av Norges fremste fiskeforsker Huitfeldt-Kaas. I nesten 10 år hadde han reist land og strand rundt for å undersøke fiskebestander og intervjuet folk om hva de visste om fiskebestandene i området. Han levner ingen tvil om at de

Ørreten var den eneste arten som etablerte seg oppstrøms Maridalsvannet for egen maskin.





Innvandringsrutene til fiskeartene, som kom fra Ancylussjøen.

første jeger og veidemenn som trakk inn i landet etter hvert som isen smeltet, hadde med seg fisk og befolket fisketomme vann og vassdrag på sin ferd. I all hovedsak var det ørret de tok med seg som undervannshusdyr.

Årsaken lå i artens søken mot bekker og grunt vann i gytetiden om høsten. Da kunne den fanges i store kvanta med enkel redskap. Fangstvinduet var lite, men allikevel ikke for trangt.

Gyteperioden kan strekke seg over et par, tre uker, og våre tidligste forfedre visste garantert sin besøkestid og

utviklet redskaper egnet til formålet. At ørreten er en god matfisk var også av betydning, selv om gytefisk ikke alltid er noen delikatesse.

Det er funnet rester av ørretbein og avanserte fangstinnretninger eldre enn 3000 år på boplasser langt inne på Hardangervidda. I boka «Fjellfiske i gamle dager» fra 2017 forteller forsker Jan Heggenes hvordan DNA-studier av dagens ørretbestander på vidda har avslørt fire tidlige innvandringsruter alle besørget av mennesker.

«Da isen trakk seg tilbake, fulgte de første nordmennene etter. Trolig ferdedes det tidlig folk i Nordmarka, lokket dit av skogens vilt og sjøenes og elvenes rikdom på fisk. Et vitnesbyrd om dette er den steinsetting som ble funnet under anleggning av Tryvann stadion. Fra de eldste tider til i dag har det vært drevet jakt og fiske i Nordmarka.»

Brødrene Blix, «OSLO-MARKA», 2. utgave 1953.

Det foreligger ingen studier av ørretens første kolonisering av Nordmarka. Allikevel er det ingen grunn til å ikke titulere den som Nordmarksvassdragenes urinnbygger. At den ble hjulpet av de første menneskene som begynte å bruke området, er det ingen grunn til å tvile på. Her som andre steder ble den sikkert tatt med og sluppet ut i vann hvor den ikke fantes. Men noen omfattende fiskekultivering bedrev de neppe. Klarte ikke ørreten å etablere en bestand etter første forsøk fikk den ikke mange nye.

«For abborens vedkommende er det imidlertid forholdsvis faa opgaver indløpne om overførelse ved menneskers hjælp. Dette har vel sin væsentligste aarsak i at man i det hele tat har lagt liten vegt paa hva der er skedd med denne, paa de fleste steder i vort land som matfisk lite anseende fiskeart, og saa har indførelsen derfor i de fleste tilfelle snart blit glæmt igjen. Imidlertid besidder denne fiskeart dog visse fordelaktige egenskaper ...»

Dette skriver Huitfeldt-Kaas i sin store avhandling om ferskvannsfiskenes utbredelse. Men skogsområdene på Østlandet var nok av mindre interesse for forsker Huitfeldt-Kaas enn de store sjøene og spektakulære fjelldalene. Når det gjelder abboren som matfisk, var iallfall mang en nordmarking uenig med han. Anna Tømte var født og oppvokst på Sandungskalven på begynnelsen av 1900-tallet. Det hun forteller i en samtale med Ingvald Hinbjørgmo gjengitt i årsskriftet for 1982, er trolig representativt for de fleste:

«Åboren var den fisken vi satt mest pris på som matfisk. Den vi tok mest av og den var alle begeistret for. Vi kokte og stekte den og kokte suppe. Og det var den vi fikk mest av. Den har jeg rensa tonnevis av. Vi kunne gå ned om sommeren og jage i vikene, og vi kunne få et par bøtter.»

Abboren ble trolig både spredd og brukt som matfisk på et tidlig stadium av Nordmarksvassdragets historie. Tidsdateringen er imidlertid uviss. Den etablerte

ØRRETEN OG GYTING

Tungt regnvær og vanntemperaturer under åtte grader er de meteorologiske forutsetningene for at gyteklare ørreter i Nordmarka legger på svøm opp i bekker og elver for å slippe rogn og melke. Dette skjer vanligvis i første halvdel av oktober.

Er gyteforholdene lite egnet oppstrøms, hender det at ørreten bruker utos og bekkestrekninger nedstrøms i vannet den bor det meste av sin levetid. Stillevannsgyting forekommer, men er i liten grad påvist i Nordmarka. Skogsørreten blir vanligvis kjønnsmoden etter tre–fire år, men i overtallige bestander kan kjønnsmodne hanner være på bekken allerede som to-åringer.

En hunnfisk på en kilo har ca. 1000 rognkorn.



Abborren fortjener ved siden av ørreten å bli kalt ekte nordmarking. Slik eksemplarer (1940 gram) er ekstremt sjeldne.

seg definitivt i de lavereliggende vannene i etterkant av innvandringen fra Ancylussjøen, og dårlige svømmeegenskaper hindret den i å komme videre av seg selv. Allikevel finnes den i påfallende mange vann og tjern. Den overlever og finner seg til rette selv i de minste myrtjern og trenger ikke bekker eller strømmende vann for å reproducere. Den er lett å fange med alle slags garnredskaper og ruser i tider på året da ørreten er mindre tilgjengelig. Dessuten er den usedvanlig hardfør og seiglivet, noe som gjør den lett å ta med seg og overføre til nye steder. Det ville vært rart om ikke fangstmenn og folk som levde av naturen ikke benyttet artens potensielle som matressurs.

Fra midten av 1600-tallet var det en betydelig finsk innvandring til Norge. Abbor var utbredt over hele Finland og mye brukt som matfisk. En av finnenes mest kjente fangstinnretninger – kattisa – var utviklet for fangst av abbor og andre hvitfisker. Redskaperen var trolig særlig effektiv under abborrens gyttetid, på samme måte som ruser og teiner virker tiltrekkende på virile abborer.

Trespiler ble slått ned og plassert kant i kant på bunnen slik at de dannet et gjerde. Ved inngangen til fangstrommet var spilene satt slik at de laget en kalv med spalteformet åpning. Dermed var det vanskelig for fisken å komme ut når den første var kommet inn.

Da finnene bosatte seg i Nordmarka, var det et skrint befolket skogsområde de kom til. Hakkloa, Mago og Katnosa er navn som vitner om finsk opphav, plasser som er anlagt i nærheten av store og mellomstore vann hvor det fantes abbor allerede. Da finnene primært drev svedjebruk og var tett tilknyttet områdene i nærheten av der de slo seg ned, ivret de neppe etter å spre abborer til små tjern og myrputter. Disse «bunnløse» vannene var heller ikke egnet til den fangstinn-



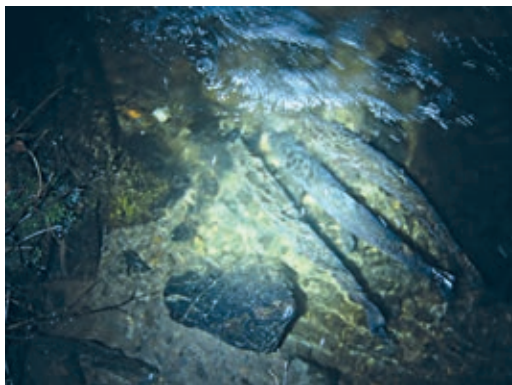
Gytebakkene i Nordmarka er sjelden store.

Ørretens formidable evne til å ta seg oppstrøms vassdrag kommer til syne i gytetiden om høsten.

retningen de hovedsakelig brukte. Navn et Katnosa kan være avledet av den finske fangstredskapen. Stokkrekken i en kattis ble gjerne satt rundt tanger og odder. Slike steder ble kalt «kattisnes», og det skal ikke rare ordleken til for å

dra dette videre til «Katnosa.» Det er ikke funnet rester av kattiser i de sentrale og vestre områdene av Nordmarka. Ei heller finnes dokumenter eller fortellinger om konflikter mellom nordmenn og finner som primært omhandler fisk og fiskeplasser. Men i Gryta nord for Solemskogen, finnes rester av en kattis-innretning. Vannet er som skapt for fangstinnretningen med sin «kattisodde» på midten.

I forkant av den finske innvandringen begynte skogsdrift med tanke på utvinning av trevirke til jernmalm og eksport av plank å bli en betydelig aktivitet. Skogsarbeideren ble et begrep: Han som reiste rundt i de store skoger og hogg tømmer og var borte fra folk og hjem i dagevis av gangen. Der han ferdes var det mangt et bortgjemt lite fisketomt vann hvor det hadde vært gunstig å kunne hente opp litt fersk fisk i ny og ne.



TIDLIGE BOSETNINGER

Arkeologer fra byantikvaren fant i år 2000 kvartsitt, flintavslag og en pilspliss ved den lille øya mellom veien og Sandungselva. Funnet tyder på at det var en steinalderboplass her ca. 3400–2800 f.Kr. Stedet er fortsatt en av Nordmarkas beste fiskeplasser.

Å passe seg for menn i skogen, var ikke bare en advarsel til unge jenter i min barndom. På en av mine første fisketurer i Østmarka husker jeg godt advarselene vi fikk på Sandbakken: «Legg turen godt utenom Griseputten. Er Trygve i ulage kan han fort finne på å være ufin mot dere, og ser dere en av rusene hans i Tømmerholtjernet, må dere for Guds skyld ikke røre dem.»

Trygve var en av uteliggerne som bodde i Østmarka på 1960-tallet. Han var en av de siste i en lang tradisjon med enslige menn, som hadde valgt å bosette seg alene i skogen i ei hytte de hadde bygget selv. En form for eremitter som hadde valgt vekk samfunnets mas og jag (og som i mange tilfeller var mer glad i brennevin enn kvinner). Trygve og de andre karene som bodde i skogene øst for hovedstaden på den tiden, foretrakk abboren. Den var som en følgesvenn de kunne stole på – alltid til stede, lett å komme i kontakt med og knasende god på smak. Trolig har også skogarbeidere, uteliggere, utmeldte einstøinger eller fattigfolk uten fast bopæl bidratt til å spre abboren opp gjennom tidene. Det forklarer kanskje hvorfor den ofte finnes i de mest bortgjemte tjern.



Albert og Johan Næs bodde som eneboere i Østmarka nesten hele livet fram til de døde i 1948 og 1951.

Gamle dager

Påstanden om at alt var bedre før, er en gjenganger som ofte formidles av karer som har nådd middagshøyden og vel så det, menn som har brukt mye tid med stang og snøre og la stanga på hylla for noen år siden. Gamle dager er alltid en subjektiv oppfatning basert på en eller flere spektakulære fiskeopplevelser som det er vanskelig å tidfeste til et konkret årstall. Det henseiler på noe som skjedde minst to tiår eller gjerne en generasjon tilbake i tid.

Mennesket er utstyrt med en særegen evne til å fortrenge eller glemme dårlige og middelmådige opplevelser. Det er en av våre grunnleggende psykiske pilarer. Fiskere har en spesielt god evne i så henseende. De husker som det var i går de tre spektakulære timene for 13 år siden da alt stemte og du fikk to av dine livs fisker. Alle dager, uker og måneder med ræva forhold og dårlig fiske som lå mellom da og fjorårets bonanza på Helgeren, erindrer du knapt. I et utvidet perspektiv er det akkurat dette som er grunnlaget for mytene om gamle dager. Parer du denne

Var det noen gang slik i gamle dager?



De engelske lordene som fisket i Norge på 1800-tallet var nøye med vekten.



egenskapen med menneskets naturlige lengsel og nostalgi etter sin ungdoms iver, førstegangsopplevelsens evne til å ripe dype furer i hukommelsen vår og fisker som vokser på seg i hvert ledd de fortelles, har man en viss forklaring på hvorfor og hvordan ideen om gamle dagers storhet alltid har vært der og fortsatt lever.

Selv Elias fisker, den legendariske karen Asbjørnsen beskriver i sin fortelling «En nat i Nordmarken», kommer med et hjertesukk om før i tiden under sin samtale med Asbjørnsen i 1842.

«Elias dvelte med forkjærlighet ved de fisketurene han hadde gjort til Nordmarken i yngre dager... 'Da var her fisk å få', sa han, idet han tente sin korte snadde ... ved Sandungdammen var det godt å fiske den tid; for da sto den utafor de to berga og den djupe kulpen. Jeg tok åtte pund der ei natt, og der var ingen under tre merker. Men nå veit fisken

mest ikke hvordan det er stelt med den, for den får aldri ha sin riktige gang.»

Da Asbjørnsen møtte Elias var han 84 år gammel. Hans yngre dager måtte dermed være på slutten av 1700-tallet.

En annen mimrer om gamle dagers storhet i Nordmarka er Fritz Huitfeldt, som i boka «Både fugl og fisk» fra 1898 forteller om sin barndoms eventyr med fiskestang i Nordmarka på 1860-tallet.

«Den gang var det ikke vanskelig at tage bismerpundet med jævn vakker ørret fra halvmærkingen lige til tremærkingen. Nu dessverre er elvene i Nordmarken baade paa grund af de talløse skarer av fiskere og de nye, aldeles tætte damme, som opsættes ved hvert vands ende, saa tomme for fisk, at det ikke



Utskjæringer av stororreter tatt i Atna over en 50 års periode.

lønner seg umagen at kaste en flue henover levningerne af de vakre kulper og stryg.»

Men det er ikke bare skriveføre fluefiskere fra hovedstaden som har fortalt historier og bidratt til myten om gamle dagers eventyrfiske i Nordmarka. Reidar Holtvedt har skrevet flere bøker med fortellinger fra Krokskogen og Nordmarka basert på intervjuer med folk som levde på eller av skauen på 1800-tallet. Også her finnes eksempler på hvor bra det var i gamle dager:

«Ja, du verden for fisk det var før i tia! Det er nå vel fyst og framst denne vassdragsreguleringa som har ruinert'n. Ja, og så har folk vort leie i gangstia om høsten, når'n skulja opp i bekka og legge rogn. Åj gjett, å moro det var å ljøstre ... Je hørt'n far fortalte at døm kunna ta mannsbøra og mer hell det om natta, om dom var heldige.»

og videre:

«... I jæringen skulle'n gamle-Trond ha fisk til konfirmasjon sin. Da hadd'n fått så my at'n knapt kunne bæra'n hem ... I dag får vel bare en og annen oppsitter med garn middagsmat ...»

«Det store fiskeeventyret er sjeldent i dag, og mange mindre med ... det hender en kan høre fjerne historier fra den gang gamle nordmarksfiskere kunne fiske en mannsbør ...»

Kun unntaksvis tallfestes storfangstene. Fritz Huitfeldt referer til bismerpundet med jævn vakker ørret fra halvmærkingen lige til tremærkingen. Det er mer konkret enn en mannsbør. Men er det noe som preger fortellingene som ligger til grunn for mytedannelsen om tidligere tiders fiske i Nordmarka, er det unøyaktigheter gjerne iblandet en god dose nasjonalromantisk føleri. De gangene fangsten blir kvantifisert i eksempelvis vekt, er det grunn til å stille spørsmål ved troverdigheten, for ikke å snakke om ettertidens tolkning av tallene. Kunnskapsløs omregning fra datidens vektenhet til vår har også bidratt til å skape et bilde av en virkelighet som ikke fantes.

Inspirert av brødrene Grimm reiste Peter Christen Asbjørnsen og Jørgen Moe rundt i Norge på 1840-tallet for å samle og nedtegne folkelig prosa. I «Norske Folkeeventyr» som kom ut i 1851, heter det ene kapittelet «En Nat i Nordmarken». Historien er basert på fortellerens egen opplevelse sommeren 1842 og er uten sammenlikning den mest betydningsfulle for ettertidens ide om Nordmarka som fiskeeldorado.

Asbjørnsen innleder i klassisk nasjonalromantisk ånd:

«En julidag gjennemsiktig klar som en dag i september, et solstreif over



Bærumsåsene, en tilfeldig duft av gran vakte midt i den hete sommertid i denne kvalme byen min vandrelyst og all min lengsel etter skog og land. Jeg måtte og ville ut og innånde den friske luftning fra elven og granene. Men bare et par dager sto til min rådighet. Noen lang vandring var det således ikke leilighet til; det måtte i det høyeste bli en fisketur i Nordmarken.»

Der Bjørnsjøelva renner inn i Skjær-sjøen, beskrives turens første fiskeopp-levelse:

«I de dype kulper under fossene skjøt

Skarselva i går og i dag.

Til høyre : En fisker i Skarselva 1906.

Nederst: 2017



større fisker frem som gullblanke lyn, snappet fluene under vannet, rev snøret susende av snellen og fór ned i dypet, men derfra ble de snart brakt opp og i land.»

Ferden går videre og ved en odde nord i Bjørnsjøen treffer han to eldre karer. Den ene er gamle Elias fisker:

«I den beste fisketid ser man Elias fisker, selv nu i hans fire og åttiende år, hver uke dra til byen med en uhyre vidjeskreppe full av fisk på ryggen.

– I har vel tatt den slem i elva? spurte Elias med et nysgjerrig blick til fiskekurven min.

– Jeg har fått en del, men der er ikke mange som er over to merker, sa jeg, og åpnet lokket.

– Det er over halvannet pund ... se der er en lekker fisk og der er flere og, ... jammen var det lekkert fiske.»

Fangsten var trolig representativ for en god dag med stang og snøre i Nordmarka på den tiden. Men hvor stor var den egentlig? Da 1800-tallets storfiskere på Mjøsa, Sølensjøen og Tyrifjorden fortalte om pundfisk, var dette ørreter på et bismerpund (seks kilo). Hva så med Asbjørnsens pund i nordmarkshistorien? Refererer Elias til ordinære pund (490 gram), var vekta av Asbjørnsens fangst i Bjørnsjøelva i underkant av kiloen. Hans egen storfangst fra den sagnomsuste natten i Sandungen, var på ca fire kilo. Er det bismerpund han snakker om, ville fangstene vært på henholdsvis 9 og 48 kilo. Sannsynlig? Nepp! I en av bøkene til Reidar Holtvedt (med tittelen «Fra den gang det var bjønn») med fortellinger fra Krokskogen, tegnes et lite flatterende bilde av opphavsmannen til ideen om Nordmarkas mytiske ørretfiske:

«Asbjørnsen var selvsagt aldri på bekken om høsten, enda vi har forstått at det var gutten sin som fikk fisk! Men en gang kom gamle fløterbasen Tor Pipenhus over ham da han sto og fisket, trolig i Heggelielva like etter fløyten var gått, da var det alltid fisk. Asbjørnsen hadde fått bett han, sa Tor – og så lot'n snella gå, og da'n hadde høldt på med det ei stynn, tok'n tel å dra inn. – Nå er'n ferdig snart sa'n. Men da'n fekk opp denna pinnen, var'n forsørje meg itte lenger heller enn veslefingern min.»

Asbjørnsen var sikkert en habil fluefisker, men mye tyder på at han var flinkere å fortelle om sine bragder enn å praktisere dem.

Drømmen om det tidlige fiskeeldoradoet fikk drahjelp av overgangen til ny måleenhet fra pund og merker til kilo og gram, iallfall i årboka til Maridalens



Fritz Huitfeldt var en av de som bidro til myten om gamle dagers ørreteldorado.

Venner for 1972. Her er det et kapittel om jakt og fiske, og forfatter Ingvald Hindbjørgmo kan ikke unngå å kommentere Asbjørnsens møte med Elias fisker:

«... Elias anslår fangsten hans til over halvannet pund. Det skulle bli om lag 30 kilo. Fisker på mindre enn to merker – et halvt kilo – synes de er lite tilfredsstillende. Dette til underretning for vår tids nordmarksfiskere.»

Hvordan originaltekstens halvannetpund blir til 30 kilo, avslører i beste fall en alvorlig skrivefeil. Men heller ligger nok manglende kunnskap om datidens vektenheter parett med nostalgisk ønsketenkning til grunn.

Oslomarkas Fiske Administrasjon (OFA) ble etablert på midten av 1930-tallet. Administrasjonens hovedformål var å gjøre Nordmarkas fiskevann tilgjengelige for almenheten. Men de hadde også en annen målsetting, tydelig påvirket av idéen om den gamle storhetstiden:



Et av de to Hundtjerna i Nordmarka. Mørkt og vakkert og trolig fisketomt før OFA satte ut ørret her.

«Å gjenskape Asbjørnsens og Huitfeldts eventyrmarker.»

I OFAs årbok fra 1944 er deler av Asbjørnsens fiskefortelling gjengitt. I en redaksjonell kommentar til den velkjente historien står det:

«Ja, fisket i Nordmarka – det som nå er en saga blott mot hva det var. Det er rent vemodig å lese ‘En Nat i Nordmarken’.»

Da daværende formann i OFA – Egil Aamodt – fortalte om motivet for å etablere administrasjonen i medlemsbladet til Oslo Sportsfiskere i 1946, sa han:

«Før tidens moderne utvikling åt seg inn i skogene var åsskogen et eneste stort eventyrrike for en jegermann eller fisker ... Det er fest og eventyr for en skogsmann å høre de gamle berette fra de dager. Ørreten spratt fet og godsel. Det var denne fiskeinteressen samlet seg om.»

Å bruke de gamle historiene var mer enn et retorisk grep. Jeg tror faktisk de var toneangivende for oppfatningen av hvordan fisket hadde vært i Nordmarka i nasjonalromatikkens storhetstid. Jeg har lett med lys og lykte, men ikke funnet noen som har stilt spørsmål ved sannhetsgehalten i fortellingene, og idéen om det tapte ørretedoradoet fungerte både som inspirasjonskilde for grunnplanet og som politisk brekkstang overfor myndighetene og Løvenskiold.

Hvordan var fisket – egentlig?

Fram til slutten av 1800-tallet fantes det bare ørret og abbor i Nordmarkas vann og vassdrag. Bortsett fra å flytte noen fisker for å etablere nye bestander i fiske-tomme vann, ble det ikke bedrevet noen form for fiskekultivering.

Vi vet lite og ingenting om fangster og bestandsstørrelse før 1800-tallets skriveføre fluefiskere kom på banen. Men vi vet at fisket i Norge generelt var dårlig og lite praktisert fra ca. år 1400 – 1850. Ikke bare hadde svartedauen slått ut hele bygder (Maridalen lå folketom i nesten 200 år etter pestens herjinger). Etter en middelalder med varme og gode klimatiske groforhold, slo det inn et møkkavær rundt år 1400, som vedvarte og heller ble verre enn bedre. I mange hundre år var det lave vår og høsttemperaturer og strenge vintere. På 1600 og 1700-tallet var det iflg Store norske leksikon så kjølig at snøen enkelte år kunne ligge året rundt Nordmarka.

Forsker Tore Quenhild har vist hvordan produktiviteten i ørretbestandene på Hardangervidda sammenfaller med meteorologiske forhold. Kalde og lange vintere med påfølgende korte somre gir dårlig reproduksjon og liten tilvekst hos ørreten. Det samme er sikkert tilfelle i skogtrakter som Nordmarka.

VEKTENHETER I ENDRING

I 1887 gikk Norge over til det metriske målesystemet. Merker, pund og bismerpund ble erstattet med gram og kilo. Fra 1683 til 1887 var det danske fellespundet gjeldende. Et merke tilsvarte 0,25 kilo, et pund var en halv kilo, et bismerpund var 12 pund (6 kilo) og et lispund var 16 pund (8 kilo).



Bortsett fra et knippe historier fra 1800-tallet som fortelles igjen og igjen, er fisk og fisket påtagelig lite omtalt i Nordmarkslitteraturen som omhandler tiden før år 1900. Det slås stadig fast at jakt og fiske var viktig som attåtnæring for fastboende og folk som jobbet i skogen. Det finnes også enkelte beskrivelser av fiskemetoder, matoppskrifter og beretninger om enkelte tjuvradder som har tatt seg til rette med garn og flåte i baronens skog. Men ut over det er temaet lite belyst. En grunn kan være at forfatterne har manglet fiskeinteresse og ikke lett etter kilder og referanser som omhandler svømmende skapninger med finner. En annen forklaring kan være at matfiskerne og matjegerne levde og døde som fattigfolk hvor jakt og fiske var hverdag, et liv uten spesielle bragder som var verd å minnes og dermed lite nedtegnet eller fortalt. En tredje og mer plausible forklaring er at fisket stort sett var så middelmådig og dårlig at det ikke utgjorde noen viktig ressurs og derved ikke hadde verdi stor nok til å skape alvorlige konflikter. På Krokskogen har det riktignok vært enkelte gnisninger mellom ulike rettighetshavere eller påståtte sådanne, men tingbøker og arkiver er ikke akkurat breddfulle av dommer og forføyninger mot tjuvfiskere eller



«Den lille istiden» kalles perioden fra ca 1450–1830. Flere vintere lå visstnok snøen gjennom sommeren i Nordmarka.

Kattiser ble brukt for å fange hvitfisk i Finland og Russland. Denne er tegnet etter rester av et funn i Marker i Østfold 1976. Fangstmetoden ble brukt av finnene i Nordmarka.



bønder som hevder sin fiskerett mot en overmakt som hindrer dem i å utøve sitt virke.

Finnene etablerte seg i Nordmarka på midten av 1600-tallet. De var usedvanlig driftige, noe som borget for konflikter og uoverenstemmelser. Særlig i de vestre delene av Nordmarka ble det kranglet så busta føyk og sorenskriverpennen raste. Men på tross av gode kunnskaper og snedige fiskeredskaper, var uttaket av fisk og krangling om fiskerettigheter aldri noen vesentlig del av rettsforhandlingene mellom finner og nordmenn.

Privatiseringen av Nordmarka skjedde på samme tid som skogen i seg selv fikk en verdi. Etterspørselen etter trevirke økte dramatisk, og siden midten av 1600-tallet har de store kronene for Nordmarkas eiere ligget i skogen og tømmeret. Vassdragenes økonomisk betydning har vært som transportveier for tømmer. Hadde vannene vært fulle av fisk, ville nok Nordmarkabaronene ha vist større interesse for ressursen. Men fisken var knapt å se på dagsorden før på begynnelsen av 1900-tallet, og da handlet det primært om fiskerne, ikke fisken.

Men det er én historie fra 1800-tallet som går igjen hos mange av de som har

GÅN, SLØE OG LYSER

Fiskemetodene på 1800-tallet handlet om effektiv matauk. Ørreten var lettest å fange i gytetiden om høsten. Lystergaffel og lys ble flittig brukt. Men også andre redskaper fantes:

«Dom stengte bekken med en gånstump og jaga i, og dom nøtta fiskesløe, dom kalte. Det var lange fjøler som fisken kom utpå i bekken, og så gjekk`n hodestups ner i en slags kum som`n itte kom opp at.»

Fra «Nordmarka og Krokskogen», Reidar Holtvedt, 1972.

beskrevet livet i Nordmarka før moderniteten gjorde sitt inntog. Det er fortellingen om kjempefangsten som ble gjort i Sandungselva en høstnatt på midten av 1800-tallet. En av karene til Reidar Holtvedt forteller den slik:

«Du verden å dom kunja fiske engong. I Sandungen og Hakkloa var det my ta`n, og elles au. Far tel`n Oluf Sandungen hedde med tenestegutten i Sandungsbekken engong. Han ljostra og gutten gjekk med tjuvlystra. 18 bismerpund fikk dom den natta. Det var vel i 1850- og 60-åra, det je trur.»

Gamle-Marie bodde på Sandungen gård til slutten av 1800-tallet. Hun husket godt natta da Nils og tjenestegutten fikk 18 bismerpund, men er rask til å påpeke at «Auren var mest på to–tre merker.» 108 kilo ørret er en formidabel fangst på en natt. Men den vitner mest om lystergaffelens effektivitet, at karene var på rett sted til rett tid og at det fantes bra med grei ørret i Sandungen på den tiden da den fluefiskende romantikeren Fritz Huitfeldt hadde med seg brødrene Nansen.

Gode kilder for å skaffe et edruelig bilde av ørretfiske på midten av 1800-tallet finnes på andre siden av Nordsjøen. Engelske fluefiskere og eventyrere besøkte Norge i økende antall utover på 1800-tallet. Tilbake i Londons herreklubber fortalte de villig vekk om sine opplevelser fra årets fiskesesong i Norge. De elsket å dokumentere det meste av hva de foretok seg, og det manglet ikke på skriftlige nedtegnelser, sirlige førte dagbøker, tegninger og fortellinger fra fangstene. Det var laksen og laksefisket som sto i høysetet hos engelskmennene, men enkelte interesserte seg for også for ørret. Den første vi kjenner til er Fredrick Metcalfe. I 1856 og 1857 reiste han rundt i Sør-Norge, og i tobindsverket med den prangende tittelen «The Oxonian in Thelemarken or, Notes of travel in southwestern Norway in the summers of 1856 and 1857» skildret han sine opplevelser. 15 år senere



Den engelske sportsfiskere William Gold med norsk hjelper. Omtrent slik var trolig også kontrasten mellom Mourdant Barnard og kjentmannen Ole.

kom boken «Sketches of life, scenery and sports in Norway». Fredrick Metcalfe hadde tydeligvis inspirert mange engelskmenn til å trekke innover i landet og gi seg i kast med ørretfiske, for allerede tidlig i boka forteller forfatter og eventyrer Mourdant Barnard at fluefiske var blitt forbudt i alle elvene i Gudbrandsdalen og i store deler av Valdres.

«... but still there will always be many a spot where good trout-fishing may be had». Et av disse stedene var Nordmarka, «the property of Baron Wedel», hvor fisket er «strictly preserved (but the Baron issues a limited number of permits to his friends and some few others)».

Barnard var tydeligvis ansett som en del av det gode selskap, for han fikk både fisketillatelse og transport inn i baronens skog. Framme ved Bjørnsjøens bredder beskriver han

«... the lovely and commanding view of the extensive forest, while at our feet lay the dreamy waters of Bjørnsjø Lake, looking like a golden mirror.»

Dagen etter blir Barnard og fiskekompisen rodd rundt på sjøen av kjentmannen Ole. Fisket er eventyrlig, noe av det beste han har opplevd, og da dagen er omme



Lågåsildfiskere ved Fåberg. 1800-tallets fiskere fanget for føden og tok det de fikk tak i.

har de 40 ørreter i båten. Storfangsten var definitivt ikke hverdagskost, for: «In later years I have fished repeatedly in the Nordmarken lakes, but never met the same sport again» avslutter han i sin Nordmarksfortelling. Også Mourdant Barnards tekst preges av naturromantikkenes panegyriske flokler, men tidvis glimter han til med harde fakta. I en bisetning skriver han at den største Bjørnsjø-fisken var rundt en kilo. Hele fangsten veide 25 pund, noe som gir en gjennomsnittsvekt på 300 gram.

At dette var standardstørrelsen på nordmarksørreten også lenger nord i vassdraget, bekreftes av en fangstatistikk fra Holoaseter fra tidsrommet 1876–1879. Setra ligger ved Skarvvannet og var hyppig besøkt om sommeren. Fangstene som er oppført i den sirlige journalen til en tidligere tollbetjent Johannes Jacobsen, er gjort i Pershusvann, Tverrsjøen og Aklangen. Fra midten av juni og til langt ut i september ble det fisket med garn og oter for å skaffe mat til fastboende og gjester. Av de 110 ørretene som er notert, var en på kiloen (fire merker), ni fra halvkiloen til en kilo og de resterende fra 100 til 450 gram. Gjennomsnittsvekten var 343 gram.

Sikre opplysninger om virkelig stor nordmarksfisk dukker ikke opp før etter andre verdenskrig. For at ørreten skal bli mange kilo (over fire) må den ha fisk som hovednæring. Den eneste förfisken som fantes i osloskogene på 1800-tallet var abbor og kanskje noe ørekyte, arter skogens ørreter sjelden spiser mange nok av til å legge på seg en kilo eller mer i året. Det var første etter at siken og røya ble satt ut og spredte seg at det begynte å dukke opp storørreter hvor Asbjørnsens pund fort kunne vært bismerpund.

Slik ble siken nordmarking

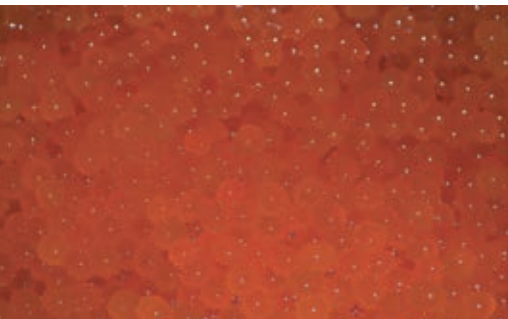
Nordmenn har alltid båret fisk til fisketomme vann. Å ta i bruk et vannareal til matproduksjon falt sankeren og jegeren naturlig. Fram til midten av 1800-tallet ble dette gjort ved å fange fisk et sted, bære de med seg og sette de ut i den aktuelle lokaliteten.

I 1852 mottok den norske regjeringen et brev fra Kolding i Danmark som beskrev hvordan man kunne befrukte ørretegg og klekke fram yngel ved hjelp av et enkelt apparat. Metoden var tilsynelatende lettvinnt og ble beskrevet omtrent slik:

1. Fang to kjønnsmodne ørreter – en hun og en han.
2. Stryk henne langs bukveggene til hun slipper rognkornene. Sørg for at de havner i en skål egnet til formålet.

Første steg i den kunstige befruktningen. Ørrethunnen strykes for rogn.





Rognekorn fra ørret etter stryking.

3. Når hunnen er tom for rogn gjør du det samme med hannen. Sørg for at melken havner i skålen med rogn.
4. Rør forsiktig til alle rognkornene har kommet i kontakt med melken.
5. Plasser de befruktede rognkornene i en egnet rist så de ligger stødig og hver for seg.
6. Plasser risten et sted hvor eggene overrisles kontinuerlig med friskt vann med samme temperatur som i en bekk vinterstid.
7. I løpet av et par måneder vil eggene utvikle seg til plommeseckkyngel.
8. Plukk plommeseckkynglene forsiktig opp fra klekkekassen og plasser dem i et egnet transportspann.
9. Ta med deg spannet til den lokaliteten du vil befolke med ørret.
10. Ha muligheten til å skifte transportvann på vei til ditt kommende fiskevann.

Sammen med brevet lå tegninger som forklarte hvordan man kunne lage et enkelt utklekkingsapparat.

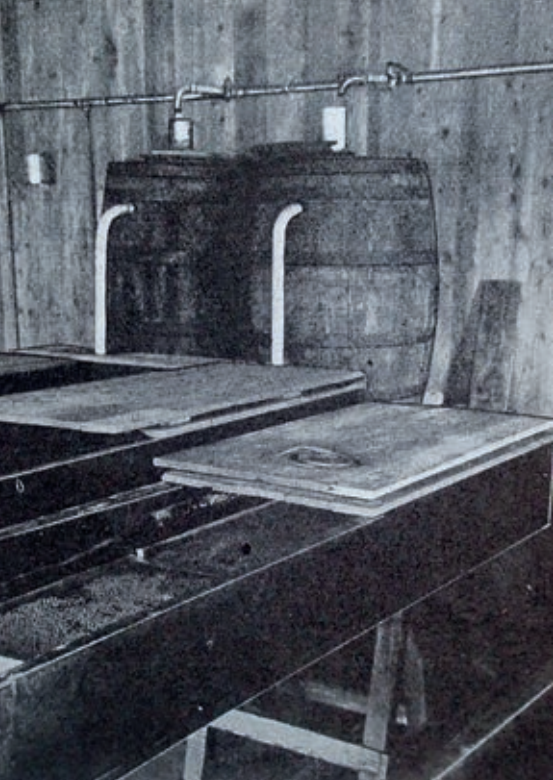
På midten av 1800-tallet var den norske embetsmannsstaten en effektiv organisasjon med store ambisjoner om å modernisere landet. Ideer og tanker som dro i retning av framskrittet ble applaudert, og snart havnet brevet fra Danmark på pulten til Hans Heyerdahl Rasch.

Fire måneder senere skulle Rasch trollebinde de frammøtte i Akademiet i Oslo ved å vise fram ørretunger han hadde framstilt i sitt eget laboratorium.

At en mann ved navn Jacob Sandungen de siste 10 årene hadde skapt nye ørretbestander i Drammensmarka ved å befrukte egg og bære dem over til bekker hvor det ikke fantes ørret fra før, ante Heyerdahl ingenting om.

Jacob Sandungen hadde sørget for mer fisk i sitt eget nærområde. Han ble sett på som en blanding av trollmann og en som tuklet med Guds skaperverk. Heyerdahl var nasjonsbygger og ville spre kunnskapen om kunstig befruktning over det ganske land. Som en av landets mest anerkjente zoologer møtte han liten motstand, og snart skulle han sørge for at også Sandungen ble trukket inn i et av de mest prioriterte mataukprosjektene som ble iverksatt av norske myndigheter på midten av 1800-tallet

22. juni 1855 ble undertollbetjent Magnus Gabriel Hetting ansatt av Depar-



Ovenfor: Hettings klekkedasser for ørretyngel.

Ovenfor til høyre: Magnus Gabriel Hetting ble ansatt som fiskeriinspektør for ferskvandsfiskeriene i 1855.

temetet for det Indre for at «bereise forskjellige vasdrag for at søge fremmet kunstig Fiskeutklækning i Ferskvand og at undersøke de viktigste Ferskvandsfiskerier sin Tilstand.» To år senere avga han sin første rapport.

«Saken er at vårt ferskvannsfiske Aar for Aar aftager i en saa foruroligende Grad, at deres fuldkomne Tilintetgjørelse syntes at maatte forudsees inden et ikke fjernt Tidsrum, der maatte rykke nærmere og nærmere efterhaanden som vore Vasdrage mer og mer tages i brug i Industriens og Communicationens Tjeneste.»

Hetting sitt dystre bilde av tilstanden sa sikkert litt om Hetting selv, men mest om hvor ille det egentlig sto til.

Norge var i starten på en oppgangstid landet ikke har sett maken til verken før eller siden. Samferdselslinjene begynte å fungere. Folk strømmet til byene. Ny



Sikklekkeri
Vorma 26.



Øverst: Første steg i den kunstige befruktningen læres bort i felt.

Ovenfor: Sikklekkeri fra slutten av 1800-tallet.

Ovenfor til høyre: Transportspann av fiskeyngel, oppfunnet 1870 av Jakob N. Berger fra Jevnaker.



Dagboksnotatet fra Holoaseter som forteller om sikutsettingen nord i Nordmarksvassdraget i mai 1894.

industri poppet opp som paddehatter, og antallet munner å mette økte dramatisk. Fra 1850 til 1895 økte Oslos befolkning fra 50.000 til 250.000. Iverksettelse av tiltak for å øke matproduksjonen ble topp prioritert.

Da Hetting la ut på en ny reise var områdene rundt de store sjøene på Østlandet i fokus. Med seg som assistent hadde han Jacob Sandungen, trollmannen fra Drammensmarka det hadde begynt å gå gjetord om på landsbygdene. Hovedoppgaven til de to karene var å få etablert utklekkingsapparater for ørret yngel slik at de mange fisketomme vannene som lå der uproduktive, kunne befolkes på en effektiv måte.

På Berger Gård i Jevnaker ble det bygd et anlegg for yngelproduksjon allerede i 1855. Nils Berger gikk inn for oppgaven med stor hengivenhet. Sønnen Jacob hadde ikke bare arvet farens fiskegen. Han hadde vasset i rogn og yngel siden han var fem år og hadde bokstavelig talt fått yngelproduksjon inn med morsmelk-

SIKFAKTA

Under et prøvefiske i Gjerdingen i 1998 ble det gjort aldersanalyser av et hundretalls sik mellom 300 og 340 gram. De yngste var sju år. De to eldste hadde bikket 40! I en og samme innsjø kan det være ulike stammer sik som lever forskjellige liv. Én gruppe kan leve langs bunnen og bare spise bunndyr. En annen kan operere i de frie vannmassene og kun ha dyreplankton på matseddelen.

en. I en alder av 20 skulle han gjøre en oppfinnelse, som ikke bare revolusjonerte produksjonen av innlandsfisk, men også sendte han til Paris for å ta i mot en av verdens gjeveste hederspriser. 30 år etter han konstruerte et apparat som kunne klekke ut yngel av befruktet sikrogn, fikk han utmerkelsen Grand Prix under verdensutstillingen i år 1900.

Apparatet var like enkelt som det var lite. Sikrogn er mye mindre enn ørretrogn. Den krever finmaskete rister og jevn vannoverrisling om den skal klekke kunstig. Dette hadde Jacob tatt høyde for, og fra 1870 leverte Berger både sik og ørretyngel. Jevnaker ble sentrum for fiskekultiveringsuniverset på Østlandet og folk fra fjern og nær strømmet til for å kjøpe sik.

I motsetning til ørret og abbor lever siken pelagisk – ute i de frie vannmassene. Her møtte de enorme mengdene med sikunger næringsdyr som aldri tidligere var beskattet. Blant de første som ble produsert på Berger, havnet et par hundre av dem i Mylla, det nordligste vannet i Nordmarka av en viss størrelse. Utsettingen var iflg Knut Dahl en ubetinget suksess:

«efter opgaver som jeg fikk omkring århundreskiftet vokste den godt og blev optil tre kilo i den første tid.»

Og det fantes flere liknende eksempler fra førstegangsutsettinger av sik i mellomstore sjøer på Østlandet hvor det bare var ørret og abbor. Et av disse var Harestuvannet hvor sikyngel ble satt første gang på slutten av 1890-tallet.

«Omtrent samtidig som i Harestuvannet ble siken også plantet i Spålen og Jæringen. Det skulle få langt større følger. Da tunnelen fra Jæringen til Daltjuven og videre ned i Sandungen sto ferdig i 1908 overførtes siken til Akerselvans vassdrag. Til Sandungen var siken allerede den gang kommet ned etter planting-



Siken fikk stor betydning som matfisk.

en i Spålen, hvorfra den hadde spredd seg til samtlige nedenforliggende vann: Katnosa, Sandungen, Hakkloa, Bjørnsjøen og Skjærssjøen. På Ringerike er det blitt plantet sik i en del av Sørkedalsvassdraget, således i Storflåtan.
... fisken vokser nu så godt at en tre års sik veier nesten ½ kilo.»

I Professor Knut Dahl sin redegjørelse for hvordan siken ble nordmarking, fortelles ikke hele historien. Den første utsettingen blir ikke nevnt:

I 1884 kjøpte isgrossist Axel Wiborg Holoaseter øst for Skarvvannet. Ved siden av jakt og fiske elsket den søkkrike eksentrikeren godt selskap. I tiårene



rundt århundreskiftet var Holoaseter et tilbaketrasket fristed for Kristianiabohemen og forretningsfolk med sansen for frisk luft, gode viner, strekt brennevin, ingen ordensmakt i umiddelbar nærhet og mat basert på lokale råvarer.

Både Wikborg selv og gjestene hans var flittige dagbokskribenter. Da lokalhistoriker Åsa Bjertnes fra Jevnaker gikk gjennom de gamle dagbøkene, med tanke på å bevare dem for ettertiden i moderne bokform, kom hun over en fortelling datert 15. mai 1893:

«Lars Eriksen Dahl og jeg har sluppet ørret og sik-yngel i Hesteskotjern, bækken ovenfor sætra til Skarvvannet, bækken fra Tistenputten til Tverrsjøen og i viken ved Nærstadbukta i Tverrsjøen.»

Dette er den første nedtegnelsen om utsetting av sik i Nordmarksvassdraget. At professor Dahl ikke hadde hørt om den, vitner om manglende sentral styring av en virksomhet som skulle revolusjonere fiskesamfunnene både i Nordmarka og mange andre vassdrag på Østlandet.

På den tiden var det fritt fram for Gud og hver mann å kjøpe yngel og sette den ut hvor han fant det for godt. Isgrossist Wiborg var en av dem og hadde



Frihoving av gytesik i november er både matauk og god sport.

verken kunnskap eller tanke om hva utsettingen hans ville medføre. Han ønsket å skape et rikere og større matfat i nærvannene til Holoa, akkurat slik de hadde gjort på Mylla.

Etter hvert som siken dukket opp i sjøene nedover i Nordmarka, ble seinhøstfisket etter gytevandrende sik snart en viktig aktivitet blant de fastboende. I Sandungsosen, innløpet i Hakkloa og i Smalstrømmen ble det tatt tonnevis av sik i mørke novemberkvelder, og det som ikke gikk til menneskeføde på gården ble enten solgt eller brukt som dyrefor.

Arne Baklien har bodd på Bjørnholt siden 1941. Han har mange minner fra sikfisket i Smalstrøm. Noen timer etter novembermørket seg på, ble garna rodd ut

for å sperre osen. Så var det å jage fisken på innsiden ut og inn i garna. Steiner gjorde jobben. Det samme gjorde hagla, selv om det hørte til sjeldenhetene at det falt skudd i strømmen.

Siken etablerte seg for alvor i Bjørnsjøen i løpet av 1950-tallet. Da var enkelte godt over kiloen. De ville Birger Bjørnholt og Hans Bonna få has på før andre slapp til. Det utviklet seg raskt et sikhierarki rundt det nye fisket, og de to storfiskerne fikk nærmest hevd på førstejaget i Smalstrømmen, iallfall før det ble frost i bakken. Men som regel var det nok til alle. Fisket kunne pågå fra begynnelsen av november til langt ut i desember. År om annet kunne det råke på store overraskelser i høstmørket, fisker av en størrelse en aldri tidligere hadde vært i nærkontakt med verken i Bjørnsjøen eller noen av de andre vannene. Men det er en historie som hører hjemme i et annet kapittel.

Wikborg lyktes til en viss grad. Som andre steder siken ble introdusert, vokste den seg flott og fet også i Tverrsjøen og Skarvannet i de første årene, men snart skulle historien bli den samme i isgrossistens bakgård, som over alt hvor siken ble satt: Fra å være en på kiloen, ble det snart to og med årene var snittvekten nede i 250 gram.

Røye

Det var særlig en fortelling Arne Dalen fra Jevnaker bet seg merke i da faren fortalte om isfisking på Skarvvannet i gamle dager. En tidlig desemberdag i 1924 var det en av karene som hadde slått seg til sør for den største øya. Her hadde han en fast plass hvor det alltid var fisk å få selv på trege dager. Men denne søndagen i desember hadde han ikke før fått pilken til bunns og gjort et par drag, før det hugg på noe sprekt og stort. Han var vant med en og annen halvkilosørret, og alt tydet på at det var noe der omkring som hadde gått på, men da fisken nærmet seg hullet, skjønte han at dette var noe helt annet. Minuttet etter hoiet han til de andre fiskerne på isen denne morgenen og ba de komme å se på noe merkverdig. På den glatte stålisen buktet det seg en fisk med ildrød buk og hvite prikker, en fisk ingen hadde sett tidligere.

Et par timer senere lå det fire til rundt hullene sammen med et par ørreter og noen abbor. Alle var like store, rundt halvkiлоen.

På vei ned mot bygda gikk diskusjonen høyt om hva slags fisk det kunne være, men det var først da de viste fiskene til Ole Berger på settefiskanlegget på Jevnaker de fikk svaret.

Røya var den første arten som svømte inn i Norge fra havet etter siste istid.





Elvannsrøye krocket på døgnflueimitasjon. I enkelte vann beiter røyene i overflaten på forsommeren akkurat som ørreten.

– Dette var røye, ingen tvil om det.

Ole var sikker i sin sak, og var det en mann som hadde sett mye av den sorten, var det han. På Berger hadde de produsert røyeengel i mange tiår, men han be-
kjent var det ikke solgt røyeunger fra Berger til utsetting i Nordmarka.

Det er fortsatt et ubesvart spørsmål hvem som satt ut fisken og hvor den kom fra. Med årene spredte den seg nedstrøms, akkurat som siken hadde gjort noen tiår tidligere.

Katnosa ligger to vann nedenfor Skarvvannet. Det er det nordligste av de store vannene i Nordmarksvassdraget, som ligger under OFA sitt administrasjons-
område. Lederen for arbeidslaget Rikvald Hansen, ble vitne til en eksplosiv utviklingen av røyebestanden. I OFA-nytt i 1956 kom han med følgende betenk-
ning:

«For noen få år tilbake ble det fisket hele uken på Fagerlivarpet med garn. De fastboende kunne få 2000 røyer på høsten. Røya i Katnosa har blitt mindre. Nå bruker vi 22 mm garn. Før kunne vi bruke 26 mm. Det er også kjent at fisken har spredd seg nedover hele vassdraget, og at den blir mer og mer småfallen år etter

år ... Her er en av OFAs vanskeligste oppgaver ... Det må gjøres noe effektivt for å få bot med røyas utbredelse, man kan ikke la en slik sak hvile. Det må være like viktig å arbeide for å holde røya på et visst lavmål, som det nå er å tilføre Oslomarkas vann den settefisk de trenger.»

Men heller enn å få gehør for sin tydelige advarsel, skjedde det motsatte. Beretningen fra fiskegruppa i Jevnaker JFF for 1961 forteller at de organiserte utsetting av 4200 røyeunger i Skarvannet. Fisken ble levert fra klekkeriet på Berger og foreningen ble lovet et tilsvarende antall røyeunge året etter. Kommunikasjonen mellom jevnakringene og OFA-folkene var tydeligvis ikke-eksisterende. Det var allerede på vei til å gå slik Huitfeldt-Kaas advarte mot i 1910 i sitt foredrag «Om fiskerihusholdning i sportsfiskskevande».

«Efter min mening er det næsten uden undtagelse meget uheldig at indsætte nye fiskearter i vande, hvor man oprindelig kun har ørret, og det først og fremst av hensyn til sportsfisket. Indsættes f.eks røie, sik eller harr, får man utvilsomt en betydelig nedgang av ørretmængden, kanskje så betydelig, at ørretbestanden blir en ringe brøkdelen av hva den var før ... røien har også den feil, at den er særlig tilbøielig til at formere sig for sterkt og danne dvergracer... Utsætning av røie, mort, sik, abbor og ørekyt sker gjerne i den tro at en forbedrer fisket. Her er det derfor særlig grund til at rope vagt i gevær... Sker ikke dette meget snart, vil sportsfiskeriet i våre indlandsvande sikkerlig gaa mot en meget hurtig ødeleggelse i møte.»

Fra begynnelsen av 1980-tallet leide jeg Hammernhytta et par tiår, det lille røde huset som i dag ligger blottet på høyre side av Nordmarksveien noen hundre meter etter bommen ovenfor kraftverket. Hytta var knøtt liten, men et glimrende utgangspunkt for fisketurer. Var det stålis og barfrost i ukene før jul, gikk turene til Øyungsisen i timene før og etter soloppgang. Her svinset gyteklare røyer rundt på grunna sørvest for Storøya. Noen morgener var de lettlurte og hissi-

RØYEFAKTA

Røya gyter på stille vann og har en voldsom formeringsevne. Dette fører raskt til overbefolkete populasjoner, en utvikling det har vist seg nærmest umulig å reversere med tradisjonelle utfiskingsmetoder som garn og ruser.



Desemberrøyer fra en overbefolket bestand i Skarvvannet. Også i 1984 ble det satt ut omlag 4000 røyeunger i vannet. Utsettingen var organisert av Jevnaker Almanning og fiskene ble hentet fra et klekkeri ved Tinnsjøen

ge. Andre dager var de uten interesse. Øyungsrøylene på 1990-tallet var større enn i de fleste andre røyevannene i Marka. Hvorfor vet jeg ikke. Kanskje var gytegrunnene få og kampen om plassen krevde muskler og størrelse fra de som konkurrerte.

400 gram er ikke all verdens størrelse, men i røyesammenheng i Nordmarka regnes det for fin fisk. Jeg lå og tittet ned i hullet på de rødlige fiskene med hvite kanter på finnene, som stadig skjenet inn og viste interesse både for blinken og maggoten min. Den gangen ante jeg ingenting om fiskes opphav. Hadde ikke en rik eksentrisk skogens mann 150 år tidligere tatt med seg røye fra Maridalsvannet til Elvann ville det kanskje aldri vært røye i Øyungen.



Senhøstes trekker røyene inn på grunt vann for å gyte. Kjenner man gyteplassene (varpene) og isen legger seg tidlig, kan man få en og annen fin fisk, som her på Øyungen.

I triologien «OSLO-MARKA» skriver fiskeprofessor Knut Dahl:

«Denne fisk forekommer i en rekke vann i Oslos og omegn, som ligger under den gamle marine grense (220 moh anm). Fra vann av denne type er røyen mange steder av mennesket ført videre til høiereliggende vann, og i Nordmarka har vi et karakteristisk og interessant tilfelle. Omkring 1800-tallet eller i hvert fall umiddelbart etter, blev røyen ført fra Maridalsvannet innplantet til Elvannet i Hakadal hvor forvalter Widerberg på Hakadal Verk hadde et jakt og fiskerhus på den nu nedlagte rydningen Elvika. Herfra spredte røyen seg til det nærliggende Norevann og Langvann, og disse var gjennom hele forrige århundre (1800-tal-



Røya er lett å kjenne igjen.

let) de eneste høiereliggende vann i Nordmarka hvor røien forekom ... Da det rundt århundreskiftet ble gravd en kanal fra Norevann til Trehørningen og dette vann ved en tunnel ble gitt avløp til Helgern, fulgte røien med og i tiden etter overføringen har røien befolket Helgeren og har derfra spredt seg gjennom Skars-vassdraget hvor særlig Øiungen nu har en tallrik røiebestand. Fisken er i hele dette vassdraget nu småfallende, men betydelige mengder fiskes i Helgern og Skarsvassdraget så vel om høsten i gytetiden som fra isen. Da røien ikke gyter i elv og bekker, men i vannene, er den åpenbart mindre utsatt for å reduseres ved vannenes regulering.»

ELVANN

Elvann er 22 meter på sitt dypeste og ble demmet opp tidlig. I 1772 var demningen iflg Sverre Grimstad 50 meter lang og 2,2 meter dyp, «forsynet med en grunnluke og en vannledningsluke, men alt forfalden og i slet stand». Den første demningen ble trolig laget allerede i siste halvdel av 1600-tallet da skogeier Johan Garmann brukte elven Ela til tømmerfløting. Den nåværende steindemningen ble bygd i 1914. Den er 78 meter lang og 3,1 meter høy med reguleringshøyde på 2,6 meter.

Professor Dahl sine opplysninger er trolig pålitelige, men når det gjelder dateringen for røyeetablering i Elvann, er han merkelig unøyaktig. I boka «Nordmarka og Hakadalen» skriver Sverre Grimstad:

«Behovet for et overnattingssted inne på skauen melder seg, og i mai 1827 kjøper Widerberg husmannsplassen Elvigen av Berthram Dybvad, eier av Haug gård ... plassen ligger vakkert til helt nord i Elvannet, like vest for demningen, og det er kjerrevei opp fra Hakadalen. Widerberg setter fort opp en toetasjes staselig bygning med grønne vinduer og en søylegang foran. Jaktlottet blir huset kalt av arbeiderne.»

Forvalter Widerberg var den første vi kjenner til som tok med seg røye inn i Nordmarka. Det skjedde trolig i 1829 eller 1830.

Vassdragsendringer

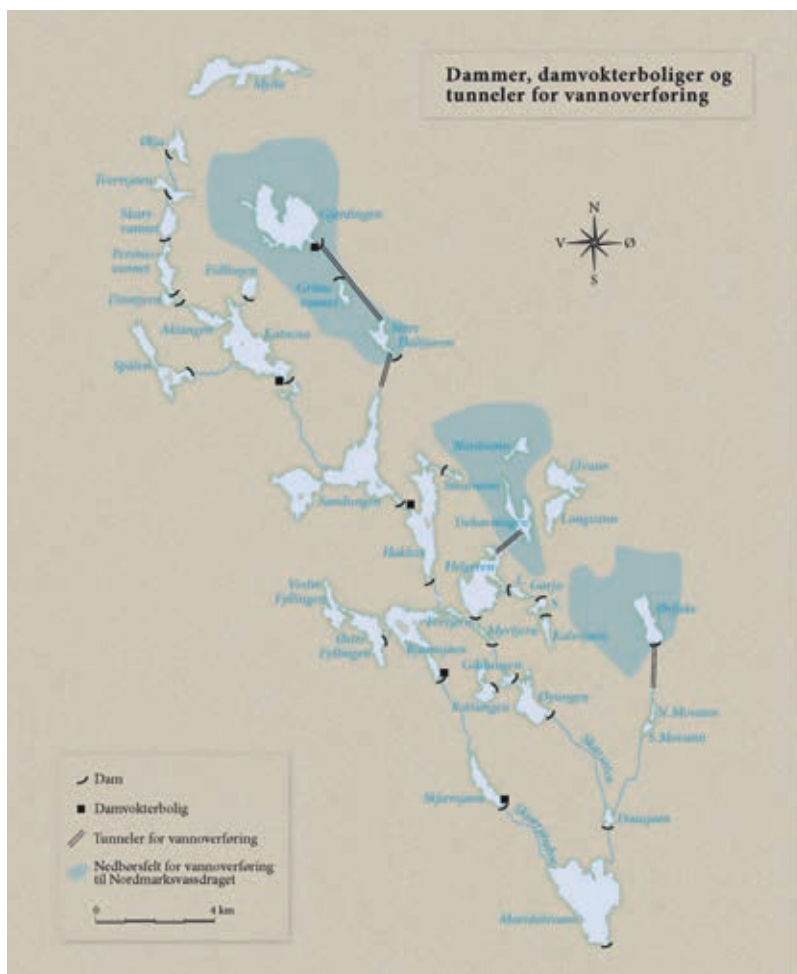
I de siste tiårene av 1800-tallet peker alle pilene hos bedriftseierne langs Akerselva rett til himmels. Den industrielle revolusjonen har for alvor tatt grep om norsk økonomi. Pengene sitter løst. Markedet for alle typer produkter virker uendelig og det investeres over en lav sko.

Akerselva var livsnerven, selve nøkkelen til pengebingen. Uten den ingen kraft og uten kraft ingen industri. Å få kontroll med vannet var avgjørende for Akerselvans Brugseierforening. Men dette var enklere sagt enn gjort. De var ikke alene om akkurat det ønske. Oppgangstidene trakk folk til Oslo. Ingen hovedstad i Europa opplevde maken til befolkningsvekst som Oslo i tiårene fram mot 1900. Drikkevannet kom fra de samme kildene som industriens, vannmasser som fram til 1875 var styrt av baronen som eide skogene og slapp vann eller holdt det tilbake ut fra når han fløtet tømmeret ned til saga i sørenden av Maridalsvannet.

Det har vært skrevet (år)bøker om denne interessekonflikten mellom kommunen, industriherrene og baronen. Kort oppsummert endte den med at Akerselvans Brugseierforening kjøpte alle vannrettighetene i Nordmarka. En del av avtalen var at de skulle ta ansvar for fløtingen.

Bedriftseierne var driftige karer. Fra 1875 til 1915 ble vassdraget dramatisk endret og Nordmarka preget av omfattende byggeaktivitet. 16 steindammer ble anlagt ved utløpene av de største vannene, og tunneler fra Ørfiske, Trehørning- og Gjerdingen knyttet nye vann som tidligere hadde avløp mot Hakadal, til Maridalsvannet.

I kampen om Nordmarksvannet var det flere tapere. Det gikk hardest ut over ørreten. Det tok seks år å bygge tunnelen fra Gjerdingen til Daltjuven og videre ned til Sandungen. Flere enn 100 mann deltok i arbeidet og bodde store deler av tiden på Gjerdingsdammen. Dette var rallarer som reiste landet rundt og bygget jernbaner, veier og demninger. For dem var det naturlig å ta for seg av det omgivelsene kunne gi. Fra andre steder i landet er det en kjent sak at gode fiskevann i nærheten av jernbanetraseene, lå tilbake som en skygge av seg selv etter at skinnegangen var ferdigstilt. De omreisende løsarbeiderne hadde verken respekt for vannenes produksjonspotensiale eller fiskerettigheter. Var fisket dårlig med stang



Dette kartet over Det store vanntjuveriet og arbeidene Brugseierforeningen satte i gang tidlig på 1900-tallet er tegnet av Gerd Eng Kielland, og står på trykk i Tallak Molands bok «Historien om Nordmarka gjennom de siste 200 år».

eller garn nølte de ikke med å bruke oter eller slenge en dynamittkubbe i vannet – en metode som alltid gir fangst! Ørretene i Gjerdingen og omkringliggende vann fikk kjørt seg. Det samme i Bjørnsjøen, Hakkloa, Helgeren, Sandungen og de andre vannene hvor arbeidet med de nye demningene krevde mange mann, som bodde på skauen til vannet var temmet.



Arbeidere er i gang med grunnarbeidene for Gjerdingsdammen. Tungt, fysisk arbeid uten motoriserte hjelpemidler.

Demningene og tunnelene ble bygget av proffe folk som visste hva de drev med. Lekkasjer hørte til sjeldenhetene. Elvestrekningene mellom vannene ble dermed liggende tørre store deler av året. Vann ble bare sluppet ved behov; i forbindelse med tømmerfløting eller når Maridalsvannet trengte påfyll av drikkevann. (Brugseierforeningen gjorde i 1884 en avtale om drikkevannsforsyningen med Oslo kommune.)

Fisketrapper og minstevannføring var det ingen som hadde hørt om. Kunnskap om ørretens vandringer og gyteadfærd sto ikke i vanntemmernes lærebok, og hadde så vært tilfelle, ville de neppe brydd seg. Under den industrielle revolusjonen på 1800-tallet var ikke natur og miljøvern på dagsorden. Den siste laksen i Akerselva kreperte av forurensing allerede i 1865, og før århundreskiftet skulle også nordmarksørreten få store problemer.

Men de nye demningene hadde ikke bare negative effekter for fisken. I årene etter en vannstandsheving vil det skilles ut næringsalter og småkryp fra oppdemmete områder. Dette øker mattilgangen. Mang en fisker ble sjokkert over hvor fet og fin fisken ble i de store oppdemningsmagasinene som ble bygget i den norske fjellheimen etterkrigstiden. Men effekten er kortvarig. Etter noen år er mat-

produksjonen tilbake til normalen. Nedtappingen som skjer en eller flere ganger i løpet av et år har dessuten negativ effekt på produksjonen av fiskens næringsdyr i strandsonen.

Men det var ikke bare rallare og arbeidsfolk tilknyttet demningene og tunnelene som tok skogen og vannene i bruk rundt århundreskiftet. Den gryende norske identiteten var i stor grad bygget på bragdene til karer som Fritjof Nansen og Roald Amundsen. Turer i skog og mark kom på moten. Plutselig dukket det opp folk i skogen som var på tur for turens egen skyld, et fenomen som aldri tidligere hadde eksistert.

Jernbanen gjennom Hakadal til Gjøvik kom i drift år 1900. Den gjorde det enklere for Oslofolk til å ta i bruk større deler av Nordmarka enn bare Holmenkolltraktene. Å ta med seg stang og snøre og gjerne overnatte under åpen himmel, ble sett på som manna for sjelen og oppbyggende for moralen. Sørget man samtidig for et måltid eller to med selvfanger fisk, var det i tråd med den nye tidsånden. Et garn eller to i sekken og kanskje en lystergaffel og ei karbidlykt på høsten, var heller ikke å forakte.

Fram til århundreskiftet hadde godseieren sett gjennom fingrene med folk som slang et snøre ut i et av hans mange fiskevann. Med den økte trafikken av arbeidere og friluftsfolk fikk pipen snart en annen lyd.

Eivind Dahl var skogforvalter for Løvenskiold fra 1873 til 1909. Han var kjent for å være en pertentlig ordensmann.

I en rapport til godseieren 11. juni 1901 uttrykker han stor bekymring for økningen i ulovlig jakt og fiske. Særlig tar det overhånd med fiske i vassdragene, og det bygges flåter og gjøres opp ild.

For å begrense ulovlighetene ble det satt opp plakater og det ble ansatt oppsynsmenn med politimyndighet for å effektivere et fiskeforbud som tidligere hadde vært en sovende paragraf. Dahl ga også streng ordre til husmennene om at de ikke fikk lov å losjere fremmede. Disse hadde rett til å drive fiske og til en viss grad jakt til egen husholdning, og ordren ble ikke utstedt uten grunn. Det hendte stadig at fiskere fra Oslo hadde med seg klingende mynt som de tilbød mot kost og losji, og de tilbød seg gjerne å hjelpe til med å skaffe nok fisk til husholdningen ...

I 1929 ble storvilt og småviltjakten bortleid, og med dette også fiskeretten i leiekontraktene i Nordmarka strammet inn:

«Jagtretten er udelukkende forbeholdt eieren til dennes frie disposisjon. Brugeren har saaledes ingen rett til jakt. Fiske til egen husholdning ... drives paa de steder og paa den maate eieren bestemmer.»



*Her tar noen av de staute karene som med egne hender bygde Ørfiskedammen en liten pause. Verne-
utstyret var så som så.*

Jakt hadde nok en viss økonomisk betydning for Nordmarksgodset. De ulike forvaltere og baronen selv var også jegere. Det var naturlig at de ville hegne om rettighetene sine. Fisket hadde imidlertid ingen økonomisk verdi. Ingen av Løvenskioldene viste heller noen interesse for den gryende overklasseaktiviteten som lå i fluefiskets gleder. Å ha en masse folk hengende rundt vann og elver til alle døgnetts tider, opplevdes imidlertid som en invasjon i en skog som tross alt var privat. Dessuten førte et omfattende ukontrollert fiske med seg fyll og bråk og nedsabling av ungskog for å bygge flåter og hytter. Det kunne rett og slett ikke tillates!

Men tidens tann tok lite hensyn til skogeierens ønske om fred og ro i egen skog. Den tæret uavbrutt på oppsynsmenn som stadig kom i trøbbel med karer som ikke respekterte fiskeforbudet. Før eller siden måtte Nordmarkseiendommen enten lukkes grundig og effektivt eller den måtte åpnes opp og komme i kontrollerte former.

Sportsfiskerne kommer



Før 1930 ble det satt yngel for å øke vannenes avkastning. De nye fiskeforeningene organiserte stryking av rogn og yngelproduksjon i sportsfiskeøyemed.

«Hist og her finnes det noen bortgjemte putter og vann hvor en kan få litt, men stort sett er det dårlig bevendt med øreten i Nordmarkas vann. En bedring av disse tiltak er neppe mulig uten kollektive tiltak i stor målestokk.»

Knut Dahl, «OSLO-MARKA», 1939

Fram til 1930-tallet hadde sportsfisket i Norge vært en overklasseaktivitet inspirert av det engelske fluefisket. Fiskekultiveringens primære formål var å øke vassdragenes produktivitet for grunneiere og yrkesfiskere. Men i tiåret før krigen skjedde det noe. Etter krig og påfølgende jobbetid økte interessen for friluftsliv generelt og sportsfiske spesielt. Nytt og billig fiskeutstyr kom på markedet. Den nye multiplikatorstorsnellen gjorde fisket enklere og mer effektivt.

I september 1935 kom bladet «Fiske-sport» med sitt første nummer.

«Det vil bli lagt særlig vekt på å spre kunnskap om alt som kan bidra til å hjelpe op bestanden av vår edle sports-

Forsiden på OFAs første årbok 1943.

fisk», skrev redaktør Arne Baggerud i lederen.

Fire år tidligere hadde Lillehammer Sportsfiskere blitt etablert. Stifterne var idealister som mente det også fulgte forpliktelser med det å være sportsfisker:

«... et voksende forfall på ferskvannsfiskets område. Så lenge hadde man vært vitne til slendrian, skadefiske og rovfiske, at man fant å måtte demme opp mot alle utskielser ved å slutte seg sammen og løfte det som løftes kunne.»



Oslo Sportsfiskere ble dannet 27. april 1932. Foreningens formål var «... å samle Oslo og omegns sportsfiskere til arbeide for felles interesser i fiskesaken og for økning av fiskebestanden i de nærmeste vassdrag.» (fra vedtektene i 1932)

Foreningen trakk til seg landets ledende fiskebiologer og en rekke personligheter. Foreningen var langt mer enn en samling fiskenerder. Den hadde påvirkningskraft, var en stemme myndighetene lyttet til, og diskusjoner og vedtak på årsmøtene ble ved flere anledninger referert og omtalt på forsiden i Aftenposten. Da Norges Sportsfiskeforbund ble stiftet i 1937, skulle Oslo Sportsfiskere bli kraftsentrumet i den nye bevegelsen.

Ørretklubben var en venneforening i Oslo som ble stiftet i 1924 med begrenset medlemstall. Året etter fikk klubbens medlemmer adgang til å fiske i Heggeli- og Sørkedalsvassdragene fra Oppkuvvann til Bogstadvannet. Det var første gang godseier Harald Løvenskiold hadde leid bort fiskeretten til eksterne, og da Oslo Sportsfiskere ble dannet så de lyst på muligheten til å gjøre en tilsvarende avtale.

Flere av Ørretklubbens medlemmer deltok aktivt i Oslo Sportsfiskere fra starten, og gjennom deres kontakt med Løvenskiold kom det i stand et møte 10. juni 1932. Til stede var Carl Otto Løvenskiold som var i ferd med å overta sjefsstolen i Nordmarksgodset, og ingeniør Bull fra Akerselvens brukseierforening. Carl Otto var positiv til tanken om å leie ut fiskerett til medlemmene i Oslo Sportsfiskere, men å slippe Gud og hvermann inn på eiendommen bare de betalte fiske-



En god nyhet!

BUET SLUKSTANG

Amerikansk modell.
De kaster lett og elegant med
denne korte, fjærende stålstang.

Pris kr. 36,50.

**INGWALD
NIELSEN**
TORGGATA 4 OSLO

Annonser for moderne fiskeutstyr begynte å dukke opp på 1930-tallet.

kort, var ikke aktuelt. Ingeniør Bull mente alt burde være som det var. Å slippe almuen til ville medføre forsøpling, stjeling av båter, ødeleggelse av dammer og innbrudd på hytter, uansett om fiskeforeningen lovet å belære kortkjøperne i fiskekultur. Dagen etter sto det et referat fra møtet i Aftenposten hvor grunneierne ikke akkurat ble stilt i et positivt lys. Dette falt gamle Harald tungt for hjerte. Han var velvillig innstilt til å inngå en stilltiende avtale om at folk kunne fiske uten at det ville bli anmeldt. Utsetting av ørretyngel hadde han heller ikke noe imot. Men med den vinkling saken hadde fått, mistet han enhver interesse for videre samtaler med fiskernes representanter, iflg OFAs 75 års jubileumsbok «Fiske i Osloommarka».

I 1936 gikk Oslo Sportsfiskere sammen med flere andre friluftsforsamlinger og etablerte Osloomarkas Fiskealmenning (senere Osloomarkas Fiskeadministrasjon OFA).

Det ble raskt inngått en avtale om Oslo og Aker kommunes vann i Nordmarka. Det ble lov å stangfiske hvis OFA besørget utsetting av ørretyngel. Det virket mer interessant for Løvenskiold å forholde seg til en sammenslutning enn



Fluefisker har kroket årets første skogsørret.

en ren fiskeforening. Det politiske trykket mot godseieren ble også tøffere mot slutten av 1930-tallet. Friluftsliv med frisk luft og mosjon ble et politisk mål i løpet av tiåret. Samtalene om åpning av Nordmarksvannene mot kjøp av fiskekort og organisert fiskekultivering ble derfor tatt opp igjen i forkant av krigen. Vinteren 1940 var det oppnådd enighet, og i forkant av okkupasjonen gjensto bare utforming av kontraktsdetaljer.

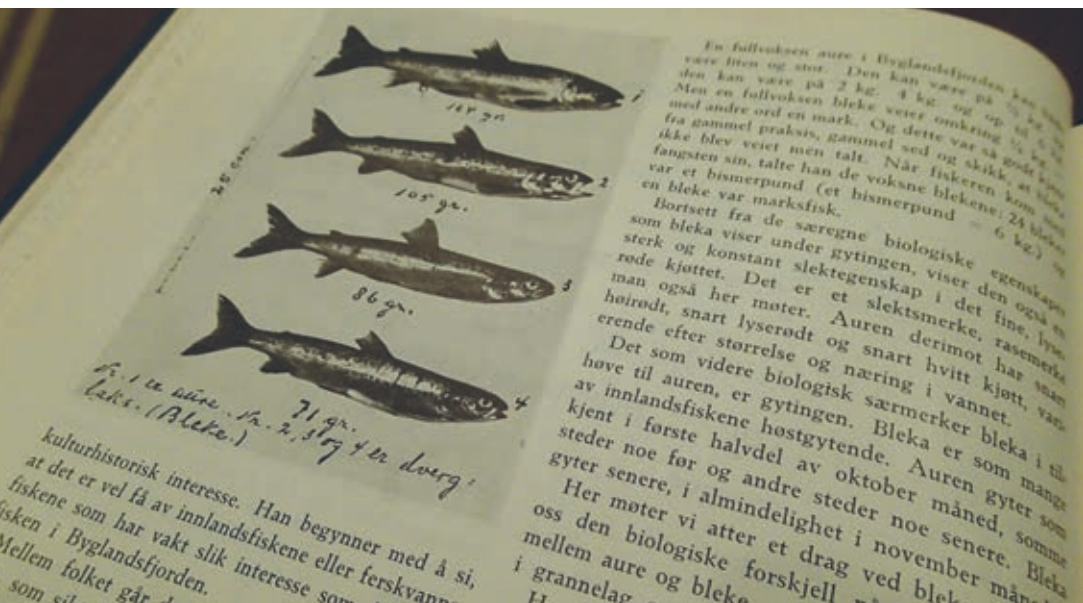
Krigen utsatte forhandlingene på ubestemt tid, men i februar 1941 fikk OFA myndighet på vegne av kommunene til å gjenoppta saken med Løvenskiold.

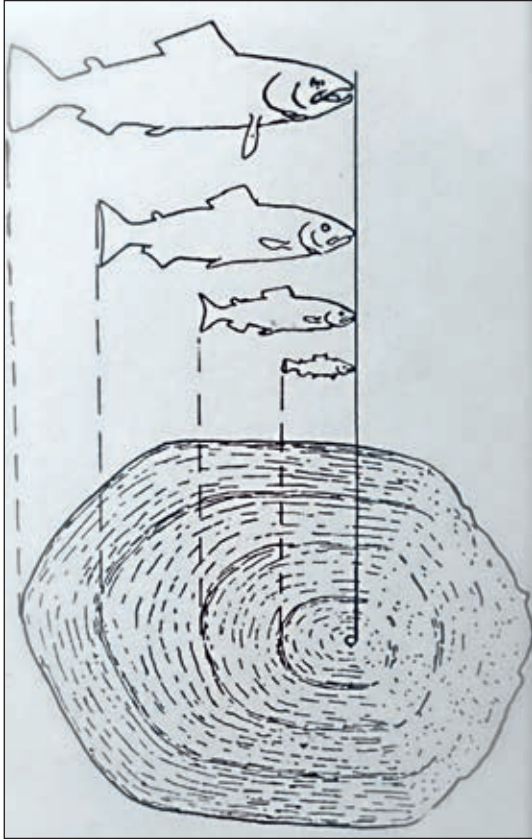
30. januar 1943 ble det inngått en kontrakt hvor OFA fikk forvaltningsansvaret for alle vannene i Nordmarka både på kommunal og privat grunn. Det var starten på en ny epoke for fisk og fiskere i Nordmarka.

Ørretforskeren fra Hakadal

Knut Dahl vokste opp i Hakadal sammen med broren Johannes. Faren var forvalter på Hakadal Verk og Nordmarka var brødrenes naturlige barndoms-eldorado. Lillebror Johannes skrev seg inn i nordmarkshistorien med boka «Nordmarka», som ble gitt ut i 1942. Storebror Knut var mer praktisk anlagt enn sin lillebror og ble en av de første zoologene som var utdannet med Nansen som

Bleke er en ferskvannslaks, som Dahl gjorde forsøk med i Nordmarka på 1930-tallet. Fra bladet Fiskesport.





Knut Dahl skjønte hvordan man kan lese av fiskens alder og vekst ved å analysere fiskens skjell.

Årlig rapporterte han til Fiskeriinspektøren om sine Studier over vannenes dyreliv og produksjonsvilkår. I rapporten fra 1927 skriver han bl.a.

«Sist vinter opnådde jeg å få et lite parti blegerogn fra Setesdalen og klekket derav ca. 500 yngel som forsøksvis er satt i et vann i Nordmarken. Jeg håper også i år å kunne få utplantet noget blegeyngel til forsøk ... av denne interessante fisk som etter mitt skjønn er vel verdt å bruke i inplanteringsforsøk.»

lærer. Etter to år som leder for en ekspedisjon som samlet inn dyr fra Sør-Afrika og Australia til Zoologisk Museum, ble Knut Dahl ansatt som stipendiat ved Det Kongelige Norske Videnskabers Selskap i Trondheim. En av Knut Dahl sine første oppdrag var å studere metodikk for aldersbestemmelse av sild. Her la han grunnlaget for avhandlingen: «Alder og vekst hos laks og ørret belyst ved studiet av deres skjæl», et verktøy og en analysemetode som ga doktorgrad i 1911. Skjellstudier er fortsatt en av de mest anvendte metodene for å analysere fiskens alder og vekst, og oppdagelsen gjorde han til en av landets to fremste vitenskapsmann på innlandsfisk i mellomkrigstiden.

I 1912 ble Knut Dahl leder for Statens Forsøksvirksomhet for Ferskvannsfiskeriene. Her fikk han boltre seg fritt i en stilling hvis instruks var å arbeide for å fremme og utvikle ferskvannsfisket, utføre undersøkelser og forsøk for å utvide kunnskapen på feltet. Han fikk tidlig innført undervisning om ferskvannsfisk ved Norges Landbrukshøgskole (NLH), og i 1921 ble han utnevnt til ekstraordinær professor ved skolen. Dahl bidro til økt kunnskap og interesse for selve grunnlaget for kultivering av ørretbestander.

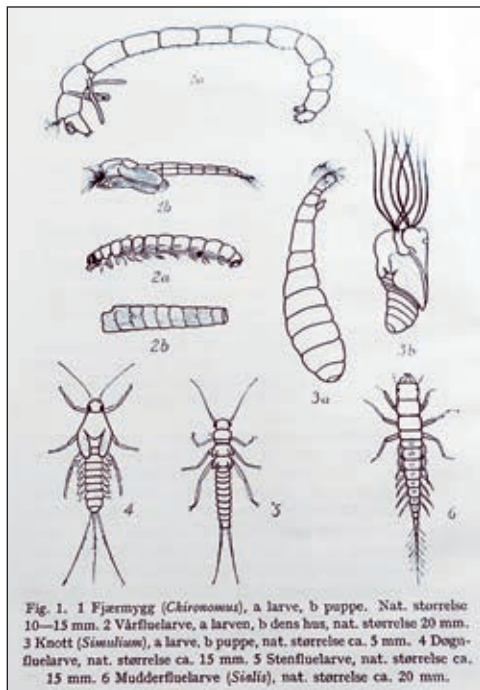
Året etter rapporterte han at:

«Arbeidet med innplantning av dverg laks har vært fortatt, og et mindre yngelkvantum er plantet i enu et Normarksvann.»

Blege er en relikvt laks, som lever i Byglandsfjorden i Setesdalen. Den er en av to laksestammer her til lands som lever hele livet i ferskvann (den andre kalles namsblank og finnes i deler av Namsen). Arten blir aldri større enn tre hekto, og hvorfor Dahl ønsket å spre den til andre steder i landet, er vanskelig å skjønne. Det er heller ikke lett å skjønne hvorfor han valgte skogsvann i Nordmarka som utsetningslokaliteter, da arten naturlig lever det meste av livet i strømmende vann. Kanskje var det hans eksentriske forskerinteresse som var årsaken. Den strakk seg ut over studier av naturens egen normaltilstand. Dette kommer klart til uttrykk i rapporten hans fra 1937 hvor han under overskriften «Forsøk over anvendelse av yngel og settefisk», skriver at:

«Det har lyktes oss å påvise at der ved krysning av to salmonide arter kan frembringes en bastard som er meget påfallende av utseende og skiller seg sterkt fra andre laksefisk. Det er vår tanke å bruke disse som tellemiddel ved utsetting av yngel eller settefisk og vi har for tiden et stort antall under fremstilling.»

Mange av blegeungene til Dahl overlevde og trivdes tilsynelatende godt i nordmarksomgivelsene. Men selv om en og annen lot seg lure av fluer og meitemark, ble utsettingene aldri noen suksess. De blanke laksefiskene ble ikke lengre enn en grov pekefinger. De formerte seg aldri, og tre, fire år etter de var satt ut, ble de borte. Arten ble



Først på begynnelsen av 1900-tallet begynte forskere å interessere seg for orretens diett. Fra Knut Dahls artikkel «Fiskens næringsdyr i ferskvann».



Fra et av vannene nord i vassdraget. Stangfiske etter ørret i Nordmarka er trolig bedre i dag enn det var på Knut Dahl sin tid.

allikevel brukt i utsettingseksperimenter i Nordmarka mer enn 20 år etter Dahl sine første inplanteringsforsøk. Da OFA for første gang spredte settefisk fra fly, var det blegeunger som dalte gjennom luften og traff vannspeilene både i Langen i Østmarka, i småtjerna på Kikuttoppen og i Spålen. Også disse utsettingene havnet på fiskekultiveringens historiske skraphaug, og etter 1950 har arten fått være der den hører hjemme – i Setesdalen.

Blegeutsettingene vitner om starten på en eksperimentell tid hvor respekt og ydmykhet for naturens egen innretning sto lavt i kurs. De var innledningen til en epoke med tiår da fiskesamfunnene i Nordmarkas vann og tjern skulle bli manipulert i en helt annen skala enn tidligere.

Visjoner og settefisk

Andre verdenskrig gjorde Nordmarka til et mytisk skogsområde. Det var her gutta på skauen dannet små motstandsgrupper, som med presise stikk gjorde livet surt for den tyske okkupasjonsmakten. Bragdene deres fredet skogene nord for Oslo. Å utvide byen nordover bak Tryvannshøgda var uaktuelt.

«OFA arbeidet for å gjenskape de fiskemuligheter Peter Christen Asbjørnsen, Fritjof Nansen og mange andre før hadde hatt så meget glede av.»

Sitatet er hentet fra Sportsfiskernes Leksikon og forteller om store ambisjoner. I løpet av krigen var grunnlaget lagt. Det nye settefiskanlegget ved Holmendammen sto ferdig. Nordmarkskontrakten hadde gitt OFA kultiveringsoppgaven og

Utsetting av årets yngel var høytidstund i Oslo Sportsfiskere.





Fra en av de to settefiskdammene til Jevnaker JFF. I årene etter krigen fantes flere slike dammer i osloområdet, men de ble lagt ned da det var mer effektivt med store anlegg og «kjøpefisk».

oppsynsansvaret for Løvenskioldvannene og de bynære kommunale områdene. Det var bare de øverste vannene som tilhørte Lunner og Jevnaker, som ikke var en del av OFA-land.

Da frigjøringsfeiringen ebbet ut i slutten av mai 1945, trakk «de nye gutta på skauen» inn bak mastene. Utstyrt med øks, sag og abborruser ble det igangsatt et omfattende arbeid, men kromtappen i virksomheten var å få produsert og satt ut nok settefisk til å dekke behovet til det kommende eldoradoet. Men hva var nok og hvordan skulle det skaffes rogn til å dekke behovet?

OFA

I 1955 organiserte OFA 82 arbeidslag fordelt på 398 mann og 187 vann. 18 av 81 oppsynsmenn hadde politimyndighet. Kommunikasjonen mellom ledelsen og medlemmene foregikk i all hovedsak gjennom medlemsbladet OFA-nytt. Bladet kom ut fire til seks ganger i året. Her ble styrevedtak og oppfordringer til medlemmene offentliggjort. Det samme med lagsrapportene og den årlige oppsummeringen av aktiviteten på settefiskanlegget.

Kjell W. Jensen var edderkoppen i mye av det som skjedde på innlandsfiskefronten i tiårene etter krigen. Han jobbet i Den Vitenskapelige Avdeling som var underlagt Fiskeinspektørens kontor, og som styremedlem i OFA var det naturlig at han fikk jobben med å beregne antall yngel som måtte til for å utnytte produksjonspotensialet. Han havnet på 180 000 yngel årlig, et tall som krevde et belegg på minst 225 000 rognkorn i OFAs klekkedekasser hver høst. Skulle det la seg realisere måtte man skaffe en stabil leverandør av befruktete ørretrogn. Å basere seg på innhenting av rogn og melke fra strie Nordmarkselver i sene høstkvelder var ikke å anbefale. Det var snakk om store mengder rogn, og erfaringene fra årene før krigen tilsa at det var en umulig oppgave. Stedegenhet og lokalt genmateriale var ord som ikke fantes. Ørret var ørret, og rogn kunne kjøpes av hvem det måtte være.

I Danmark hadde man lang erfaring med produksjon og eksport av ørret – matfisk, settefisk og befruktet rogn. Danskene hadde fått nyss om norsk etterspørsel, og snart var salgsagenter for ulike ørretprodusenter på Jylland på dørstokken til den nye OFA-anlegget ved Holmendammene. Også enkelte norske produsenter av ørretrogn var på besøk, men de kunne ikke måle seg verken i profesjonalitet, erfaring, garanti for stabile leveringer eller pris. Dessuten var danskene mye billigere selv iberegnet flyfrakt til Fornebu.

Store ambisjoner, lite samarbeidsvillig natur og mangel på konkurransedyk-

Frakt av settefisk og yngel ble effektivt gjennomført av OFAs fotfolk.





Settefisker er framme ved et lite tjern nord i marka.

tige norske produsenter gjorde dermed OFA til den første norske storimportøren av befruktet ørretrogn fra Danmark.

«Jeg er settefisk nr 99763 og er født i fangenskap. Min mor var en tykk fet damørret som eies av Dansk Andels Ørreteksport. Min far var en sprek og atskillig tynnere bækørred, men han gikk i en annen dam. Hadde jeg som rognkorn visst at jeg skulle gjennomgå så meget som jeg har gjort, hadde jeg fortrukket å bli blindrogn, men så heldig var jeg altså ikke. En kald guffen marsdag ble jeg sammen med 12 000 brødre og søstre, lagt på is, plassert på noen underlige tøyrammer, pakket inn i pergamentpapir og begravet i simpelt torvstrø og hele tiden overskyttet de oss med kald, vemmelig isvann fra oven.»

Fra fortellingen «En settefisks betraktninger», OFA-nytt 7/8, 1949

Danskene forble leverandør av befruktete rognkorn til OFAs settefiskanlegg i 23 år. Antallet lå på omlag 200 000 årlig. Omlag fire millioner danske ørretunger ble satt ut i Nordmarksvannene fra 1947 til 1970.

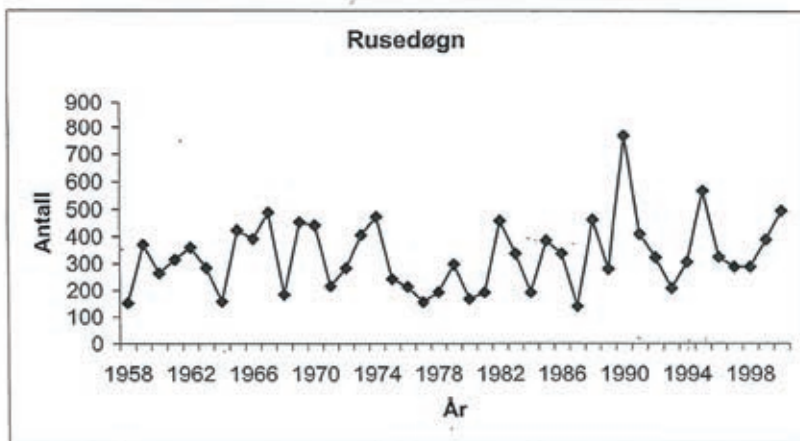
ABBORKRIGENS KALDE FAKTA

I løpet av OFAs første 15 år ble det tatt opp 1,35 millioner abbor i nordmarksvannene. Odd Eriksen og Bjørn Mørk drev et intenst rusefiske i Båhus Branntjern fra 1956 – 2000. Hver vår satt de to titalls ruser og fangstene ble nitidig notert. 42 år med tynningsfiske etter abbor la grunn for en semesteroppgaven på Norges Landbrukshøyskole på Ås i 2000.

Opgaven hadde undertittelen «Har utfisking hatt noen effekt?» Svaret var et entydig nei.

Det første tiåret etter krigen hadde ordbruken i OFA-nytt ofte retoriske likhets-
trekk med pamflettene til motstandsbevegelsen: Kultiveringsarbeidet ble stadig
omtalt som «Saken» med stor S. Arbeidslagenes medlemmer betegnes ofte som
«Pålitelige menn.» Dugnadsånden ble oppildnet ved å titulere medlemmene som
«Kamerater», og fiendebildet ble spisset. Abbor og ugressfisk skulle lukes vekk
fra vann og tjern for å gjøre plass for ørreten. «Den piggete djevel» ble omtalt

Statistikk over rusefangstene i Båhus Setertjern fra 1958 til 2000. Fra semesteroppgave NF340 ved Norges landbrukshøyskole.



Uttynningsfiske etter abbor foregikk også med garn.

i ordelag som minnet om tyskernes beskrivelse av bolsjeviker og jøder eller hjemmefrontens omtale av femtekolonister og Quislinger. Abborkrigen samlet troppene til innsats, og framtidvisjonen lyste i det fjerne. Ørretparadiset var oppnåelig bare innsatsen ble intensivert og en tok i bruk moderne teknologi. Et nytt Herrefolk var på vei. Naturen kunne og skulle temmes. Det var tiden for store tanker om manipulasjon og kontroll av vann og fisk i den visjonære sportsfiskers tjeneste.

«Det er det herrens år 1970. En vakker mild søndags morgen i oktober. På OFAs lille flyplass på det tidligere Holmenjordet blir ti av administrasjonens helikoptre rullet frem. De er holdt i OFAs farger: blå med hvite vinger og med stort OFA-merke under hver ving. Flyene er bygget som amfibiefly slik at de kan gå ned og lette fra selv det minste lille tjønn i marka. Alle er spesialbygget med innlagte tanker under buken. Det første flyet blir rullet frem til transportbåndet fra settefiskanlegget. Plutselig hører en det dempede signalet i autocallen, og snart kommer det gjennom høyttaleren: 'Anlegget her, nå kommer første sending. Den er på 6000 fisk og skal fordeles til distrikt 3, lag nr 17, 21, 39 og 36.' Fiskene glir gjennom kontrollapparatet og rett ned i et av avlukkene i en av de store tankene under flyet. Motoren kobles inn og surstofftilførselen begynner straks og boble gjennom vannet ... Sorteringsmaskinen nede på anlegget har sørget for at det bare er jevnstor fisk til hvert vann. Fra samlekanalene nede på anlegget går fisken først inn i kombinert veie og målemaskin. Etter hvert som fiskene glir forbi et bestemt lysende punkt, kan en på en papirstrimmel avlese fiskens nummer, vekt og lengde. Fiskene glir så gjennom et bedøvelseskar, blir så gjennomlyst for kjønnsbestemmelse og føres endelig inn i et merkeapparat hvor hver fisk blir merket med nr, dato på et lite sølvmerke i ryggen ... Flere fly med fisketanker fylles raskt og effektivt, og snart stiger flyene hurtig i været. Det bærer med god fart oppover mot Bjørnsjøen hvor flyene skiller lag og drar til hver sine lagsområder.





OFA-kart fra 1952. Legg merke til flyet øverst på kartet. I et par år ble det satt ut fisk fra fly også i Nordmarka.

Første flyet, nummer 101, sirkler et par ganger over Bonna, før det lander ved viken nede ved Gamlestua. Flyet har ikke tatt vannet før seks av OFAs båter, holdt i blått og hvitt, kommer putrende utover med halv fart på outboardmotorene. Tappeluken for porsjonen til Bjørnsjøen åpnes. Det automatiske tappeapparatet settes i gang slik at hver båt med en gang får oversikt over hvor meget fisk de får til utsetting ... Snart piler båtene til hver sin del av vannet og fiskene ut. ... Katnosa var lenge et vanskelig problem for administrasjonen, men ved anvendelse av de nye giftstoffene som er uteksperimentert spesielt for de ulike fiskearter, fikk vi også omsider knekket abbor og røybebestand slik at Katnosa nå er et av Markas beste ørretvann. Da vi kommer tilbake til Katnosgården inspiserer vi OFAs fem båthus. I hvert av dem ligger fem lette robåter i OFAs farger blått og hvitt.

Disse utlånes til fiskere gjennom hele

sesongen for en billig avgift ... For hele det sørlige Norge er det nå bygget en sammenhengende kjede av Fiskeadministrasjoner a la OFA. Resultatet er da også at Norge står som et av de mest søkte turistland i verden for sportsfiskere.»

Visjonene er hentet fra OFA-nytt nr 5/1948. Gjennom det spøkefulle uttrykket funkler idéen om et fiskemekka og en natur som kunne manipuleres dit man ønsket den.

I løpet av OFAs første 15 år ble det tatt opp 1,35 millioner abbor i nordmarks-vannene. Odd Eriksen og Bjørn Mørk drev et intenst rusefiske i Båhus Brann-tjern fra 1956 – 2000. Hver vår satt de to titalls ruser og fangstene ble nitidig notert. 42 år med tynningsfiske etter abbor la grunn for en semesteroppgaven på Norges Landbrukshøyskole på Ås i 2000.

Oppgaven hadde undertittelen «Har utfisking hatt noen effekt?» Svaret var et entydig nei.

Gud i eget rike

OFAs forsøk på å skape et ørreteldorado i Nordmarka inkluderte både småtjern og de store sjøene. Det var ingen forutsetning at fisken skulle ha mulighet til å formere seg der ørretungene ble satt. Tvert imot var det ansett som en fordel at det ikke var gytebekker tilknyttet vannet. Da kunne en lettere følge settefiskens vekst og kontrollere antall ørretindivider ved utsetninger. Å være Gud i eget rike er ikke å forakte, iallfall hvis du driver fiskekultivering.

Småtjern uten gytemuligheter nord i marka.





Settes få fisk en sjelden gang, vokser de seg store selv i sure myrputter. Fem år etter den var satt ut som 15 cm lang, veide denne 1,8 kilo.

I 1999 satte jeg ut et snes ørretunger i tre små tjern i Fagervannsåsen. Jeg hadde hentet fiskene på settefiskanlegget til OFA og bestyrer Bjørn Reidar var informert om utsettingen. Vi nevnte imidlertid ikke det lille eksperimentet for noen. Forutsetningen for å kunne vurdere om et vann er bra, er at forsøksfiskene får leve, at de ikke blir offer for verken meitemark eller spinner de første leveårene. Den ene av de tre utsettingslokalitetene visste jeg ville levere. Jeg var nemlig ikke den første som hadde gitt ørretunger et forsøk i Kråketjern. På en fest jeg hadde på Hammernhytta ti år tidligere dukket det opp en kar som tidligere bodde på Kamphaug. Vi kom selvsagt raskt inn på fiske, og han fortalte skrytende

hvordan han flere ganger hadde båret fisk til tjernet fra Skjærsvjelva. Han malte nærmest bilder av hvor raskt småtassene vokste seg fete og hvordan han garnfisket dem med grove masker hvert tredje år. «Minst halvduşinet over kiloen og fisk av topp kvalitet», var svaret jeg fikk da jeg lurte på tilveksten. Fiskehistorier fortalt med høy promille er enten usminket sanne eller fulle av løgner. Men da jeg oppsøkte tjernet for å ta det nærmere i øyesyn, bekreftet det muligheten for at fortellingen var sann: Det lå perfekt til, var 15–20 meter på sitt bredeste, omlag 80 meter langt og med et grunt område i nordenden. At det svømte hundrevis av ørekyter langs myrkantene var et tegn på god vannkvalitet. Kyta trives ikke i surt vann. At den ikke prøvde å skjule seg, vitnet om fravær av predatorfisker.

Uka etter bar jeg opp 12 to-somrige ørretunger.

Da jeg tre år senere kom gående over den lille åskammen i sør, ble jeg møtt av et vak som levnet liten tvil om at iallfall én av fiskene mine hadde overlevd, og det i beste velgående. Den var oppe tre ganger før jeg fikk beviset: 930 gram tung og 44 cm lang. Etter å ha lurt den like lubne broren et kvarter senere, var det derved bevist at kunstneren fra Kamphaug hadde snakket sant. Men han var ikke

ØREKYTA ER EN LITEN KARPEFISK.

Den etablerte seg i Norge sammen med mange andre ferskvannsarter da Ancyllussjøen var stor nok til å lage vannveier inn på Østlandet. Ørekyta var tidligere en populær agnfisk for meitere som jaktet stor ørret og fet abbor i Nordmarksvannene. Slik har den blitt spredd overalt. Ikke alle var like nøye med å overholde forbudet mot levende agnfisk. Ørekyta er kritisk når det gjelder vannkvalitet. Den overlever ikke i sure omgivelser.

den første som hadde satt ørret i tjernet. Familien Løkken flyttet til Kamphaug i 1948. Bjørn Løkken forteller at han som smågutt i 1950 også hadde tatt med seg småørret fra Skjærsløva og satte ut i tjernet, og for at ørreten skulle få noe å leve av tok han også med seg noen ørekyter.

De første etterkrigsårene var en pangstart for OFA. De første fiskeutsettingene viste gode resultater. Fra Brantjernshøgda ble det allerede i 1947 rapportert om ørreter opp mot to kilo i flere av tjernene. I Trillingtjerna på Oppkuven det samme. I Øyvann tok en mann seks ørreter på tilsammen åtte kilo på en kveld. I Hadelandstjernet var det tatt fisk på seks merker, og i Store Åklungen ble det stadig fanget store ørreter. Den største OFA-kontoret hadde fått innrapportert herfra var på hele 3,2 kilo. Nesten alle de store fiskene som ble tatt i de første etterkrigsårene, var produkt av utsettinger som ble gjort før krigen. Også i de store sjøene som Hakkloa og Bjørnsjøen ble det tatt flotte fisker, men det var i småtjerna og i de mindre vassdragene OFA virkelig høstet suksess.

Da jeg satt 12 ørreter i Kråketjern fantes det ikke ørret der. De fikk leve som toppredatorer i et vann det ikke var beitet næringsdyr av konkurrerende fisker på årevis. I løpet av tre år oppnådde de en eventyrlig vekst. Det samme har jeg opplevd i flere små fisketomme tjern hvor det settes få ørreter. I starten av OFAs historie ble det satt fisk i en rekke små vann og tjern hvor det tidligere ikke fantes ørret. Mangelen på settefisk gjorde utsettingene beskjedne, og med krigen fikk de utsatte ørretene stort sett være i fred. Stangfiske i skogen som sto ikke øverst på dagsorden hos mange Oslo-familier når helgen kom i perioden 1940–1945.

Disse faktorene bidro trolig til at fisket var usedvanlig godt i de første etterkrigsårene og gjorde at OFA-ledelsen trolig fikk for store forventninger om hvilket potensiale som lå framfor dem.

Storørreter

«Sett aldri røye i deres fiskevann. Sannsynligheten taler for at fisket går tilbake eller spoleres helt.»

Fra artikkelen «Nogen advarende ord om røien», Huitfeldt-Kaas, 1927

For om lag 120 år siden ble siken introdusert i de øverste vannene i Nordmarks-vassdraget. 20 år senere ble det satt røye i Gjerdingen og Skarvvannet. Terskelen for å introdusere nye arter var lav. Man tenkte ikke lenger enn nesa rakk og øyet kunne se. På Hadeland hadde ingen lest Huitfeldt Kaas' advarende ord om røien, en artikkel basert på et stort empirisk materiale fra røyeutsettinger over hele Sør-Norge.

Like før krigen gikk det rykter om høstnetter i Skarvvannet hvor garn var flyttet flere meter og påført store hull gjennom natten. I grålysningen en

Det var først etter krigen det dukket opp slike omriss på noen av hyttene i Marka.





1963. 4,5 kilo. Gjerdingen. I hytta nord ved Skarvvannet henger flere utskjæringer av store fiske-spisende ørreter tatt på garn i tiårene etter krigen.

augustmorgen i 1939 hadde tre slukfiskere observert to store ørreter som jagde småfisk så vannspruten sto på grunnene mellom øyene. Også i Gjerdingen var det sett usedvanlig store fisker. På Jevnaker gikk det rykter om at noen fotturister en oktoberdag hadde sett det de trodde var to bevere i Kalvedalsbekken, en av gytebekkene som renner ned i Gjerdingen.

Men det fantes verken nøkken i Skarvvannet eller bevere i Gjerdingen. Observasjoner av underlige fenomener på skauen handlet om det nye naturfenomenet som var i emning: Ørreter som hadde begynt å spise fisk heller enn insekter og som hadde vokst seg mange ganger større enn de som hadde vært der tidligere.

Den første fangsten av virkelig store ørreter finner jeg i en av Reidar Holtvedt sine bøker med fortellinger fra Nordmarka og Krokskogen. Det var seterfolket

SETTEFISKFORSKNING.

Parallelt med forsøket i Katnosa drev OFA også forskningsprosjekter på når og hvordan ørretunger burde sette for å få best tilslag. Var tidlig startforede unger satt ut om våren bedre enn énsomringer satt ut om høsten? En sammenliknet hvordan små og store settefisk (7 og 13 cm) klarte seg, sammenliknet med utsatt villfisk fra bekker med overtallige bestander.

Sju kilos ørret tatt i Skarvannet like etter krigen.

på Roenseter som i 1944 og 1945 tok to ørreter på seks og 11 kilo i Kalven nord i Gjerdingen. Ingen hadde tidligere vært i nærheten av eller hørt om slike giganter, og hadde det ikke vært for det som skulle skje de nærmeste årene, ville Roensetringene aldri blitt tatt på alvor. Men i tiåret etter krigen og fram til godt ut på 1960-tallet ble det tatt mange svære ørreter i Gjerdingen. For et par år siden holdt jeg et foredrag om fisket i Nordmarka for historielaget på Jevnaker. En av de frammøtte hadde med en ryggsekk hvor det stakk opp et halvt dusin halefinner i finér. Og ganske riktig. I pausen fikk jeg se utskjæringene av fem store ørreter fra Gjerdingen. Fangstdata, fangstmenn og vekten på hver fisk var risset inn med sirlig knivføring.

22.10.55	8,2 kilo
22.10.54	5,0 kilo
22.10.58	8,0 kilo
07.11.59	5,9 kilo
21.10.62	9,0 kilo



Disse var ikke de eneste bjessingene som ble tatt i Gjerdingen i tiårene etter krigen, og tilsvarende fisker ble fanget i Skarvannet, i Katnosa, i Sandungen og i Bjørnsjøen. Ryktene spredte seg, og i sene høstkvelder kunne en igjen se folk snike langs gytebekkene med lys og lystergaffel. De store ørretene var lette å fange i de små gytebekkene hvis man var ute på rett tid. Det går gjetord om en på 11 kilo som ble spiddet med et møkkagreip i Kalvedalen like etter krigen, og en hakafisk tre kilo større ble offer for samme metode i Kalvsjøbekken ved Lunner sentrum i 1950.



Sissel Finholth med to ørreter på 82 cm tatt på garn i Sandungsoen i 1989.

I gamle dager var lystring i gangstiden velkjent, men med gjentatte forbud og politioppsyn i gytebekkene gikk den brutale fangstmetoden gradvis av moten.

Hvorfor finnes det knapt en eneste fortelling før 1940 om ørreter større enn tre kilo (bortsett fra en på 12 kilo som visstnok ble spiddet i kringla under fløyten i 1920)?

Forutsetningen for at en ørret skal gå over fra insektsdiett til fiskeføde er tilgangen på tilstrekkelige mengder småfisk i passe størrelse. Fisker ørreten lett får øye på og som er lett for den å fange. Med introduksjon av sik og røye skjedde akkurat dette. Begge artene formerer seg i et voldsomt antall og særlig røya danner raskt overtallige popula-

sjoner med skiftenøkkeltynne individer sjelden lengre enn 22 cm. Svømmende rundt i de fri vannmassene, er de et lett bytte for en glupsk ørret.

I Tunhovdfjorden som er et av de store reguleringsmagasinene i Buskerud, ble det påvist røye i 1919. Tidligere fantes bare ørret i sjøen og eksemplarer over to, tre kilo hørte til sjeldenhetene. I 1928 startet kraftproduksjonen og vannstanden i magasinet kunne variere med 18 meter gjennom et år. Slike reguleringer har stor negativ effekt på ørretens hovedføde – marflo, vårfluer og insekter som har sitt larvestadium i bunnsubstratet. Når maten tørket opp og ble borte, ble ørretene tvunget ut på dypere vann, der røyene levde og fant sin mat. Men heller enn å konkurrere med dem om hoppekreps og dafnier, valgte påfallende mange ørreter en skikkelig munnfull, et røyemåltid fullt av proteiner. Har ørreten fått smaken på fisk, skifter den som regel diett. Endringen medfører at den legger på seg minst et kilo i året. Fra å være et bra ørretvann ble Tunhovdfjorden et storørretvann det gikk gjetord om over hele landet. Eksemplarer på både 10 og 12 kilo var ikke uvanlig.

Noe tilsvarende skjedde i Nordmarksvannene ved innføringen av røye og sik. Det er besnærende å tenke at abbor skal ha tilsvarende effekt i og med at den

DOBBELTHUGGET

Helge Finholt har fisket i Nordmarka siden midten på 1950-tallet. Få har vært i nærkontakt med så mange grove ørreter som han. I dagboka på hytta familien leide på Sandungen en periode, skrev Sissel ned en fiskeopplevelse av de sjeldne :

«Kl 22.00. Vi padler utover vårt kjæreste fiskevann. Det er overskyet, vind og 15 grader varmt. Vi bestemmer oss for en ny vri i kveld. Mange bra fangster har det blitt, men vi venter fortsatt på den største! Stille glir kanoen mot målet vårt. Ikke en lyd å høre utenom noen fugleskrik fra storskogen og bølgeskvulp mot kanoen. Bak båten dingler to rappalawobblere, som likner på småsik. Magne på 15 holder den ene stanga. Mor den andre. Gubben sjøl må padle i de strie bølgene. Klokka nærmer seg 23.30. Litt mørkt og ingen måne. Plutselig, Magne skvetter til – Der sitter'n! Dette er en sværing fatter'n! Nå må vi holde hodet kaldt for bølgene er krappe. Samtidig higger det til i snøret til mor. Og selvfølgelig er det langt til land. Herregud, spenningen er nesten for mye av det gode, men erfaring og forsiktighet gjør at vi kommer oss på land med begge stengene i helspenn. Vi har fått korte glimt av sværingene og tror nesten ikke det vi ser. Dette er gromfisker – begge to. De bare må sitte hele veien inn! Far og sønn slenger seg ut av kanoen og med vann til knærne bukseres de to storfiskene inn: 3,5 og 2,5 kilo og med fersk sik i magen.»

også er en stimfisk og kan danne tusenbrødrebestander. Men uvisst av hvilken grunn er det svært sjelden ørret går over på abbordiett og spiser seg storørretstor på disse. Om det er piggene på ryggen, artens evne til å gjemme seg i stransonen, eller kanskje smaken som er årsaken, vet vi ikke. Det er fortsatt mye vi mennesker ikke aner om fiskenes liv og preferanser.

Endringene i fiskesamfunnet i Nordmarksvassdraget var minst like voldsomt som i Tunhovdfjorden. Antallet potensielle matfisker for ørreten var trolig flere enn færre. Allikevel var store ørreter for slengere å regne i forhold til i Tunhovdfjorden. Da forsker Per Aas i 1949 undersøkte mageinnholdet til 1100 ørreter herfra fant han ut at 71,6 % av dem hadde spist fisk. Hadde tunhovdørreten med utviklet en genetikk som gjorde den til predator på småfisk oftere enn andre ørretstammer? Per Aas var ikke fremmed for at det var en viss sammenheng



Øverst til venstre: Helge Finholt har tatt mange store nordmarksørreter.

Øverst til høyre: De finnes der fortsatt. Kim Marius Bjørnson Holm tok for to år siden denne ørreten på wobbler i et av de store vannene i nord.

Ovenfor: Fra Gjerdingen 1955.

Ovenfor til høyre: Geir Olsen tok denne ørreten på 3,4 kilo i Hakkloa i 1995.

STORE ØRRETER

I 1949 garnfisket Hans Bonna en ørret på ni kilo i Bjørnsjøen. Tre år tidligere tok faren til Gunnar og Helge Løkken en sværing på 5,2 kilo på stang i den øverste løken i Hakkloelva. Året etter ble en tilsvarende rusk spiddet med høygaffel i en liten sidebekk opp mot Ødegården. Sandungsørreten på 112 cm, som gikk i garnet til Svein Dag Johnsrud i mai 2000, er den tredje lengste ørreten som noen sinne er fanget her til lands. Den gamle hanfisker var mager som et slips og veide «bare» 10,8 kilo. I sine velmaktsdager hadde den trolig vært minst 15!

Lista over nordmarksørreter over fem kilo er lang. Her er et knippe:

1954	6,5 kg	Skarvvannet	1993	11,9 kg	Sandungen
1960	6,2 kg	Gjerdingen	1994	7,1 kg	Hauken
1960	7,7 kg	Skarvvannet	1996	5,5 kg	Helgeren
1964	6,2 kg	Gjerdingen	1998	6,3 kg	Helgeren
1968	6,8 kg	Skarvvannet	2001	8,6 kg	Trehørningen
1976	10,2 kg	Storflåtan	2002	10 kg	Katnosa
1977	10,2 kg	V. Sandungen	2009	5,2 kg	Katnosa
1985	6,8 kg	Bjørnsjøen	2011	7 kg	Vesleflåtan
1987	7,5 kg	Katnosa	2014	5,2 kg	Katnosa



Mageinnholdet avslører ørretens diett. Denne har spist fisk!

mellom genetikk og valg av føde. Det resulterte i en eksplosiv etterspørsmål etter rogn og stamfisk fra Tunhovdfjorden. Skulle en ørrettype med utpreget fiskespiseadferd bli redningen også i Nordmarka etter regnbueørreten på ny hadde skuffet, import av dansk rogn var forbudt og fiskespisende nordmarksfisker ikke var mange nok til å holde røye og sik bestandene i sjakk?



Sikspisende ørret fra Tverrsjøen.

I 1985 startet et storstilt forsøk i Katnosa. Tre år på rad ble det satt ut 1000 ørreter produsert på OFA-anlegget av rogn fra tunhovdørret. Samtidig ble det satt 1000 unger fra tilfeldig sammensatt rognmateriale innhentet fra nordmarksørreter. Fiskene ble merket på en måte som gjorde det mulig å skille de to fra hverandre. Fra 1990 til 1997 ble Katnosa fisket jevnlig med stormaskete garn, noe som resulterte i 29 fiskespisende ørreter over 1,5 kilo. Av disse var 17 umerkede (det vil si villfisk). At 1/3 av storingene var tunhovdinger ga en viss signifikans i retning fiskespisere, men den kunne mer anes enn konstateres.

Tilsvarende eksperimenter har vært gjort med hunderørreter fra Mjøsa – en ørretstamme som i enda større grad enn tunhovdfisken er preget av fiskespisere. Resultatene har vært omtrent de samme med utsetting av unger fra hunderørreter. Ingen av de to ørretstammene OFA håpet skulle gjøre de store sjøene i Nordmarka mer attraktive og bidra til å forhindre overbefolkningen av sik og røye slo til som forventet i sine nye omgivelser. Selv om de har genetiske disposjoner til å bli fiskespisere, trigges ikke denne adferden med mindre de blir eksponert for store mengder forfisk i ideell størrelse på et visst tidspunkt i livet.

Uansett. Hadde tunhovdørreten stortrivdes i Nordmarka, gafflet i seg så kiloene hadde rast i været og bestandene av sik og røye hadde blitt beskattet så det monnet, ville den aldri kunne blitt noen ny frelser. I 1992 ble den nye innlandsfiskeloven vedtatt, og den forbød utsetting av fisk med mindre det skjer på basis av stedeagne stammer. De store visjoners tid var definitivt over. Ingen reddende engel fra utlandet eller dalstrøka innafor fikk lenger sjansen til å bli den store frelseren.

Regnbueørret

10% av oppdrettsfisken som produseres langs norskekysten er «Norsk Fjordørret» – et navn Norsk Sjømatråd tok patent på i 2011. Den norske fjordørreten er verken norsk eller fjordbasert. Det er regnbueørret, som før 1875 ikke fantes andre steder enn i enkelte elver på nordvestkysten i USA. I 1901 ble den introdusert i Norge av danske fiskeoppdrettere under navnet regnbuelaks. I tiåret etter ble hundretusenvis av yngel, settefisk og befruktede rognkorn solgt til Norge og inplantert i en rekke vassdrag.

Fiskeriassistent Severin Sunde oppsummerte i bladet «Fiskesport» i 1936 at regnbueørretimporten til Norge hadde vært mislykket, og at den «aldri kan bli noen vinning for oss, for vår egen norske aure er både så sprek og så vekstdukelig at den ikke overgås av noen aure, selv om navnet er aldri så strålende».

Han skulle ta grundig feil. På 1960-tallet dukket den amerikanske ørreten opp igjen, og troen på dens saliggjørende effekt var like stor som den hadde vært i årene før 1. verdenskrig.

På tross av omfattende ørretutsettinger og organisering av tusenvis av frivillige i årene etter 2. verdenskrig, ble fisket generelt dårligere og dårligere utover på 1950-tallet. I 1960 sendte styret i Norges Sportsfiskerforbund ut en meddelelse som tegnet et dystert bilde av situasjonen og framtiden:

«Det er en sørgelig kjensgjerning at fiskebestanden de senere år er gått foruroligende tilbake i de vann og vassdrag som er tilgjengelige for sportsfiskere. Mange erfarne fiskere mener faktisk vi står overfor en katastrofe for våre fiskevann i de nærmeste årene.»

Kombinasjonen av stadig nye fiskere, reguleringer som la store vassdrag øde og tiltagende industriforurensing ville føre til at man om få år trolig måtte sette en sluttstrek for det tradisjonelle sportsfisket.

«Det synes å være helt klart at den fiskepleie som har vært drevet hittil, av private,



Bestyrer Sighjorn Andersen foran fiskekarene i Sørkedalen i juli 1966. I karene svømmer 240.000 orretunger.

av foreninger og av staten, ikke har kunnet avverge denne katastrofale nedgang.»

I Nordmarka var situasjonen annerledes. De store reguleringene var unnagjort for 80 år siden. Fisket var ikke så dårlig som mange andre steder i landet, men det økende fiskepresset i form av flere fiskere og utstyr som sendte mark og sluk dobbelt så langt som før, gjorde seg merkbart. Ved spørreundersøkelser i 1953 og -54 ble det beregnet at årsfangsten på krokredskap i OFA-området lå mellom 8 og 12 tonn, med flue som mestfangende. Mot slutten av 1950-tallet begynte imidlertid rapportene å få en annen ordlyd. I beretningen fra 1960 rapporteres det om en laber sesong. Noe måtte gjøres.

Mange av datidens ledende personligheter innen fiskekultivering og forvaltningen var tilknyttet Nordmarka og OFA. Vannene i osloskogene ble

derfor arnested for stadig nye prøveprosjekter i sportsfiskets tjeneste:

«På grunnlag av mange optimistiske meldinger og etter nøye drøftelse med vår biologiske kontakt Kjell W Jensen, besluttet styret høsten 1961 å gå til innkjøp av regnbueørretrog av en type som kalles Shasta fra California i Amerika. Det har jo vært gjort skuffende forsøk med regnbueørret her til lands før, men disse har hatt sin årsak i at de har vært utført i for liten målestokk, og dernest at den type regnbueørret som ble brukt har vandret ut av de vann den er satt.»

På ny blusset troen på utenlandske mirakelfisker opp. Tiårene med negative erfaringer rundt århundreskiftet i forsøk på å innføre bekkerøye og regnbueørret ble

ilagt marginal betydning. «Den Sashta-ørreten som nå er i bruk i OFAs forsøk er av en påstått stasjonær type.» Med dette som hovedargument skulle regnbueørreten på ny få en storhetstid i tiåret som skulle omkalfatre så vel ungdomskulturen, verdenspolitikken – og fiskekultiveringen i Nordmarka.

I 1963 ankom 100.000 befruktete rognkorn av regnbueørret til settefiskanlegget i Sørkedalen via Fornebu. Det tok ikke mange månedene før en fornøyd anleggsbestyrer ante en ny æra for sportsfisket i Osloområdet. De sommergamle regnbueørretene i settefiskanlegget var dobbel så lange og veide 10 ganger så mye som de tilsvarende ørretungene. Biolog Kjell Jensen hadde tro på å konsentrere utsettingene slik at regnbuene hadde sjansen til å dominere fiskesamfunnet de havnet i. Dermed ble det foretatt en massiv utsetting i Katnosa samtidig som det ble satt et stort antall fangbare fisker fra 300 til 400 gram i Bjørnsjøen. Det ble også satt regnbuer i en rekke småvann og tjern.

I løpet av den første måneden var 1/3 av de store i Bjørnsjøen tatt på flue eller sluk, og i de fleste småtjerna ga den et godt stangfiske. Forsøket ble oppsummert som en suksess. Regnbuene ble foretrukket av både arbeidslag og fiskere, og i løpet av et par år utgjorde de 1/3 av all settefiskens OFA produserte.

Men etter nykomlingens pangstart, dalte populariteten. I de store vannene så man lite til den, og med enkelte unntak forsvant den et par år etter at den vart satt ut i de mindre lokalitetene.

1968 var et dramatisk år i Europas historie. Studentopprør, Sovjetunionens innmarsj i Tsjekkoslovakia, ungdommer med langt hår og hasj i tobakken, demonstrasjoner til støtte for FNL som sjokkerte en hel verden med sin styrke og var like ved å kaste amerikanerne ut av Vietnam ... Det etablerte verdenssamfunnet ristet i grunnvollene, og det samme gjorde settefiskere på OFA-anlegget ved Sinober i Sørkedalen. Sju år var gått siden det ble flyttet hit fra Holmendamene. Det nye anlegget fungerer fint, men et stadig mer kravstort publikum rapporterer om dårlig fiske i Marka.

Noe måtte gjøres. Med suksesshistorien om utsettingene av de fangbare regnbue i Bjørnsjøen friskt i minne gjør OFA-styret nok et stunt for å bedre på situasjonen. Våren 1968 ble det kjøpt et parti svære regnbueørreter, denne gang fra Danmark, som skulle settes ut i Svartkulp ved Sognsvann. De spreke kjempeskene skulle gi en kickstart på et prosjekt hvor Svartkulp skulle bli sentrum for den gryende sportsfiskeinteressen generelt og for OFA spesielt. Det ble bygget flytebrygger og gapahuker, til stor fortvilelse for den mer mystiske andelen av befolkningen som verken ville ha oppmerksomhet eller kickstart: Allerede på 1960-tallet var Svartkulp et mini-Mekka for naturister, homser og cruisere.

Planen var å dumpe de 500 kiloene med feite regnbuer direkte fra Fornebu og ut i Svartkulp uten opphold på anlegget. Men byggearbeidene var forsinket og premieredagen måtte utsettes til over sommerferien. Fiskene ble plassert i et eget



Regnbueørreten karakteriseres ved sine fiolette farger.

kar på OFA-anlegget hvor rekordmange settefisker svømte tett i tett og spiste seg fete på fiskeforet som ble pøst ut i kilovis.

Gjennom sommeren hadde vannet fra Sørkedalselva vært varmere enn den nye anleggsbestyreren Sigbjørn Andersen likte. Han var likevel ikke bekymret for yngelens ve og vel før han på morgenrunden 7. august la merke til at påfallende mange yngel i to av karene hadde mye finneråte på brystfinnene. Dette kan lett oppstå hvis fisken går for tett, men da disse karene var blant de minst befolkete, måtte det være en annen forklaring. I et tredje kar registrerte Sigbjørn også at noen fisker vimset rundt som om de var ute av vater, som om de var påvirket av et eller annet. To dager senere skjønte han at noe var alvorlig virkelig galt. I flere av karene hadde fisken avvikende oppførsel. Der han et par dager tidligere hadde oppdaget finneråten, viste enkelte individer tegn på alvorlig sykdom.

De neste dagene begynte dødeligheten. Etter hvert som sykdommen utviklet seg, kunne en se små byller i huden og kjøttet på fisken. De var fulle av rødbrunt puss, som viste seg å være mettet med bakterier. Fortvilet over den grusomme epidemien som var på gang, kontaktet han veterinærmyndighetene og innkalte OFAs styre i hui og hast

30. august 1967 informerte han de tillitsvalgte om en byllepestliknende sykdom som var i ferd med å ta livet av titusener av årets settefisk. Som om ikke det var nok: Verken veterinærer eller andre produsenter kunne gi noen forklaring på hva slags sykdom det var og hvorfor den hadde rammet kun OFAs anlegg. At mer enn 30 000 ørreter ble satt ut fra anlegget til flere vann i Nordmarka i dagene før utbruddet, var heller ingen lystig informasjon å komme med. Heller ikke at det var solgt tusenvis av fisk til forskjellige fiskeforeninger og privatpersoner i slutten av juli. Trolig var også denne fisken infisert av den groteske sykdommen, som på mystisk vis herjet karene.

Tre dager etter styremøtet ringer telefonen på anlegget. Den bestemte stemmen tilhører en ansatt ved veterinærinstituttet, og det er tydelig fra første setning at noe alvorlig skulle formidles. Ved å isolere mikroben som fantes i pusset i byllene, opplyste stemmen om at fiskedøden var forårsaket av furunkulose, en svært smittsom byllepestliknende sykdom, som bare var registrert i Norge to ganger tidligere. Dagen derpå startet nedslaktingen av de 110 000 fiskene som fortsatt var i live. Anlegget ble desinfisert og jakten på smitekilden pekte snart i én retning: Skandia Ørredeksport.

Det danske firmaet, som var eksportør av de syke regnbueørreterne, ble oppløst 20. august. Dermed ble det umulig å stille de ansvarlige til veggs for tragedien. Etterspillet fikk allikevel store konsekvenser for både dansker og nordmenn. Som en direkte følge av furunkuloseutbruddet i Sørkedalen ble fiskeesykdomsloven av 1968 vedtatt. Den forbød innførsel av levende ferskvannsfisk og befruktet rogn.

Tommerfløting var ingen spøk. Tenk å skulle løse opp i denne floka! Stokkene har stuka seg skikkelig sammen i en heftig floke i Skarselva på vei ned til Skar og Dausjøen.

Skogsdriften og ørreten

Helge Finstad og kompaniene i guttegjengen fra Sagene skjønte fort at det gjaldt å være på plass like etter fløyta hadde gått hvis de skulle gjøre gode fangster. Det svømte en og annen pen stasjonær ørret i løkene og kanalene mellom Hakkloa og Bjørnsjøen, men de kunne ikke måle seg med de fiskene som fulgte dragsuget





Flotere. 1902.

ut av Hakkloa når damlukene ble åpnet. I flere døgn kunne det fosse 40 kubikk-meter vann i sekundet og kaskader av tømmerstokker raste ned gjennom den ellers så fredelige elvedalen. Hvis tømmeret ikke vaset seg, kunne det hele være over på under et døgn. Damlukene var imidlertid åpne en stund etter at de siste stokkene hadde gått. Flak av løsnet bark, opprevet trevirke, brukne stokker og småkvist lå igjen langs breddene og ble skylt vekk med ettervannet.

I bakevjer og på mindre strømtsatte steder hopet det seg alltid opp bark og organisk materiale etter at «tsunamien» hadde lagt seg. Ofte var det her fiskene samlet seg i dagene etter at elva var tilbake til normalen.

«Noen ganger fikk jeg følelsen av at de største fiskene følte seg lurt.» En av markas ivrigste fiskere, som alltid visste hvor i vassdraget det var gunstig å være med stang og snøre i fløtingsperioden, opplevde aldri sprekere og sintere ørreter enn de han tok på elva etter fløyta.

Etter at fisken hadde deiset utfor demningen var det ingen vei tilbake, og Ole var ikke fremmed for tanken om at de største visste at de hadde tabbet seg ut, at de var bevisste at de aldri ville komme hjem igjen og derfor ga litt ekstra når de ble kroknet.

Tømmeret dro med seg fiskeføde i form av veamark, larver, maur og annet småkryp. Det tilførte også vassdragene en viss mengde organisk materiale. Stimer med abbor og en og annen ørret var ofte å se i skyggen under tømmeret. De kunne være på matsøk, eller de rett og slett likte seg i det de følte som trygge omgivelser? For insektslarvene, som lever i mudder og løsmasser på elvebunnen, var den årlige gjennomspylingen en katastrofe. Det samme for småørreten, som lever sine første år i elv og mistet store deler av næringsgrunnlaget da maten årlig ble vasket vekk.

Mange nordmarksfiskere hadde et positivt forhold til tømmerfløtingen. I dagene etter fløyten hadde lagt seg, var det alltid flotte ørreter i nedstrøms demningene. Når de kom til hektene etter dragsugsjokket, kunne de være både sultne og forbanna.

«Men du måtte kjenne din besøkestid», minnes Helge.

«Et par timer eller en dag for seint ute, og de beste plassene var tatt.»

Helge Finholth med ørret på 2,1 kilo tatt i Krokloken i Katnoselva. Sønnen Magne er tydelig stolt! Store ørreter ble ofte med i dragsuget da demningene ble åpnet i forkant av og under fløyta. De kom seg aldri opp og ble lett offer for fiskere som visste sin besøkestid.





Hver vinter tappes flere av vannene da de er drikkevannskildene til Oslo. Tørrlegging av strandsonen hemmer insektproduksjonen.

Ingen norske vannveier har vært brukt så intensivt til tømmertransport som Nordmarksvassdragene. Både historiske og geografiske forutsetninger har ligget til for dette. Det var relativt kort vei fra den produktiv skogen til sagbrukene på Brekke og Fossum. Hovedstaden og et stort marked lå i umiddelbar nærhet og det samme gjorde havner som kunne sørge for eksport i de periodene Europa hungret etter norsk trevirke.

Men elvene i Nordmarka var fra naturens side lite egnet til tømmertransport. Kanalisering, oppdemming, grøfting, fjerning av stor stein og bygging av renner har vært med å forme vassdraget siden 1650. Med årene ble selv små vann regulert i tømmertransportens tjeneste. Det lille Hakklokroktjernet oppe i åsen vest for Hakkloa er det største vannet i Nordmarka som ikke er regulert. Det sier sitt!

Tilretteleggingen for effektiv fløting innebar ustabile og gjerne hyppige vannstandsendringer, og elvestrekningene mellom vannene skulle gjøres så homogene som mulig. Dette kom senest til uttrykk under den siste store fløyta mellom Hakkloa og Bjørnsjøen i 1987. Da ble flere av de beste ørretkulpene på strekningen ned til Storløken fjernet med bulldosere og dynamitt for å hindre at tømmeret hopet seg opp.

Det siste året det ble fløtet tømmer i Skjærsgjøelva ned til Maridalsvannet var i 1972. Selv om enkelte nostalgikere ønsker seg tilbake til tiden da fløyta gikk og elvestubbene ble fylt med gjeve ørreter, er det rent biologisk og fiskemessig trolig best at tømmeret transporteres på annen måte enn vannveien.

«På en av mine første turer på ski i mars 1952 støtte jeg på en dyp grøft, eller kanskje rettere en kanal. Den var håndgravet. Medregnet oppkastet snø på kanten, var den omtrent 2,5 meter dyp, om lag 1,5 meter bred i bunnen og var 75 cm bred på toppen. Jeg undret hvordan i all verden man hadde økonomi til å måke så mye snø som Vår Herre ville fjerne gratis om noen uker. Mens jeg sto og undret meg, hørte jeg bjelleklang lenger oppe i kanalen ... Så dukker det oppe et hestehode og bak følger et tømmerlass med en kar sittende på en sekk ... dette var «himeskogen» til Gustav Finstad, den ukronede høvding på Marka på den tiden. Både han og hans to sønner kjørte tømmer med hest.»

Fra boka «Erindringer og tidsbilleder».

Jørgen von Ubisch ble ansatt som skogsjef hos Løvenskiold i 1952. Han tok over etter Ove Lange, som var av den gamle skolen i Ubisch sine øyne. Før han begynte, brukte Jørgen tid på å gjøre seg kjent med skogen han skulle regjere over de kommende 12 årene. Han gikk alene på ski på kryss og tvers og bestilte flyfotoer av hele eiendommen fra Widerøe flyveselskap. Opplevelsen i Gustav Finstad sin «himeskog» stadfestet hans visjon om hva som måtte til for at Løvenskiold i framtiden skulle kunne levere trevirke når kundene trengte det og til en konkurransedyktig pris: Omfattende veibygging og umiddelbar mekanisering.

I 1951–1952 var det omlag 200 hestekjørere og 300 huggere som sørget for at 100.000 m³ tømmer ble hugget i vintermånedene. Stokkene ble håndbarket før de ble slept med hest ned til nærmeste vannvei. Her ble de stablet opp og ble liggende til fløyta gikk og ferden mot Maridalen eller Bogstad startet, som regel i begynnelsen av juni.

Slik hadde skogen vært forvaltet i tiår. Den eneste forskjellen var at de fleste huggerne hadde byttet ut øks og håndsag med motorsag.

I Jørgen von Ubischs tid som skogsjef overtok traktoren gradvis for hesten og veibyggingen skjøt fart i et tempo som hadde fått Gjermund Andersen eller andre frontfigurer for vernetanken, til å sprekke av sinne. Tyskeren hadde ingen nostalgi eller romantisk forhold til skogtraktene har var satt til å styre over. For han sto effektivitet og konkurransedyktighet i førersetet.



Året er 1950. Det begynner å bli høst, tømmeret er kommet fram og ligger og dupper utafør Brekke bruk avd. Tangen ved oset i Maridalsvannet. Mye er allerede oppe, og stablene med grov plank begynner å svulme opp.

Før mekaniseringen av skogbruket i Nordmarka på 1950-tallet begynte hugsten 15. september, like i forkant av ørretens gyttetid. Opptil 300 karer flyttet inn på skogen for å hugge tømmer i månedene fram mot jul. Mange av disse var fra Odalen og andre dalstrøk, områder med lange tradisjoner på fanging av gytefisk i gangstiden. At det kunne gå tøft for seg i gytebekkene i nordmarkskogene i oktoberkveldene, er det liten grunn til å tvile på. Trolig var rovfangst på gytefisk en sterkt medvirkende årsak til at ørretbestanden i Nordmarka var på et lavmål da OFA tok over forvaltningsansvaret etter krigen.

Før mekaniseringen ble tømmeret barket der det ble hugget. Hestesledene

fikk med seg flere stokker gjennom snøen når de var avbarkete og glatte. Da traktorene overtok kunne en vente med barkingen og flere stokker ble fløtet med barken på.

Fiskemat i form av larver, maur og diverse småkryp lever enten i eller mellom barken og veden. Når stokkene ble transportert vannveien gjennom vassdragene med barken på, havnet sikkert mange av dem i kjeften på en fisk. Deler av barken ble revet av mang en stokk på ferden ned mot sagene. At dette kan ha hatt en gjødselende effekt og dermed bidratt til økt produksjon av fiskemat, skal en heller ikke se bort fra.

Hva har så dette med fisken og vassdragen å gjøre? Jeg er ikke sikker, men jeg innbiller meg at det kan ha hatt en betydning også for vassdragene:

Før mekaniseringen og veiutbyggingen tok til, ble tømmeret barket der det ble hugget. Hestesledene fikk med seg flere stokker gjennom snøen når de var avbarkete og glatte. Trolig gikk fløyten også lettere da stokker uten bark ikke trakk vann på samme måte som de med. Mer glattømmer kom sannsynligvis også fram til sagene på Brekke eller Fossum da færre av dem trakk vann og sank på ferden gjennom vassdraget.

Det kom ikke barkemaskiner på verkene tømmeret ble fløtet uten å ha blitt barket. Dette tømmeret dro trolig med seg mer fiskemat enn glattstokkene. Det er i og mellom barken og veden småkrypene lever, og på ferden gjennom vassdragene overlevde de færreste. enten druknet de eller de havnet i kjeften på en fisk.

Kunne mekaniseringen og slutten på håndbarkingen ha hatt en positiv gjødsel-effekt på vannene i den korte perioden før stokkene havnet på et lasteplan og kjørt ut?

Maridalsvannet

En sen junikveld kjører jeg fra togstasjonen på Movatn tilbake mot byen. Jeg hadde vært på fisketur i småtjerna i Tømtetraktene. I svingene ned forbi Snippen, forbannet jeg meg fortsatt over fisken jeg ikke kjørte hardt nok i Ligger-tjern tidligere på kvelden. I det jeg nå kan tillate meg å kalle gamle dager, var det unnselige lille vannet på venstre side av veien i det bakkene ruller ned mot Finntjernet, en mystisk liten perle bare jeg og et par andre visste om (innbilte jeg meg iallfall). Fisken jeg aldri fikk vite størrelsen på tok flua i et forsiktig vak mindre enn 20 cm fra myrkanten. Før jeg hadde summet meg var den 15 meter ute. Der endret den brått kurs mot høyre, og da jeg fikk kontakt, hadde den sørget for å surre snøret mitt inn i et hav av vannplanter. Etter noe jeg i etterkant estimerte til å være en ca 15 minutters stillingskrig, gadd jeg ikke mer, slakket snøret til det lå som ei slapp line i vannfilmen. Knepet er like effektivt som det er kjent. Når presset forsvinner, hender det i ett av fire tilfeller at fisken tror den

Storørreter fra Maridalsvannet.



er fri, selv om den fortsatt er kroknet. Denne gangen var de 25% på min side, og heller enn å fortsette i samme kurs, snudde fisken og svømte tilbake dit den kom fra. I fem sekunder hadde jeg plutselig stram line og direkte kontakt. Fem gylne sekunder hvor jeg kunne avgjort fighten; hevet stanga høyt og lagt et skikkelig press rett bakover for på den måten holdt den oppe i vannfilmen og gitt tydelig beskjed om hvem som var sjefen. Men det skjedde ikke. På ny vaset den seg fast, snøret slakket seg, denne gangen uten min medvirkning. Krokfestet hadde røket. Fuck! Å miste en av årets premiefisker på grunn av egen udugelighet er uforklarlig irriterende.

Maridalsvannet ligger foran meg med et dyporange vannspeil, et motlys som skapt for å ta vannet nærmere i øyesyn. Jeg aner ikke noe om verken fisk eller vannets historikk bortsett fra at det er byens drikkevann, et sted det er ulovlig å fiske. Jeg svinger brått venstre ved kirka, rundt snart kollen hvor en liten gjeng eldre karer har laget seg et permanent møtested.

I det jeg ruller ned bakkene mot Dausjøelva ser jeg vakringene. Jeg stopper, finner fram kikerten, fyller øynene med den orange fargen omtrent der jeg så ringene bre seg ... fem sekunder, ti sekunder, og der; antydningen av et hode som bryter vannspeilet ...

Det har vært ørret i Maridalsvannet i tusenvis av år. De første kom svømmende opp fra havet via Akerselva, som den gang bare var en kort elvestubb. Landet hadde steget etter at iskapen smeltet, men fortsatt lå områdene innenfor dagens ring tre under vann.

De første tiårene svømte sjørreter, sjørøyer og laks inn og ut av Maridalsvan-



Oscar Eugen Hegerstrøm fisker på tømmeret i Maridalsvannet i 1955.



Ørretvak en tidlig høstmorgen.

net uten å danne stasjonære bestander. Men på et tidspunkt må noen av dem ha bestemte seg for å bli.

De første norske ferskvannsrørretene var etterkommere av sjørørreter, som man nylig har funnet ut hadde sitt opphav i elvesystemer sør i Frankrike som rant ut i Atlanterhavet. Dagens sterkt truede bestand av storørret er etterkommerne av disse urørretene, som befolket landet vårt samtidig som reinsdyrene og polarreven.

De seige små bølgene forsvinner ut av okularet før en halefinne vinker farvel. Jeg tar ned kikkerten og ser vaket med det blotte øyet – like innefor tuppen av Sandertangen går en stor ørret og super i seg restene etter kveldens spinnerfall av den store innsjødøgnflua som klekker i tusenvis på grunnene i sjøen fra sankt-



hans og langt ut i juli. I det sola går ned på varme vindstille kvelder flyr hunnene ut på vannspeilet og legger egg. Det avstedkommer vakorgier av de sjeldne. Det er når dette har gitt seg og de mellomstore fiskene har fått sitt, de store ørretene kommer sigende – ryddefiskene, de groveste individene som liker å nyte maten i fred og ro. Da synet av min første vakende Maridalsørret er forbi, dukker det opp en til. På motsatt side av bukta, der Nestangen peker ut i sjøen, brer det seg ringer enda tettere på land. De store fiskene eier ikke frykt og kan gå påfallende nær land hvis ingen forstyrrer dem.

Godt han tok feil skolestyrer Ingvald Hindbjørgmo, som i boka «Kom til den fagre Maridal» fra 1972 avsluttet kapittelet om jakt og fiske med setningene:



Roy med kanadarøya som hadde forvillet seg inn i inntaksbassenget foran renseanlegget på Oset.

«Ørreten vaker heller ikke lenger. Den har måttet vike for barskere fisk. I stille sommerkvelder etter solvarme dager kan du både høre og se gjedda velte seg i vasskorpa.»

Ingen vet om det finnes mange storørreter i Maridalsvannet. Ei heller hvor utvannet det som har vært en klassisk storørretstamme, er av fisk som har kommet ned fra Nordmarksvassdraget. Men de finnes. Det er neppe tilfeldig at lystergaffelen til den tidligere bestyreren av kraftverket på Hammeren, fortsatt står i lokalene i nærheten av turbinutløpet. Da OFA forsøkte å fange stamfisk

til settefiskanlegget i Hammernhølen på slutten av 1980-tallet, røyk nota under presset fra halvduzinet med store gytefisker. Storørreten i Maridalsvannet har også tatt liv. Den siste natten i mai 1989 kjempet Lasse Svendsen en hard fight ytterst ved Nestangen. Om morgenen ble både han og hans livs ørret funnet døde ved bredden.

Hindbjørgmo tok feil i påstanden om ørreten, men han hadde rett i at svære gjedder velter seg i vannkorpa. Som krokodiller kan hunnfiskene lage et voldsomt lurveleven når de gyter på grunt vann i første halvdel av mai. Arne Baklien glemmer aldri da ei gjedde på over 20 kilo ble sperret inne av tømmerbuntene

FISKEARTENE I MARIDALSVANNET

Ørret, krøkle, abbor, mort, gjedde, karuss, stingsild, ørekyt, røye, lake, brasme, gullbust og kanadarøye.

fra fløyta, som hadde hopet seg opp i den grunne vika inn mot kirkeruinene etter dager med hard sønnvind. Står du lenge nok på brua over Dausjøelva i gytetiden får du før eller senere øye på en tilsvarende.

Fiskesamfunnene i de to vassdragene som renner inn i Maridalsvannet, har gjennomgått omfattende forandringer etter at siken og røya ble introdusert i de øverste vannene og spredte seg nedstrøms. Det er ingen grunn til å tvile på at de kom seg helt ned til Maridalsvannet, men her fikk nykomlingene ingen betydning. Deres brødre og søsken hadde allerede vært her i tusenvis av år og var vel definert i næringskjeden. Sik, røye og mort har vært en del av fiskesamfunnet i Maridalsvannet siden tidlige innvandringer av fisk etter istiden.

Men Maridalsvannet har også fått utdelt en joker, som vi ikke vet hva vil stelle i stand på lang sikt. En utenlandsk art de færreste fiskere noen gang har sett, ble en del av fiskesamfunnet i drikkekilden på en særdeles underfundig måte:

«Jeg skal ha 540 000 kroner straks. Hvis ikke forgifter jeg Oslos drikkevann.» Statssekretær Magne Bondevik ved Statsministerens kontor trodde ikke sine egne ører da han fikk telefonbeskjeden på formiddagen torsdag 21. desember 1972.

Svein Severin Haugen kom til Smøla i 1965. Her satte han straks i gang med dyrking av store myrområder, skaffet seg husdyr, begynte med oppdrett av griser og dyrket korn. Da momsens ble innført i 1969, begynte problemene. Han klarte ikke de økonomiske forpliktelsene sine og måtte gi opp gårdsdriften. Han la skylda på Staten. I hans øyne hadde de tatt fra han én million kroner, penger han ville ha tilbake. Etter diverse henvendelser til et byråkrati som selvsagt ikke etterkom mannens krav, planla han en hevn, og mandag 18. desember



Faksimile av forsiden på ekstrautgaven av VG etter giftutslippet.



Kanadarøyene kan bli 40 kilo store og like mange år gamle.

fyrte han opp traktoren og satte kursen mot hovedstaden. På tilhengeren hadde han seks fat med plantegiften Bladan, som i konsentrert form er livsfarlig selv ved berøring. Torsdag morgen den 21. desember ankom Svein Maridalen. Han plasserte tilhengeren slik at fatene med gift kunne dumpes ut i Skjærsvjøelva ved å sette foten på utløsermekanismen til traktortilhengeren. Før han tok telefonen til statsministerens kontor, slo han hull på tankene med øks. Bondevik, som først trodde mannen var en partikollega fra hjemstedet, skjønnte fort at dette var en djevelens utsending og ikke en Guds engel. Han ringte umiddelbart politiet, og snart var det storutrykning fra Victoria Terrasse.

Da politiet ankom Hammeren, der Skjærsvjøelva renner ut i Maridalsvannet, sto Haugen og ventet med foten på utløserpedalen og en hagle i nevene. Han hevet geværet og ropte etter kontanter. Da det gikk opp for han at politiet ikke hadde med seg så mye som en tusenlapp, tråkket han den ene pedalen til bunns. Lasteplanet hevet seg, den ene tønna vellet, og en bekk av giftig væske rant ned

LAKE TROUT

er det amerikanske navnet på det vi kaller kanadarøye. Den er laksefamiliens mest utpregete innsjøfisk, elsker kaldt vann og er primært fiskespiser. Arten er uhyre følsom for forurensing og forurensinger og trives best i dype klare innsjøer med god vannkvalitet.

Gytingen forgår på stein og grusbunn sent på høsten fra én til 20 meters dyp.



Ti kilo? Kanadarøyene svømmer ute på dypet minst like store i dag, som da denne ble tatt i garn for minst ti år siden.

i vannet før Haugen ble overmannet, lagt i jern og ført til politistasjonen.

Den bisarre hendelsen dekket forsiden av VG dagen etter. Panikken bredte seg. Vannet ble testet flere ganger i timen i ukene etter, men noen antydning til forgiftning ble aldri påvist. Vanninntaket ligger på 35 meters dyp i andre enden av Skjersjøelvas innos. Enten var giften tynnet ut til det ugjenkjennelige da den nådde inntaket, eller så kom den aldri i nærheten av det. Hvilke skader den forårsaket på fisk og insektsliv, vet ingen. Smølabondens desperate

handling viste hvor sårbar og utsatt en drikkevannskilde er for sabotasje. Og han var ikke alene om å bruke nettopp drikkevannet som offer for hevn eller gjennomføring av originale ideer. Det måtte lages en plan for hvordan en skulle oppdage eventuelle fremtidige giftutslipp utført av gærninger eller terrorister som fritt kunne operere langs breddene i nattens mulm og mørke.

Småfisk er spesielt følsomme for dramatiske endringer i vannkvalitet. Planen om et akvarium inne hos Vannverket med konstant vanntilførsel fra samme sted og dyp som drikkevannet til Oslo ble hentet, var genial. Vannet som skulle renne gjennom akvariet, ble hentet inn ti timer i forkant av vannforsyningen. Døde småfiskene, hadde man tid til å stoppe en eventuell katastrofe.

Akvariet sto ferdig i 1975, samme år som Norsk Institutt for Vannforskning (NIVA) hentet tusen øyerogn av kanadarøye fra et klekkeri ved Østersund i Sverige. Innførselen skjedde sammen med et større antall bekkerøyer og splake, en krysning mellom canada- og bekkerøya. De amerikanske laksefiskene skulle brukes i et forskningsprosjekt om den sure nedbørens virkning på fisk. Forsker Magne Grande hos NIVA var ansvarlige for prosjektet. På den tiden hadde NIVA lokaler ikke langt fra Oset i Maridalen, og de var nærmest nabo med Oslo Vannverk.

På 35 meters dyp er vanntemperaturen rundt fire grader hele året. Dette er langt lavere enn trivselstemperaturen til de artene som levde naturlig i Maridalsvannet. Kanadarøya, derimot, stortrives i kaldt vann. Da den også er svært

lite tolerant for forsuring og annen form for forurensing, var den ypperlig egnet som varselfisk i antiterrorrens tjeneste. Snart svømte 20 nyfødte kanadarøyer rundt i det nye akvariet. De ble observert titt og ofte, men småfiskene vokste seg snart for store for akvariet. Roy Jensen, da ansatt hos Vannverket, hadde oppsyn med prosjektet. Da fiskene måtte byttes ut med et yngre kull, tok han kontakt med leverandøren og spurte hva han skulle gjøre med den første gjengen med munnskjenker. Da han ikke fikk noe entydig svar, falt det naturlig å la de leve videre. Og slik havnet de første kanadarøyene i Maridalsvannet, satt ut av Vannverket selv. To år etter ble prosedyren gjentatt, før NIVA anbefalte å sette de forvokste fiskene i Akerselva i stedet for i vannet. Da kvartkilofiskene ble satt ut, var det ingen som tenkte på at de kunne bli femti år gamle og like mange kilo tunge.

I begynnelsen av 80-årene bygde NIVA et klekkeri og fôringsanlegg for de nye artene ved det gamle vanninntaket på Oset. Her hadde NIVA kanadarøyer i oppdrett i forskningens tjeneste i ti år. NIVA-anlegget lå ved bredden av Maridalsvannet, og vannforsyningen var konstruert slik at det ikke var umulig for en og annen småtass å komme seg ut i frihet. Vannet ble dermed trolig føret med et lite antall nye kanadarøyer gjennom hele 80-tallet. I tillegg var det ingen tvil om at de første fiskene trivdes som plommen i egget og begynte å formere seg.

Maridalsvannet er som skapt for de nye artene, som på amerikansk heter Lake Trout. Den er den mest utpregede rovfisken av laksefiskene, og med enorme mengder laue, mort og krøkle er Oslos drikkevannskilde ypperlig egnet for arten. Maridalsvannet har også store dyp (47 meter på det dypeste), som den kan søke ned på når overflatevannet blir for varmt om sommeren.

Det gikk bra både med giften og tiltakene den forårsaket. Med Svein Severin gikk det sånn passe. I rettssaken ble det ikke klart om han hadde tippet tønnene uti selv, eller om det var politiet som kom borti spaken under basketaket. Det var også uklart om giften var tynnet kraftig ut. Det endte med at Severin slapp unna med en solid bot, og at Maridalsvannet fikk en ny fiskeart.

I 2002 hadde Roy Jensen oppsyn med filteret i enden av den kilometerlange tunnelen som leder Oslovannet inn til vannrenseanlegget ved Oset. Filteret hindrer fisk og gjenstander å komme inn i renseriet. I det lille bassenget foran gitteret jaget det som skulle vise seg å være en kanadarøye på 8,5 kilo, rundt etter krøkle. Roy fikk avlivet den med det eneste verktøyet han hadde tilgjengelig – en skiftenøkkel! troféfisken ble avbildet og fortært, men hodet ble sendt inn til Universitetet i Oslo. Analyse av øresteinene (otolittene) viste at fisken var 22 år gammel. Den var visstnok ikke særlig god på smak og var hvit i kjøttet.

Den første kanadarøya ble tatt på stang på Kutangen i 1979. Vekta stoppet på 1,15 kilo. Det kommende tiåret spesialiserte en gjeng slukfiskere seg på artens



Omriss av store ørreter tatt i Gjerdingen på 1950- og 60-tallet. De finnes i Maridalsvannet også. Trolig både større og flere enn i de store sjøene oppstrøms i vassdraget.

vandringsmønster i vannet og hvor og når en måtte fiske for å unngå vaktene. Før tiåret var omme var den groveste på seks kilo.

Vaktholdet ble skjerpet, og karene som hadde fisket i vannet siden de var små, trakk inn årene. Tjuvfisket har dabbet av i forhold til hva det var, men alle som kan og vet hva de driver med har ikke gitt seg. Grytidlig om morgenen 30. april 2006 ble det trukket to grovmaskete garn. Fire kanadarøyer hadde gått i. Den minste var 4,1 kilo, den største 6,4. Senere på året tok samme mann en på over 9 kilo, og i november 2008 et eksemplar på 8,5. Den største jeg har sett avbildet var på 10,2, men det skal være tatt eksemplarer over 12 kilo.

«De gamle forteller om fjerne tider da det var liv på Maridalsvannet ... For lenge, lenge siden var det alminnelig å leie båt i Stranna og Grønvold for en lys sommernatt, så en kunne lodde Øgårdsbuktas fiskerike basseng. Lørdagskvelden var forbeholdt fiskerne, og i nordenden av vannet ble det i gode år fisket opp bøtter av fet, rødfinnet abbor.»

«... Og en kunne gå å slenge langs vannet. Storøya var en god fiskeplass, og Jeitøya ikke mindre. Rådalsbukta sto høyt i kurs hos dem som harvet med fløtt om høsten.

Hans Amundsen, «OSLO-MARKA», bind 1, 1952

Det har utvilsomt vært drevet fiske i Maridalsvannet siden de første menneskene slo seg ned her for minst 6000 år siden. Men det er ikke mye som står skrevet



En gammel endestein trolig brukt under garnfiske for lenge siden.

om tidligere tiders fiske. Hans Amundsens tekst forteller at det foregikk et visst stangfiske og at det var ørret nok til at enkelte harvet med fløtt om høsten. Detaljer om fangster og størrelser er imidlertid vanskelig å oppdrive.

Vi vet at gårdeiere betalte avgift for rett til garnfiske i vannet. I et forslag til skylddeling i Aker i 1865 var fisket taksert til 55 spd. Arbeiderne på Brekke leide også ut båter som biinntekt. Leien var en krone pr. døgn, noe som nesten tilsvarte en daglønn. Det tyder på rift om båter.

Siden 1867 har Oset vært drikkevannsuttaget for Oslos vannledninger. Det første renseanlegget ble tatt i bruk i 1924.

Fram til 1964 var det full drift på verket på Brekke. Tømmer fra hele Nordmarka dekket deler av vannet i lange perioder gjennom sommeren og arbeiderne ble verken avkrevd fiskeforbud eller pålagt andre restriksjoner.

Det ble vedtatt fiskeforbud allerede tidlig på 1900-tallet, men ingen brydde seg om en sto på tømmeret med stang og snøre, og isfiske ble bedrevet i full åpenhet til langt ut på 1960-tallet.

Til høyre: Helikopterkalkingen ble raskt satt i system da staten bestemte seg for å hindre skadevirkningene av den sure nedbøren.

Nye utfordringer

En het sommerdag i 1998 tråkket jeg bakkene fra Sørkedalen til Kobberhaugtjern bak Tryvannsåsen i ett jafs. Distansen er ikke all verden, men stigningen på et par hundre høydemeter gjorde meg våt av svette. Framme hev jeg meg ut i det sommervarme vannet og la på svøm før jeg bikket over på siden og gled sakte gjennom vannet med ansiktet mot himmelen. Det var en av disse dørgende augustdagene hvor vannet lå som et speil, heten hang igjen til langt på natt og selv fuglene valgte å holde kjeft.

Duvende på ryggen ble jeg oppmerksom på en lyd, en during som langsomt ble høyere og høyere. Fra å være en monoton stigende støy ble den til en intens





De små vannene øverst i vassdragene ble hardest rammet av det sure regnet. Det var også her bekkerøyene slo best til.

blafring det ikke var til å ta feil av. Jeg hadde sett nok bilder og filminnslag om kalking til å skjønne hva som var i emning. En grotesk tankerekke fór gjennom hodet mitt: Helikopterpiloten hadde neppe for vane å se etter badegjester som lå 50 meter fra bredden i bare nettoen før han dro i spaken som utløste hundrevis av kilo med kalkmel som delvis hadde klumpet seg til porøse steiner. Den desperate



erkjennelsen fikk meg til å hoie. Men ettersom flapringen ble øredøvende, skjønte jeg at stemmen min var fullstendig underlegen helikopterets rabalder.

Jeg aktet ikke å leke en heroisk David i kampen mot Goliat, og la på svøm så raskt og plaskete jeg kunne i håp om at piloten ville se meg. Mens jeg svømte for livet, så jeg for meg mitt ettermæle i form av VG-overskriften «Naken mann (44) kvalt og druknet av kalksky i Nordmarka».

Men jeg slapp med sjokket. I det jeg kjente fast grunn under føttene og storm-



Over: I tjern og vann hvor den er alene som art, kan bekkerøya fort bli over en kilo.

Til høyre: Bekkerøyas fargeprakt skiller seg fra ørretens.



et inn i skogen, kuliminerte lyden i et voldsomt crescendo. Bak meg vokste det fram en gråhvit sky. Trærne, lyngen, hele skogen rundt vannet ble dekket av et florlett lag av kalkmel, og vannet hadde endret farge fra svart til cappucinobrunt. Fisken var sikkert like vettskremt som meg. Den ville neppe være interessert i verken tørt eller vått de nærmeste timene.

I årevis hadde jeg og andre frivillige dugnadsarbeidere båret kalksekker og gravd kalkbrønner, et møysommelig arbeid som nå var rasjonalisert til å bli unnagjort kjapt og effektivt på én dag. Jeg hadde vært kronvitne til et av de første helikopteralkingstoktene over Osломarka. Men selv om jeg visste at langtidsvirkningene var av det gode, var jeg langt fra fornøyd da jeg syklet tilbake til bilen og byen. Det var den mest begredelige fiskedagen på mange år.

Sur nedbør ble et begrep på midten av 1970-tallet. Grotteske bilder fra massiv ørretdød på Sørvestlandet ble slått stort opp i media. Enkelte fryktet at den norske ørreten skulle gå dukken på grunn av det svovelinfiserte regnet, som frigjorde aluminium i vannene og drepte fisken. Men fenomenet var ikke nytt. Allerede på

slutten av 1800-tallet døde ørreten i noen fjellvann i Fyresdalen i Telemark som følge av surt regn som vann med liten bufferevne ikke klarte å nøytralisere. Men det var først 70 år seinere utslagene skulle bli virkelig alvorlige.

I følge en rapport om naturlige variasjoner og menneskeindusert forsurening av innsjøer og tjern i Oslomarka (Jens Petter Nilssen 2009) var overflatevannet i Nordmarka moderat forsuret under den mest kritiske fasen (1988–1993), men hørte ikke til de sterkest rammede områdene på Østlandet. Likevel ble enkelte vann, spesielt tjern øverst i vassdragene, så sure at utsatte ørretunger ikke overlevde. Et av disse var Hesteskotjernet, som sammen med et knippe småtjern nord i skogen var blant Nordmarkas fineste og minst besøkte fluefiskevann.

Før helikopterkalkingen ble organisert hadde det trolske tjernet så lav pH at selv abboren var i ferd med å forsvinne.

Nok engang prøvde OFA å bedre forholdene for fiskerne med amerikansk hjelp, og denne gangen var det en ubetinget suksess. Bekkerøya ble første gang innført til Norge i 1872 og satt ut med jevne mellomrom fram til 1. verdenskrig. Den særegne fisken hadde et knippe maktpersoner som måtte ha vært spesielt fascinert av dens vakre fargespill og evne til å overleve i selv de sureste og rare omgivelser. En av dem var Fiskeriinspektør Landmark, som regjerte over midlene til innlandsfiskeprosjekter i Norge fra 1872 til 1924.

Arten slet med å etablere seg i konkurranse med den norske ørreten, men i Øyfjell i Telemark klarte den å danne en bestand i et område med små fjellbekker. Lite ante man den gang at arten skulle få et comeback av dimensjoner og bli spredd over hele Sør-Norge i hundretusener. Bare i Nordmarka ble det satt ut bekkerøye i 40-50 lokaliteter i tidsrommet 1982–1983. Som med regnbueørreten var det lett å få på krok og ble fort borte, men i de avsides småtjerna med lite fiskepress fikk noen av dem anledning til å vokse seg kilostunge. Den nye innlandsfiskekoven i 1992 forbød utsetting av alle fremmede arter i norske vann og vassdrag. Dermed forsvant bekkerøya sammen med regnbueørreten offisielt fra Nordmarka i løpet av 1990-tallet. At OFA sluttet å sette den ut betyr likevel ikke at den er borte. I motsetning til regnbuen har bekkerøya etablert reproduserende bestander i minst fire forskjellige småbekker. Men å kalle den nordmarking er kanskje å ta i, selv om den trolig er kommet for å bli.

Kalkhelikopteret svirrer fortsatt over marka en dag i året, men antallet vann og tjern som kalkes, er bare halvparten av tidligere. Regnet er ca 15% så surt som på 1980-tallet. Den forurensende industrien i Mellom-Europa og England er enten forsvunnet eller den er rensset opp i, og giftig nedbør defineres ikke lenger som et stort problem.

Epilog

De siste 125 årene har Nordmarkas vann og vassdrag blitt manipulert og påvirket for å optimaliseres enten som spisskammers, som best mulig habitat for sportsfiske, som stabil drikkevannsforsyning eller som vannvei for hundretusenvis av kubikkmeter tømmer.

I dag er manipulasjonspresset mindre enn på lenge. Drikkevannsforsyningen går sin gang uten dramatiske endringer. Forurensingsfaren fra oven

I Drammensmarka er fiskeutsettinger stort sett historie. Her jobbes det med å forbedre gyteforholdene og oppvekstvilkårene for ørretunger i en bekk som ble rettet ut i forbindelse med floting på slutten av 1700-tallet.



er nærmest ikke-eksisterende og tømmerfløtingen er historie. Ingen bruker heller nordmarksvannene til matauk.

OFA skjønnte for lenge siden at abborkrigen var tapt. Kampen mot overtallige bestander av sik og røye ble aldri tatt alvorlig bortsett fra enkelte ildsjeler, som enten er blitt borte eller har lagt inn årene. Det eneste som er ved det gamle, er ideen om at ørreten må hjelpes, at det årlig må settes ørretunger i tusentall for å opprettholde eller styrke bestandene.

I dag finnes det knapt et tjern eller myrhull hvor det ikke har vært eller er ørret. Knut Rom – OFAs sekretær og ildsjel gjennom en mannsalder – uttalte i 1963 at kun 5% av Nordmarkas ørretbestand kan opprettholdes ved naturlig formering, og at fiskeutsetninger alltid vil danne grunnlaget for et attraktivt sportsfiske. Hvilket belegg han hadde for påstanden var uklart.

Mildere vintere, fuktige sommere og fraværet av sur nedbør begunstiger ørretens reproduksjon og gir bedre forhold for produksjonen av næringsdyr. Det gytes og produseres ørretunger på naturlig vis i Nordmarkas store og små vassdrag i langt større omfang nå enn tidligere. De politiske føringene rundt vannkultur og fisk både nasjonalt og internasjonalt er tydelige på at utsetninger bør trappes ned og habitatsforbedringer prioriteres.

For to år siden sto et nytt settefiskanlegg ferdig på OFA-tomta i Sørkedalen. Moderne teknologi utviklet av oppdrettsbransjen skal sørge for stabil og effektiv produksjon av ørretunger til nordmarksvassdragene og laks og sjøørret til byelvene. Det skal også fore opp fangbare storer, til utsetting i vann i nærheten av der folk bor. Målet er ikke lenger å gjenskape et ekte eldorado som en gang var, men å skape et kunstig.

Det er politikerne i miljøbyen Oslo og de private eierne av skogen som bestemmer retningslinjene for hvordan fisken skal forvaltes. Det er kanskje på tide å la ideen om det tapte eller nyskapt ørreteldoradoet få hvile, og heller la vannene i størst mulig grad klare seg på egenhånd.

Takk til

Hans Ruud, Magne Grande, Lars Høgenes, Otto Ullevålseter, Arne Dalen, Tore Chr. Faller, Håkon Østensen, Torleif Jonsrud, Sven Dag Johnsrud, Arne Baklien, Jens Petter Nilssen, Geir Olsen, Ivar Støen, Torgeir Pedersen, Arne Østby, Bjørn Reidar Hansen, Kim Marius Bjørnson Holm, Åsa Bjertnes, Bjørn Løkken, Willy Skoglund, Bjørn Reidar Hansen, Jan Steffensen, Erik Ovnerud, Liv Kari Sogn Øiom, Thore Desserud.

Foto/Arkiv

Hvor ikke annet er nevnt er bildene tatt av forfatteren.

Fra Norsk skogbruksmuseum:

s. 27 Arne Berg, s. 29 Charles Lawson Smith, s. 30, 34, 52, 54 Huitfeldt-Kaas, s. 33, 37 ukjent

Fra Oslo Byarkiv og div. historielag:

s. 16, 21, 23, 49, 51, 79, 82, 84, 88, 91

Andre fotografer/kilder

s. 8, 9 ngo.no, s. 14 Tor Ola Dehli, s. 20/21 Øyvind Skagmo, s. 31 Morten Kraabøl, s. 34 Trygve Poppe, s. 71 Lars Høgenes, s. 73, 74, 85 Helge Finholth, s. 75 Anders Henriksen, s. 77 Erik Ovnerud

Private bilder

s. 72, 75, 90, 94, 95, 96, 100



Lars Nilssen er skribent, regissør, fotograf og fluefisker.

Fisket i Oslomarka siden barndommen.

Med i OFA fra 1974–2004, de siste 10 årene som ansvarlig for årboka «Fiske i Oslomarka».

Produsert timesvis med fiske-tv, bl.a.: «Bård og Lars på fisketur» (NRK), «Tørrfluelandet 1, 2 og 3» og «Lars og Lars» på VGTV.

Kom i fjor med boka «Ørret».

Årsmøteinnkalling og årsmeldinger

ÅRSMØTE I MARIDALENS VENNER OG MARIDALSSPILLET 2019

Innkalling til årsmøte 2019

Tid: Torsdag 4. april kl. 19.00

Sted: Maridalen Velhus, krysset Maridalsveien/Kasaveien

I Lars Nilssen: Nordmarkas fiskehistorie

II Forslag til dagsorden årsmøte Maridalens Venner:

1. Valg av dirigent og referent
2. Godkjenning av innkalling
3. Godkjenning av dagsorden
4. Årsmelding
5. Regnskap
6. Innkomne forslag
7. Fastsettelse av kontingent for 2020
8. Valg

III Årsmøte Maridalsspillet

Servering av kaffe og eplekaker fra Ullevålseter.

Salg av bøker.

Vel møtt!

Hilsen styret

ÅRSMELDING MARIDALENS VENNER 2018

1. Styret i 2018

Leder **Tor Øystein Olsen**

Konvallveien 67

2742 Grua

e-post: maridalensvenner@mobilpost.no

Nestleder **Otto Ullevålseter**

Ullevålseter, Nordmarka

0890 Oslo

e-post: reiott@online.no

Kasserer **Thor Furuholmen**

Huk Aveny 50B

0287 Oslo

e-post: tf@vidsjaa.no

Styremedlem **Jon Ivar Bakke**

Skjervan gård

Maridalsveien 469

0890 Oslo

e-post: toribakk@online.no

Styremedlem **Per Skorge**

Øvre Kirkeby gård

Maridalsveien 500

0890 Oslo

e-post: per.skorge@bondelaget.no

Varamedlem **Lasse Grønningsæter**

Gamle Maridalsvei 102

0890 Oslo

e-post: lagr@me.com

Varamedlem **Thor Amlie**

Glads vei 17

0489 Oslo

e-post: thor.amlie@gmail.com

Varamedlem **Rune Martinsen**

Carl Kjelsens vei 58

0880 Oslo

e-post: trommerune@gmail.com

Varamedlem **Steinar Bakken**

Rabakken 2

0880 Oslo

e-post: steinar.bakken@me.com

2. Andre tillitsverv

Revisor: Vekstra Hadeland Regnskap AS

Valgkomité: Nils Jørgen Brodin, Lars Flugsrud og Ragnhild Storaker

3. Visjon for Maridalens Venner

Visjonen for Maridalens Venner er:

"Maridalen skal være et kunnskapssenter for kulturlandskap, og ei levende og livskraftig kulturbygd!"

4. Mål for Maridalens Venner 2018

Maridalens Venner ble stiftet i 1970 for å hindre at dalens gårder skulle bli revet. På 80- og 90-tallet var det arbeidet for vern av Maridalen og kampen mot golfbaneanlegg som fikk mest oppmerksomhet. Maridalens Venner var med på å forhindre en kommunal rivningsplan og bidro til at det isteden ble utarbeidet en statlig verneplan. I dag jobber foreningen for å oppnå **formålet** med vernet av dalen, det å **ta vare på et historisk jord- og skogbrukslandskap**. Man kan si at Maridalens Venner har utviklet seg fra å bekjempe en **rivningsplan** på 70-tallet, via å få utarbeidet en **verneplan** på 90-tallet, til i dag å jobbe for å oppnå formålet med verneplanen gjennom å utarbeide konkrete **handlingsplaner**. Følgende oppgaver er derfor viktige: Tiltak mot gjengroing av landskapet, bevaring og oppgradering av bygningsmassen i Maridalen og tiltak for å fremme og tilrettelegge for friluftsliv i dalen.

Maridalens Venner jobber aktivt i samsvar med formålsparagrafen i *forskrift om Maridalen landskapsvernområde*: "Formålet med vernet er å bevare det vakre og egenartede natur- og kulturlandskapet i Maridalen som en helhet, med særpreg fra tidligere tiders jordbrukslandskap, og med de biologiske, geologiske og kulturhistoriske elementer som bidrar til å gi området dets verdifulle karakter." Vi tar del i arbeidet for å utvikle dalen til ei levende og livskraftig jord- og skogbruksbygd. Dette oppnår vi gjennom:

1. Skjøtselstiltak – kampen mot gjengroingen!
2. Kulturarrangementer
3. Årsskrift
4. Nettstedet www.maridalensvenner.no

Mål 1) Skjøtselstiltak – kampen mot gjengroingen!

Dagens utfordring er: **Hvordan forvalte vernevedtaket i praksis for å oppnå formålet med vernet?** Maridalen er et jord- og skogbrukslandskap med dype historiske røtter. Vi vektlegger bevaring av *naturtyper, vegetasjonstyper og kulturmarkstyper*, og det *artsmangfoldet* og de *kulturminnene* som er knyttet til disse, og som sammen viser særpreg fra tidligere tiders jordbrukslandskap.

Maridalens Venner ønsker å samle alle gode krefter, private og offentlige aktører, organisasjoner, lokalbefolkning og gårdbrukere for å få realisert innholdet i verneplanen og for å oppnå formålet med vernet.

Etter at Maridalen ble vernet som landskapsvernområde, har vi fått mange oppgaver å ta tak i. Gammel kulturmark skal ryddes og restaureres. Verneverdige hus skal vedlikeholdes. Styvingstrær og andre trær skal beskæres. Gamle ferdsselsveier, vann- og elveanlegg og andre kulturminner skal restaureres og vedlikeholdes. Det skal tilrettelegges for friluftsliv. Kulturarrangementene skal videreutvikles. Dalen skal ha et levende bygdemiljø med aktive og sjølstendige bønder. Alt dette skal folkeopplyses. For at disse oppgavene skal kunne omsettes til aktiv handling i samsvar med målet for vern av Maridalen, kreves kompetanse, engasjement, arbeidskraft, evne til å prioritere og samarbeide, og tilstrekkelige bevilgninger.

Maridalens Venner har *sju delmål* når det gjelder *forvaltningen av landskapet* (se også tidligere årsmeldinger for Maridalens Venner).

Maridalens Venner skal:

- a) Fullføre restaureringen av de høyest prioriterte *slåttemarkene* i Maridalen. Årlig slått og raking vil bli gjennomført.
- b) Bidra til at de høyest prioriterte gjengrodde *beitemarkene* blir restaurert og tatt i bruk.
- c) Bidra til at de høyest prioriterte tilplantede og/eller gjengrodde områdene med *fulldyrka mark* blir restaurert og tilbakeført til fulldyrka mark.
- d) Bidra til at *skogbryn* (gradvis overgang mellom fulldyrka mark og skogsmark, også kalt randsoner) blir ryddet og restaurert, særlig mot sør, vest og øst og i områder med størst verneverdi.
- e) Bidra til at verneverdige forfalne *gårdsbygninger* og *andre bygninger* blir restaurert.
- f) Bidra til at *veikantene* langs hovedveiene i Maridalen blir ryddet i en forsvarlig bredde. Påse at veikantene blir slått med flere meters bredde hvert år og til riktig tidspunkt.
- g) Bidra til at byggingen av egne *turveier* til, i, gjennom og fra Maridalen blir fullført. På denne måten vil vi oppnå en helhetlig tilrettelegging, som vil fremme friluftslivet i dalen.

Mål 2) Kulturarrangementer

Maridalens Venner er medarrangør i forbindelse med kulturarrangementer ved kirkeruinene i pinsa. Dessuten arrangerer vi orkidétur på Slåttemyra i Nittedal.

Det årlige arrangementet "Maridalsspillet" blir satt i scene av foreningen Maridalsspillet. Maridalsspillet er en egen medlemsorganisasjon med eget nettsted, www.maridalsspillet.no. Medlemmene i Maridalens Venner er også medlemmer i Maridalsspillet.

Mål 3) Årsskrift

Hvert år gir vi ut et innholdsrikt årsskrift. Tema for årsskriftet 2019 blir: Fiske i Nordmarka. Fra matauk til "fang og slipp". Forfatter er Lars Nilssen.

Mål 4) Nettstedet www.maridalensvenner.no

En stor oppgave blir å videreutvikle nettstedet www.maridalensvenner.no.

5. Måloppnåelse

Mål 1) Skjøtselstiltak – kampen mot gjengroingen!

- *Delmål a) Restaurering og årlig pleie av slåttemarker*
Her vises det til kapittel 7.
- *Delmål b) Restaurering av beitemarker*
De ryddete beitemarkene blir holdt i hevd i form av beiting. Ingen nye beitemarker er blitt ryddet.
- *Delmål c) Restaurering av fulldyrka mark*
Her har det ikke skjedd noe nytt i 2018.
- *Delmål d) Skogbryn (gradvis overgang mellom fulldyrka mark og skogsmark, også kalt randsoner) blir restaurert*
Ingen nye skogbryn er blitt restaurert i år 2018.
- *Delmål e) Gårdsbygninger og andre bygninger blir restaurert*
Oslo kommune har i 2018 gjennomført noe vedlikehold på gårdene Ødegården, Sander, Store Brennenga og Nedre Vaggstein.

- *Delmål f) Rydding av veikantene*
Bymiljøetaten slo veikantene i en meters bredde på forsommeren. Seinere ble veikantene i dalen slått med flere meters bredde. Det er ikke foretatt noen restaurering av veikantene.
- *Delmål g) Fullføre byggingen av egne turveier til, i, gjennom og fra Maridalen*
I forbindelse med bystyrets behandling av flerbruksplanen for Oslo kommunes skoger 2007–2015, fattet bystyret 20. juni 2007 følgende vedtak: ”Det anlegges en asfaltert sykkelvei på veiskulderen langs Maridalsveien.”

Ifølge Nordre Aker Budstikke (nab.no) 29. oktober 2018, skriver byråd for miljø og samferdsel, Lan Marie Nguyen Berg, blant annet følgende i svar til bystyreprerentant Espen Ophaug (V):

”Etter behandling i byrådsavdelingen sendte jeg den 15. oktober en bestilling til Bymiljøetaten der etaten ble bedt om å arbeide videre med utgangspunkt i konseptet ’utvidet skulder’. Løsningen er etter min vurdering den som best imøtekommer brukernes behov, og den ivaretar trafikksikkerheten til de myke trafikantene samtidig som det tas hensyn til kulturminnevern og matjord ved at arealinngrepet er moderat.”

Ifølge nab.no viser hun til Bymiljøetaten, som forventer at ”utvidet skulder” på Maridalsveien mellom Brekke og Hammeren kan være ferdigstilt innen rundt seks år, med forventet planleggingstid på rundt fire år og forventet byggetid på rundt to år. I tillegg kommer det frem av svaret at kostnaden for en slik ”utvidet skulder” er forventet å bli 90 millioner kroner. I denne summen ligger også full istandsetting av eksisterende veibane, og løser utfordringene knyttet til vedlikeholdsetterslep på Maridalsveien gjennom reasfaltering og masseutskifting.

Gå inn på nettsidene www.maridalensvenner.no. I navigeringen til venstre på nettsidene, under ”Kulturlandskap”, finner du knappen ”Ferdsselsveiplan”. Her kan du lese artikkelen ”Fylkesmannens og Oslo bystyres vedtak om gang- og sykkelvei i Maridalen”. Se også tidligere årsmeldinger fra Maridalens Venner og følg med på saksinnsyn hos Plan- og bygningsetaten. Søk på saksnummer ”200903491 Maridalsveien fra Brekke til Hammeren – Planprogram – Tilrettelegging for myke trafikanter”.

Mål 2) Kulturarrangementer – se kapittel 6. Se også egen årsmelding fra Maridalsspillet.

Mål 3) Årsskrift

Tittelen på årsskriftet 2019 er: Nordmarka – en fiskehistorie. Forfatter er Lars Nilssen.

Mål 4) Nettstedet www.maridalensvenner.no

Arbeidet med å videreutvikle vårt eget nettsted pågår kontinuerlig. Nettstedet er et viktig redskap i arbeidet med å realisere Maridalens Venners visjon om at Maridalen skal være et kunnskapssenter for kulturlandskap.

Verneplankartet med klikkbare (med henvisning til artikler på nettsidene) og zoombare polygoner med ulike arealtyper (som ryddet beitemark i hevd, ryddet slåttemark i hevd, fylldyrka mark) og gårder, plasser og tun, samt klikkbare punkter med tidligere gårder, plasser, bygninger, nåværende andre bygninger, andre kulturspor, naturelementer og stedsnavn, ble i desember digitalisert. Dette digitale interaktive kartet ble publisert på nettsidene 14. februar 2019 (et nytt domene ble opprettet, maridalenkart.no).

Bakgrunnskartet er Statens kartverk, rasterkart, der man zoomer til ønsket kartgrunnlag. Kartgrunnlaget er verneplankartet fra 2002 og egne opplysninger.

En stor takk til Vegard Årthun Bergane for denne jobben, og til Vidar Gundersen som hadde lagt grunnlaget. I forbindelse med publiseringen på nettsidene, rettes det også en stor takk til Heidi Lyngby og John Brataas.

6. Kulturarrangementer (se egen årsmelding fra Maridalsspillet)

a) 2. pinsedag

Årets prostigudstjeneste ble ledet av prost Trond Bakkevig. 200–300 personer deltok under gudstjenesten. Etter gudstjenesten var det aktiviteter på Maridalen Bygdetun. Arrangementet er et samarbeid mellom Vestre Aker prosti, Maridalen menighet, Maridalens Venner og Maridalen Bygdetun.

b) Orkidétur til Slåttemyra, Nittedal

Søndag 24. juni deltok 50–60 personer på en vandring på Slåttemyra. Denne vandringen var et samarbeid mellom Nittedal Historielag, Turkameratene Nittedal Turlag, Lillomarkas Venner og Maridalens Venner. Arrangementet ble åpnet av Øyvind Grandum med lur og bukkehorn. Deretter var det Prøysen-sang ved Hans Christian Høie, Torill Lund Born, Jennifer Andersen, Nathalie Andersen og Christine Andersen. Det ble servert gratis skaukaffe. Tor Øystein Olsen ledet vandringen på myra.

7. Restaurering og årlig pleie av slåttemarker i 2018

Arbeid som er utført av Maridalens Venner:

Bjørkelunden – ei magereng

I april/mai ble flere styvingstrær beskåret ("lauvet"). Flere hasselbusker ble også ryddet, beskåret og tynnet. I august ble hele enga slått med ryddesag med krattkniv. Graset ble raket og fjernet. Stammeskudd og rotskudd på styvingstrærne ble fjernet. Stubber og steiner ble fjernet for å lette framtidig slått.

I september ble det satt ut et stort eikebord, en sittebenk og store steiner å sitte på, sør i Bjørkelunden. Dette er en gave fra Torstein Riiber.

Rikenga

Bymiljøetaten gjennomførte hogst nord for Rikenga på seinvinteren. Noen kvisthauger ble liggende igjen i nordenden av enga. Disse haugene ble ryddet bort i slutten av april. Hele området ble slått med ryddesag med krattkniv for oppslag i mai, og noe av slåtteevfaller ble fjernet. Trær og busker ble ryddet på våren og forsommeren (mange små granbusker og hasselkjerr) og kvist ble fjernet. Siste gang mesteparten av Rikenga ble slått var i 2014 (fire års gjengroing).

I juni/juli ble den vestlige delen av Rikenga slått med ryddesag med krattkniv. Graset ble raket og fjernet. I august ble den vestlige delen også slått og raket.

Løvenga

Flere styvingstrær ble beskåret i april/mai, deriblant ett av de store gamle.

Løvenga ble slått med ryddesag med krattkniv for oppslag i mai, og noe av slåtteevfaller ble fjernet. Trær og busker ble ryddet på våren og forsommeren (mange små granbusker og hasselkjerr) og kvist ble fjernet. Siste gang mesteparten av Løvenga ble slått var i 2014 (fire års gjengroing).

I juli ble hele Løvenga slått med ryddesag med krattkniv. Graset ble raket og fjernet.

Bekkedalen

Midtre og nordlige del ble ryddet for kratt og busker, og store deler av disse områdene ble også slått med ryddesag med krattkniv i løpet av mai/juni. Gras og annet slåtteevfall ble fjernet. Flere styvingstrær ble beskåret. Bekkedalen var kraftig gjengrodd, da denne enga ble slått siste gang i 2012 (seks års gjengroing).

Enga rundt Martinhytta ble slått i juli med ryddesag med krattkniv. Graset ble raket og fjernet. Rogn og annet løvtrær ble ryddet mot vest i mai, og vindfelte grantrær ble ryddet i september.

Slåttemyra i Nittedal har egen årsrapport, se nettsidene til Maridalens Venner.

Familien Dons takkes for raking, fjerning av gras, rydding av trær og busker og beskjæring av styvingstrær. Eirik Stangeland takkes for fjerning av gras og busker og felling og kapping av trær. Rita Wiik takkes for raking av gras. Iver Nicolai Gjersøe takkes for beskjæring av styvingstrær.

8. Fylkesmannens rådgivende gruppe

Det har vært avholdt ett møte i den rådgivende gruppa for forvaltningen av Maridalen landskapsvernområde (det ble også avholdt ett møte i 2017). Tema på møtet var hogst i Maridalen, gang- og sykkelvei og skjøtsel.

9. Bystyret i Oslo bevilget kr 850 000 til Maridalens Venner

Bystyret i Oslo vedtok i desember 2017 budsjett for Oslo kommune for 2018. I dette budsjettvedtaket ble det bevilget kr 850 000 til Maridalens Venner.

10. Godtgjøring til leder av Maridalens Venner

Brutto årslønn til leder i 2018 var kr 504 180 (eksklusiv arbeidsgiveravgift og administrering av lønn). I tillegg kommer lovpålagt innskuddspensjon og yrkesskadeforsikring.

PROTOKOLL FRA ÅRSMØTET I MARIDALENS VENNER 2018

Årsmøtet i Maridalens Venner ble avholdt torsdag 5. april i Maridalen Velhus.

Lederen Tor Øystein Olsen ønsket over 50 medlemmer velkommen.

Før årsmøtet hilste klima- og miljøminister Ola Elvestuen årsmøtet. Etterpå var det foredrag av Stein Erik Kirkebøen: Hammeren. Kull, vann og banka jern.

1. Valg av ordstyrer og referent

Per Skorge ble valgt til ordstyrer og Lars Flugsrud til referent.

2. Godkjenning av innkalling

Årsmøteinnkallingen ble godkjent.

3. Godkjenning av dagsorden

Dagsorden ble godkjent.

4. Årsmelding

Årsmeldingen ble enstemmig godkjent.

5. Regnskap

Regnskapet ble delt ut og gjennomgått. Revisors beretning ble delt ut. Regnskapet ble enstemmig godkjent.

6. Innkomne forslag

Ingen innkomne forslag.

7. Fastsettelse av kontingent for 2019

Kontingenten ble enstemmig vedtatt med kr 200.

8. Valg

Valgkomiteen ved Christian Dons framla valgkomiteens forslag. Siden valgkomiteen ikke hadde funnet kandidater til å erstatte at Lars Flugsrud og Ragnhild Storaker ikke ønsket gjenvalg, ble styret redusert til fem styremedlemmer, noe som er tillatt ifølge vedtektene. Følgende ble da valgt ved akklamasjon:

Styret:

Tor Øystein Olsen, leder, valgt for to år

Thor Furuholmen, valgt for to år

Jon Ivar Bakke, ikke på valg

Otto Ullevålseter, ikke på valg

Per Skorge, ikke på valg

Varamedlemmer til styret, alle valgt for ett år:

Thor Amlie

Lasse Grønningsæter

Steinar Bakken

Rune Martinsen

Valg av revisor, valgt for ett år:

Vekstra Hadeland Regnskap AS ble valgt som revisor.

Valg av valgkomité, valgt for ett år:

Nils Jørgen Brodin, Lars Flugsrud og Ragnhild Storaker.

Etter foredraget ble det servert kaffe og de beste eplekaker fra Ullevålseter.

Lars Flugsrud

Referent

Regnskap for Maridalens Venner

Regnskapsåret fra 1. januar 2017 til 31. desember 2017

	Inntekter	Utgifter
Kontingenter og støttebeløp	97 196	
Støtte fra Oslo kommune	850 000	
Støtte Slåttemyra, Fylkesmannen	70 000	
Privat støtte Årsskrift 2017	75 000	
Renter	2 591	
Årsskrift		198 435
Kulturarrangementer		12 000
Nettsted		5 680
Skjøtselstiltak		115 806
Andre kostnader		40 030
Mobiltelefon og internett		36 906
Bruttolønn til leder		494 292
Arbeidsgiveravgift		80 655
Innskuddspensjon		11 682
Yrkesskadeforsikring		6 319
IT-kostnader		8 276
Martinhytta		26 041
Støtte til Maridalen Bygdetun		40 000
Sum	1 094 787	1 076 122
Overskudd		18 665
Sum	1 094 787	1 094 787

Balanse	31.12.17	31.12.16
DNB, driftskonto	38 778,89	37 981,63
DNB, kapitalkonto	336 873,48	314 379,97
DNB, skattetrekkkonto	46 155,45	26 910,40
Skyldig skattetrekk	(46 083,00)	(26 857,00)
Skyldig arbeidsgiveravgift	(22 580,00)	(17 935,00)
Sum netto beholdning	353 144,82	334 480,00
Overskudd		18 664,82
Sum	353 144,82	353 144,82

BEHOLDNING 31.12.2017

Bankinnskudd 31.12.17

421 807,82

Sum beholdning

421 807,82

Egenkapital 31.12.2016

334 480,00

Årets overskudd

18 664,82

Egenkapital 31.12.2017

353 144,82

GJELD OG EGENKAPITAL 31.12.2017

Skyldige offentlige avgifter

68 663,00

Egenkapital

353 144,82

Sum gjeld og egenkapital

421 807,82

Thor Furuholmen
Kasserer

Tor Øystein Olsen
Leder

Maridalens Venner

Konvallvegen 67
2742 GRUA

Revisjonsberetning for 2017 Maridalens Venner

Uttalelse om regnskapet

Jeg har revidert regnskapet for Maridalens Venner som består av balanse- og resultatregnskap pr 31. desember 2017. Regnskapet er ført etter kontantprinsippet og avgis av foreningens styre.

Revisors oppgaver og plikter

Vår oppgave er å gi uttrykk for en mening om dette regnskapet på bakgrunn av vår revisjon. Revisjonen omfatter kontroll av utvalgte deler av materialet som underbygger informasjon i det ferdige regnskapet, vurdering av de benyttede regnskapsprinsipper, vurdering av innholdet i og presentasjonen av regnskapet. Revisjonen er i første rekke foretatt for å påse at lover og regler blir fulgt.

Konklusjon

Etter min mening gir regnskapet et riktig bilde av foreningens stilling pr 31. desember 2017 og av driften i regnskapsåret.

Gran 14. mars 2018

Vekstra Hadeland Regnskap AS



Berit Sunnset
Autorisert regnskapsfører



Maridalsspilletts årsmøte i 2019.



Følgende dokumenter utgjør Maridalsspilletts innrapportering i årsskriftet:

- Årsberetning for 2018 ved styreleder Lasse Grønningsæter
- Referat fra Årsmøte 2018
- Resultatregnskap 2017
- Balanse 2017
- Revisors beretning 2017

Årsmøtet 2019 vil behandle:

1. Valg av møteleder
2. Årsmelding 2018
3. Regnskap og balanse 2018
4. Innkomne forslag
5. Valg av styremedlemmer

Årsmøtedokumentene inklusive **regnskap, balanse og revisors beretning for 2018** vil være tilgjengelig på www.maridalensvenner.no forut for årsmøtet.

Maridalsspillet



Årsberetning for Maridalsspillet 2018

Hannah Krantz – ikke glem meg!

Et helt nytt Maridalsspill med fokus på historie fra Maridalen under krigen og en tysk-jødisk familie som flyktninger i dalen hadde sin urpremiere 13. August 2018. 6 forestillinger ble spilt på scenen i ruinen av St.Margaretkirken med det flotte kulturlandskapet som kulisser.

Maridalsspillet styres i kompani med manusforfatter og regissør Mads Henning Jørgensen ønsket i år og ta tak mer lokalhistorie fra Maridalen enn det som tidligere er formidlet. Ideen om formidling av historie som ligger nært vår tid med hendelser fra krigen virket interessant og relevant, også for vår friluftscene. Når styret ble gjort oppmerksom på den utrolige historien utforsket og formidlet av Tomas Øvergård om den tysk-jødiske familien Vogel var den ikke bare fantastisk og spennende. Den virket også relevant og viktig. Manusforfatteren grep tak i et faktisk persongalleri og hendelser, og tilførte nødvendig fiksjon og regi for å lage teater. Og slik ble Hannah Krantz – ikke glem meg urfremført mandag 13. August.



Manusforfatter og regissør
Mads Henning Jørgensen av
Maridalsspillet 2018.

- Ikke glem meg.

Enkeltpersonene i denne historiefortelling skulle fram, og ikke glemmes! Med nåtidens flyktningestrømmer er det enkeltpersoner og barn vi møter – også i Norge. Det historiske bakteppet til *Hannah Krantz* virket relevant å formidle til barn og voksne idag. Som vår påminnelse om flyktninger som de sårbare, men ressurssterke. Og et portrett av mennesker som går til det ytterste for å hjelpe. Disse familiene stod sammen i Maridalen under krigen.

For hvordan kunne en sårbar liten familie fra Tyskland overleve i en kald og kummerlig hytte på Åsheia i Maridalen? Til dalen kom de via bekjente i Oslo under krigsutbruddet i Norge. Sammen med flere hundre andre mennesker på flukt som maridølene hjalp – på landhandelen på Rugda, og på gårdene. Også medlemmer av Osvaldgruppen var sentral i denne hjelpen. Oppmerksomme medmennesker supplerte familien med mat, medisiner, tøy, ovn, ved - og gav mye varm omtanke og støtte.



Hovedpersonen Hannah, med tysk mor og tysk-jødisk stefar, blir integrert i lokalmiljøet på Rugda og på skolen. Vennskapsbånd flettes. Mor Barbara lider en like meningsløs skjebne som krigen i seg selv. Kreft fører henne i døden. Hannah Krantz og Joel Ziegler står igjen. Joel går inn i motstandskampen. Han er kommunist og jobber med Osvaldgruppen. Dette til stor risiko også for Hannah.

Det er flere krysningspunkter i spillet til motstandsgruppen Coronagjengens virksomhet i dalen. Flystyrten i Maridalssalpene mystifiseres. Og i skuespillet møter Hannah sin første kjærlighet, sitt første store tap og opplever en frarøvet barndom. Hun ivaretar etterhvert en voksens rolle i det lille hjemmet.



Hannah reflekterer til siste rundt forsoning men at – ”...krig skal ikke glemmes”. Maridalsspillet i år var historien om hvorfor Hanna Krantz ikke må glemmes.

Vi ville vekke nysgjerrigheten til publikum. I uken med forestillinger tok undertegnede med støttet av lokale krefter, især Maridalen menighet, initiativ til en serie fortellinger. Faktisk historie som ble formidlet gjennom fortelling og bilder var ved Tomas Øvergaard med Hvem var den virkelige Hannah Krantz, og ved Marianne Faye med Tyskerbarnet. Det viste seg å være meget interessante og severdige presentasjoner med god publikumsopplutning.

Igjen så ble Maridalsspillet virkeliggjort ved hjelp av frivillige folk fra Maridalen og omegn som fortjener en stor honnør for flittig innsats.

En stor takk til Tomas Øvergaard som forfatter av det mest sentrale kildematerialet til Hannah Krantz – ikke glem meg. Historien om Ilse Vogel og hennes familie kan søkes opp og leses i artikkel på nettstedet til Maridalens Venner.

Hilsen

Lasse Grønningsæter

Styreleder i Maridalsspillet

Hovedroller (rolle – aktør):

<i>Hannah Krantz</i>	Selma Lund Engnes
<i>Barbara Krantz</i>	Benedikte Sandberg
<i>Joel Krantz</i>	Erlend Rødal Vikhagen
<i>Ragnhild Fredriksen</i>	Anne-Marthe Lund Engnes
<i>Jacob</i>	Fabian Christensen

Aktører Maridalsspillet 2018

<i>Løytnanten</i>	Ronny Fagereng
<i>Elisabeth Bottolfsen</i>	Tone Frenning Nielsen
<i>Roald Bottolfsen og</i>	
<i>Oddvar Olsen -</i>	Thomas Ulriksen
<i>Åse Fredriksen</i>	Evita Aspheim
<i>Rigmor Olsen</i>	Lea Wisløff
<i>Ingolf Fredriksen</i>	Eskil Hadland
<i>Martin Fredriksen</i>	Mikael Nielsen Røykenes
<i>Solveig Andersen</i>	Anne-Kathrine Schøyen
<i>Gundersen</i>	Øystein Moe
<i>Fru Gundersen</i>	Lise Tostrup Setek
<i>Hanne Gundersen og</i>	
<i>Margot Sannerhaugen</i>	Gjertrud Maria Brinchmann
<i>Løvvig</i>	
<i>Gerda Larsen</i>	Maud Grønlie-Stølan
<i>Larsen</i>	Roy Birger Rickmond
<i>Thyssel</i>	
<i>Carl</i>	Erling Lurfald Overrein
<i>Signe Lauvvik</i>	Lillian Julsvik
<i>Bente-Lill Johansen og</i>	
<i>Margrethe Lindén</i>	Ane Karoline Gilleberg
<i>Aslaug Olsen</i>	Elisabeth Augdahl
<i>Sigvaldsen</i>	Fred Hammer
<i>Dr. Johansen</i>	Joakim Thorsen Dalen
<i>Olvar Evindsen</i>	Johan Tellefsen
<i>Karen</i>	Maja Korbøl
<i>Margareth Sannerhaugen</i>	Denise Aastrøm
Rittmester	Marte Bakke
Hestepasser	Eskil Hadland
Hestepasser	Lisa Andrine Pukownik



Kunsteristisk team

Regissør	Mads Henning Jørgensen
Musikere	Vibeke Oskal og Lars J
Bergo	
Koreograf	Dina Jaroussac Moen
Scenograf/	
Kostymedesign	Thale Kvam Olsen
Kostymeassistent	Amalie Faye
Maskører	Denise Aastrøm og Maja
Korbøl	

Produksjonsteam

Produksjonsleder	Susanne Rytter Johansen
Inspisient	Tone Lovisa Djønne
Produksjonsassistent	Ida-Kristin S. Tovstaul
Lydtekniker	Frontlite / Fredrik Hagland
Lysdesign	Son Tuan Huynh
Foto:	Lillian Julsvik og Nina
Skramstad	
Grafisk design/	
Webdesign / IT	Timo Westre



Velferdsgruppa

– forpleier deltagerne med stort hjerte. Stor takk til dere alle!

Rubi Eidås - Leder	Uwe Ziebarth
Kari Hovde	Gull Wildendahl
Sissel Sypriansen	Lisbeth Nortvedt
Gerd Myrvoll	Ann Karin Dølvig
Marianne Faye	Linn Eidås
Inger Thaugland	Kari S. Andreassen
Gunnar Bjune	Else Fuglsrud
Kirsten Bjune	Tordis Hoem

Riggere: Stor takk til familiene Tømte, Berger og Lund Egnes.

Billettører, trafikkvakter og gode hjelpere: tusen takk til alle gode frivillige hjelpere fra Maridalen og omegn.

Kafé: Stor takk til Skjerven gård for nydelig bakverk og skaukaffe ☺

Stor takk til: Skjerven gård med Tori og Jon Ivar Bakke, Øvre Kirkeby Gård ved Per og Lill-Tove Skorge-Ødegaarden ved Nils Jørgen Brodin og familien Brodin, og ikke minst Fridtjof Brodin – vår mann med hammer, drill og sag!

En spesiell og stor takk til Thomas Øvergaard, for kildemateriale til manus og historiske foredrag, og Marianne Faye for bidrag med historiske foredrag under spilluken.

Styret i Maridalsspillet

Lasse Grønningsæter - leder
Liv Sandvik - nestleder
Mette Bjørklund
Timo Westre
Marte Bakke
Anne-Marthe Lund Egnes (vara)
Mads Henning Jørgensen (vara)

STØTTESPILLERE OG SAMARBEIDSPARTNERE

Oslo kommune
Sparebankstiftelsen DnB
Teater Alliansen
Norsk Amatørteaterforbund
Bydel Nordre Aker
Skjerven Gård
Nærbakst
Coop Extra Korsvoll
Ruter
Trafikk-jentene

Styret takker alle for entusiasme i frivillig innsats! Dere frivillige er Maridalsspillet!



Frivillige i Maridalsspillet 2018

I *"Hannah Krantz"* deltok det over 85 frivillige personer. 34 av disse var aktører som bidro til å gjøre spillet til å gjøre forestillingen til en fantastisk opplevelse på vår lokale kulturarena i Maridalen! 45 personer utførte oppgaver rundt scenen i styre og administrasjon, produksjonsstab, velferdsgruppe, billettsalgsguppe, trafikkvaktlag, scenearbeidere og arbeidslag på spillplass.

Frivillige i alle aldre stiller opp og er sammen om å lage et fantastisk spill gjennom 5 ukers iherdig innsats. Både på og rundt scenen er det skapt et samhold hvilket gjør at Maridalsspillet lever videre. Mange av de frivillige bidrar årlig til å realisere spillet – det er vi veldig takknemlige og ydmyke for. Vi ønsker å rette en stor takk til alle som bidro med deres tid, innsats og entusiasme i årets spill.



Målsetninger og økonomi

Maridalsspillet er i 2018 som år tuftet på frivillighet. Entusiasme i innsatsen og hardt arbeid entusiastisk arbeid. Slik skaper vi godt spill. Og det verdsettes.

Styrets vil jobbe for å opprettholde og øke det frivillige engasjementet. Våre støttespillere i Oslo kommune, Nordre Aker bydel, Teateralliansen, Sparebankstiftelsen har anerkjenner denne satsingen og har gjennom sin støtte lagt grunnlag for frivillig innsats. For styret er det viktig at de frivillige kjenner seg ivaretatt og vi vil lage gode rammer for frivilligarbeidet.

Også i år har kombinasjonen med sterkt og godt frivilligarbeid sammen med noen profesjonelle i produksjonsapparat, kunstnerisk ledelse og hovedskuespillere vist seg å være fruktbart. Produksjonens nye scenografi utgjorde store regnskapsposter i 2018. Billettsalget innfridde til busjett, men vi ønsker å synliggjøre Maridalsspillet i enda større grad i medier kommende år.

Med en fortsatt sunn økonomi og målrettet arbeid fra styre og produksjonsapparat ser vi nå fram mot nytt spill i 2019. Velkommen til spillplassen i august .

På vegne av styret ønskes godt årsmøte og hilsen

Lasse Grønningsæter

Styreleder





PROTOKOLL FRA ÅRSMØTE MARIDALSSPILLET 2018
DATO: 05. APRIL 2018 KL. 19:00
VELHUSET i MARIDALEN.

1. Godkjenning av innkalling: Godkjent.
2. Godkjenning av dagsorden. Godkjent.
3. Valg av møteleder: Lasse Grønningsæter.
4. Valg av referent: Lars Flugsrud.
5. Valg av en person til å undertegne protokoll ved siden av møteleder: Nils Jørgen Brodin
6. Årsmelding 2017. Vedlagt i Maridalens årsskrift 2017. Godkjent, ingen innvendinger.
7. Regnskap 2017. Godkjent. Ingen innvendinger.
Møtedeltager påpeker diskrepans i framlagt årsresultat i perioderegnskapet 1/1 – 31/12 2017 opp mot regnskap og revisors beretning. Styreleder skal klare opp i dette.
8. Revisjon 2017. Godkjent. Ingen innvendinger.
Se for øvrig pkt. 7.
9. Innkomne forslag: Ingen
10. Valg av styreleder og styremedlemmer:

Styrets innstilling til valg av nye styremedlemmer og varamedlemmer var enstemmig vedtatt av årsmøtet ved akklamasjon.

Styreleder: Lasse Grønningsæter (ikke på valg)
Styremedlem: Liv Sandvik (ikke på valg)

Styremedlem: Lillian Julsvik (valgt for 2 år)
Styremedlem: Ronny Fagereng (valgt for 2 år)
Styremedlem: Rubi Eidås (valgt for 2 år)

Varamedlem: Ane Karoline Gilleberg (valgt for 1 år)
Varamedlem: Styret ber årsmøte om å få rekruttere inn det andre varamedlem (på valg, for 1 år) innen 31. april. Innvilget.

Maridalen, 5. April 2018

Møteleder
Lasse Grønningsæter

Referent
Lars Flugsrud

Representant møtedeltager
Nils Jørgen Brodin

RESULTATREGNSKAP

MARIDALSSPILLET

DRIFTSINTEKTER OG DRIFTSKOSTNADER	Note	2016	2015
Salgsinntekt	2	1 060 218	1 053 291
Sum driftsinntekter		1 060 218	1 053 291
Annen driftskostnad		1 092 111	968 343
Sum driftskostnader		1 092 111	968 343
Driftsresultat		-31 893	84 948
FINANSINTEKTER OG FINANSKOSTNADER			
Annen renteinntekt		449	274
Resultat av finansposter		449	274
Årsresultat		-31 444	85 222
OVERFØRINGER			
Avsatt til annen egenkapital		0	85 222
Overført fra annen egenkapital		31 444	0
Sum overføringer		-31 444	85 222

RESULTATREGNSKAP - SPESIFIKASJON

MARIDALSSPILLET

	2016	2015
Salgsinntekt		
3200 Salg billetter	-300 327	-356 513
3202 Kurs - studieforbundet	-9 880	-7 650
3440 Støtte Oslo Kommune	-510 000	-500 000
3441 Tilskudd Spel & Friluftsspel - Norsk Tea	-80 000	-100 000
3443 Støtte FFUK	-50 000	-13 244
3444 Støtte fra Sparebankstiftelsen	-38 263	0
3445 Støtte fra Norsk Amatørteaterforbund	-51 748	-66 884
3446 Støtte fra Studieforbundet	0	-9 000
3447 Støtte fra Bydel Nordre Aker	-20 000	0
	-1 060 218	-1 053 291
Annen driftskostnad		
6300 Leie av lokaler	4 500	0
6340 Strøm, varme m.v.	13	5 409
6360 Leie container, toalett, tent, tribune	0	138 317
6365 Leie hester	0	21 000
6440 Leie av transportmidler	11 092	0
6460 Leie Containerleie/toalett/tent/tribune	125 824	0
6465 Leie hester	19 500	0
6540 Småutstyr osv	12 487	1 358
6545 Inventar og utstyr sideprosjekt	11 517	0
6560 Rekvisitter	7 779	10 439
6570 Rekvisitter /kostymer	26 746	0
6571 Rens og kostymer	8 555	4 505
6701 Revisjon 2014	0	15 500
6707 Honorar bedriftsrådgivning MAX AS 2014	0	2 126
6710 Avsetning regnskap & revisjon 2015	7 063	25 000
6711 Avsetning regnskap & revisjon 2016	35 000	0
6790 Honorar Lys og bilde	110 500	101 900
6793 Honorar vakter	8 500	5 000
6794 Honorar selvstendige skuespillere/musike	529 067	474 185
6800 Kontorrekvisita	3 845	3 243
6890 Diverse utgifter	539	5 238
6900 Telefon, porto m.v.	596	3 882
7130 Reisekostnad	0	367
7140 Reise/diett etter regning	1 083	0
7310 Annonskostnader	82 107	75 537
7311 Trykksaker, t-skjorter, logo	33 200	41 054
7350 Representasjonskost. fradragsberettiget	39 218	20 049
7400 Kontingenter, fradragsberettiget	7 530	7 530
7420 Gaver, fradr. ber.	5 066	4 340
7500 Forsikringspremier	0	1 816
7770 Bankomkostninger	784	549
7771 Øreavrundinger	0	1
	1 092 111	968 343

RESULTATREGNSKAP

MARIDALSSPILLET

DRIFTSINNEKTER OG DRIFTSKOSTNADER	Note	2016	2015
Salgsinntekt	2	1 060 218	1 053 291
Sum driftsinntekter		1 060 218	1 053 291
Annen driftskostnad		1 092 111	968 343
Sum driftskostnader		1 092 111	968 343
Driftsresultat		-31 893	84 948
FINANSINNEKTER OG FINANSKOSTNADER			
Annen renteinntekt		449	274
Resultat av finansposter		449	274
Årsresultat		-31 444	85 222
OVERFØRINGER			
Avsatt til annen egenkapital		0	85 222
Overført fra annen egenkapital		31 444	0
Sum overføringer		-31 444	85 222

BALANSE

MARIDALSSPILLET

EIENDELER	Note	2016	2015
OMLØPSMIDLER			
FORDRINGER			
Andre kortsiktige fordringer		20 000	0
Sum fordringer		20 000	0
INVESTERINGER			
Bankinnskudd, kontanter o.l.		306 486	236 739
Sum omløpsmidler		326 486	236 739
Sum eiendeler		326 486	236 739

BALANSE

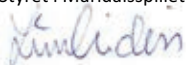
MARIDALSSPILLET

EGENKAPITAL OG GJELD	Note	2016	2015
INNSKUTT EGENKAPITAL			
OPPTJENT EGENKAPITAL			
Annen egenkapital		196 749	228 193
Sum opptjent egenkapital		196 749	228 193
Sum egenkapital		196 749	228 193
KORTSIKTIG GJELD			
Leverandørgjeld		15 250	-3 329
Annen kortsiktig gjeld	2	114 487	11 875
Sum kortsiktig gjeld		129 737	8 546
Sum gjeld		129 737	8 546
Sum egenkapital og gjeld		326 486	236 739

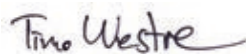
Oslo, 27.02.2017
Styret i Maridalsspillet




Lasse Grønningsæter
styreleder



Linn Christina Eidås
nestleder



Timo Lindgren Westre
styremedlem



Mette Beate Bjørklund
styremedlem



Anne-Marthe Lund-Engnes
styremedlem

Note 1 - Regnskapsprinsipper

Årsregnskapet er satt opp i samsvar med regnskapslovens bestemmelser og god regnskapsskikk for små foretak.

Note 2 - Tilskudd

Mottatt tilskudd 2016:

Støtte Oslo Kommune	-510 000,00
Tilskudd Spel & Friluftsspel	-80 000,00
Støtte FFUK	-50 000,00
Støtte fra Sparebankstiftelsen	-130 000,00
Støtte fra Norsk Amatørteaterforbund	-51 748,00
Støtte fra Bydel Nordre Aker	-20 000,00

Kr 91 737 av støtte mottatt fra Sparebankstiftelsen periodiseres til 2017.

Til årsmøte i Maridalsspillet

UAVHENGIG REVISORS BERETNING

Uttalelse om revisjonen av årsregnskapet

Konklusjon

Vi har revidert Maridalsspillet's årsregnskap som viser et underskudd på kr 99 965. Årsregnskapet består av balanse per 31. desember 2017 og resultatregnskap for regnskapsåret avsluttet per denne datoen og noter til årsregnskapet, herunder et sammendrag av viktige regnskapsprinsipper.

Etter vår mening er det medfølgende årsregnskapet avgitt i samsvar med lov og forskrifter og gir et rettviseende bilde av selskapets finansielle stilling per 31. desember 2017, og av dets resultater for regnskapsåret avsluttet per denne datoen i samsvar med regnskapslovens regler og god regnskapsskikk i Norge.

Grunnlag for konklusjonen

Vi har gjennomført revisjonen i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder de internasjonale revisjonsstandardene (ISA-ene). Våre oppgaver og plikter i henhold til disse standardene er beskrevet i Revisors oppgaver og plikter ved revisjon av årsregnskapet. Vi er uavhengige av selskapet slik det kreves i lov og forskrift, og har overholdt våre øvrige etiske forpliktelser i samsvar med disse kravene. Etter vår oppfatning er innhentet revisjonsbevis tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon.

Øvrig informasjon

Ledelsen er ansvarlig for øvrig informasjon. Øvrig informasjon består av årsberetning, men inkluderer ikke årsregnskapet og revisjonsberetningen.

Vår uttalelse om revisjonen av årsregnskapet dekker ikke øvrig informasjon, og vi attesterer ikke den øvrige informasjonen.

Styrets og daglig leders ansvar for årsregnskapet

Styret er ansvarlig for å utarbeide årsregnskapet i samsvar med lov og forskrifter, herunder for at det gir et rettviseende bilde i samsvar med regnskapslovens regler og god regnskapsskikk i Norge. Ledelsen er også ansvarlig for slik intern kontroll som den finner nødvendig for å kunne utarbeide et årsregnskap som ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller utilsiktede feil. Ved utarbeidelsen av årsregnskapet må ledelsen ta standpunkt til selskapets evne til fortsatt drift og opplyse om forhold av betydning for fortsatt drift. Forutsetningen om fortsatt drift skal legges til grunn for årsregnskapet så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avvirket.

Revisors oppgaver og plikter ved revisjonen av årsregnskapet

Vårt mål er å oppnå betryggende sikkerhet for at årsregnskapet som helhet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller utilsiktede feil, og å avgi en revisjonsberetning som inneholder vår konklusjon. Betryggende sikkerhet er en høy grad av sikkerhet, men ingen garanti for at en revisjon utført i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder ISA-ene, alltid vil avdekke vesentlig feilinformasjon som eksisterer. Feilinformasjon kan oppstå som følge av misligheter eller utilsiktede feil. Feilinformasjon blir vurdert som vesentlig dersom den enkeltvis eller samlet med rimelighet kan forventes å påvirke økonomiske beslutninger som brukerne foretar basert på årsregnskapet.

For videre beskrivelse av revisors oppgaver og plikter vises det til <https://revisorforeningen.no/revisjonsberetninger>.

Uttalelse om øvrige lovmessige krav

Konklusjon om registrering og dokumentasjon

Basert på vår revisjon av årsregnskapet som beskrevet ovenfor, og kontrollhandlinger vi har funnet nødvendig i henhold til internasjonal standard for attestasjonsoppdrag (ISAE) 3000 «Attestasjonsoppdrag som ikke er revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk finansiell informasjon», mener vi at ledelsen har oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av selskapets regnskapsopplysninger i samsvar med lov og god bokføringsskikk i Norge.

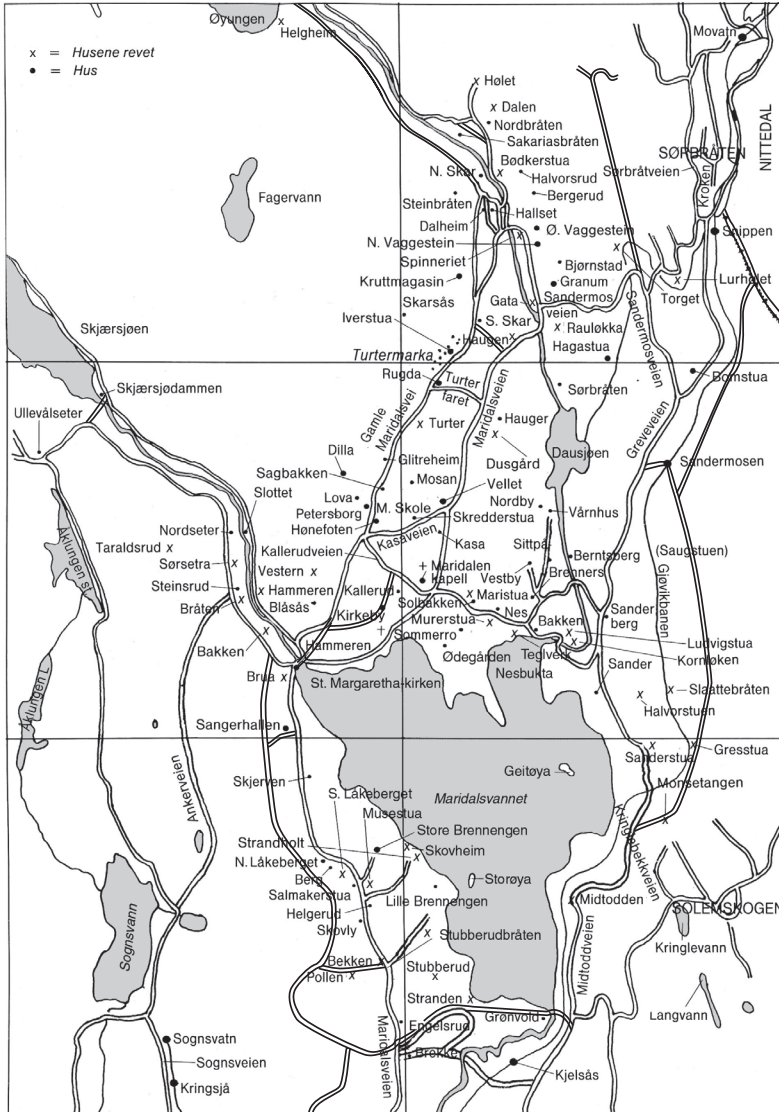
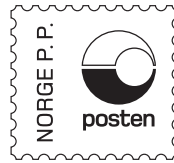
Oslo, 22. februar 2018

Unic Revisjon AS



Herman Olav Grøv
statsautorisert revisor

Returadresse:
Maridalens Venner
Konvallveien 67
2742 Grua



www.maridalensvenner.no
www.maridalensspillet.no

